

III. SUSRET LJUDSKIH PRAVA

LJUDSKA PRAVA U DOBA DIGITALNOG GRAĐANSTVA

LJUDSKA PRAVA U DOBA DIGITALNOG GRAĐANSTVA

www.dotherightsthing.eu/hr/

do the
right(s)
thing!

Regione Toscana

OXFAM
Italia

zicnp

UNIVERSITÀ
FIRENZE

NORMANDIE

The Project is co-funded
by the European Union,
European Aid Programme

Ljudska prava u doba digitalnog građanstva

III. SUSRET LJUDSKIH PRAVA

Udžbenik – dossier za srednje škole

Suradnici:

Oxfam Italia
Sveučilište u Firenci
Međunarodni institut za mir i ljudska prava u Caenu
Regija Normandija
Istarska županija
Regija Toskana

Ljudska prava u doba digitalnog građanstva

Izdanje ostvareno uz sufinanciranje Europske unije

Projekt

Do The Right(s) Thing! Jačanje svijesti mladih Europljana o ljudskim pravima, miru i razvoju u XXI. stoljeću

Partneri

Regija Toskana, Sveučilište u Firenci, Oxfam Italia (Italija), Regija Normandija, Međunarodni institut za mir i ljudska prava u Caenu (Francuska), Istarska županija (Hrvatska)

Pridruženi partneri

Academy de Caen – Rectorat (Francuska)
ICORN, The International Cities of Refuge Network (Norveška)

Opća koordinacija

Ured za kulturu i istraživanje, Odjel za zaštitu potrošača i korisnika, ravnopravnost spolova, promicanje kulture mira

Koordinacija za uređivanje, idejno oblikovanje i izradu

Ured za kulturu i istraživanje
Grafička priprema Nicola Zeloni, suradnik za informacijski sustav i tehnologiju

Knjigu uredio

Lorenzo Luatti (Oxfam Italia)

Pridonijeli

Clémence Bisson, Jonas Bochet, Marija Boban, Vincenzo Casamassima, Emanuele Rossi, Paolo Addis, Paola Rametta, Carlo Sorrentino, Silvia Pezzoli, Letizia Materassi, Francesco Romano i Chiara Fioravanti, Alan Pona, Simone Natali, Tiziana Chiappelli, Catherine-Amélie Chassin, Luigi Falco i Gianni Baini, Jeanne Delehelle, Giovanni M. Ruggiero i Michela Muggeo, Giacinto Matarazzo i Cosimo Dolente, Bardhyl Jashari, Roel Lelaka, Lorenzo Luatti, učenici Srednje škole Mate Blažina iz Labina, Ekonomske škole u Puli i Srednje škole L. da Vinci u Bujama

Suradnici

Ana Šimić (Istarska županija); Sibilla Filippi, Francesco Lucioli (Oxfam Italia)

Zahvale Tiziani Chiappelli

S talijanskog na hrvatski jezik preveli: Atinianum d.o.o. Vodnjan – Dignano

Tiskano u svibnju 2017. godine u tiskari aDD Design Studio
Besplatna distribucija.

Ova se knjiga izdaje uz financijsku potporu Europske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost voditelja projekta i autora, stoga kao takva ne odražava službeno mišljenje i stavove Europske unije.

Sadržaj

Predstavljanje, Enrico Rossi , predsjednik Regije Toskana.....	5
Uvod, Valter Flego , župan Istarske županije.....	7
Uvod, Jonas Bochet , direktor Međunarodnog instituta za ljudska prava i mir.....	8
Uvod, Roberto Barbieri , generalni direktor organizacije Oxfam Italia.....	10

PRVI DIO – Zaštita ljudskih prava u digitalno doba

Poglavlje 1. Ljudska prava u digitalno doba: međunarodni i europski pravni okvir, Clémence Bisson i Jonas Bochet

1.1. Uvod.....	12
1.2 Da li međunarodno pravo na području ljudskih prava riskira postati zastarjelo.....	13
u digitalno doba?	
Pravo zajamčeno digitalnim okruženjem	
Pitanja pokrenuta digitalnim dobom	
Stvaranje novih prava?	
1.3 Prema pravu 2.0?	18
Države usvajaju digitalno okruženje i prilagođavaju svoje zakonske okvire	
Nekoliko međunarodnih tekstova utvrđenih u eri 2.0	
Međunarodna područja rasprave o digitalnim pravima	
Izvori i tekstovi.....	22/23

Poglavlje 2. Zaštita privatnosti i osobnih podataka kao temeljnih ljudskih prava u digitalnom dobu, dr. sc. Marija Boban

2.1. Uvod.....	24
2.2. Razvoj informacijskog društva, nove tehnologije i globalizacijski procesi.....	25
2.3. Informacijska sigurnost i zaštita osobnih podataka u digitalnom dobu.....	32
2.4. Kibernetički kriminal kao ugroza suvremenog informacijskog društva.....	38
2.5. Umjesto zaključka: Reforma zaštite osobnih podataka u Europskoj uniji kao putokaz rješenja.....	43

DRUGI DIO – Virtualni prostor i ljudska prava: opasnosti i prilike

Poglavlje 1. Mreža kao sredstvo promicanja i zaštite građanstva i demokracije, Carlo Sorrentino, Silvia Pezzoli i Letizia Materassi

1.1 Novi mediji i „ <i>sharing cultures</i> “	46
1.2 Internet novinarstvo. Opasnosti i prilike.....	50
1.3 Sloboda izražavanja i digitalni rasizam.....	53
Bibliografija	

Poglavlje 2. Iskustva, projekti, istraživanja, alati

2.1 Alati za digitalno građanstvo: projekt PAeSI Regije Toskana, Francesco Romano i Chiara Fioravanti.....	58
2.2 Interkulturalno uključivo obrazovanje 2.0, Simone Natali, Alan Pona i Tiziana Chiappelli.....	63
2.3 Internet, alat s dva lica, Catherine-Amélie Chassin.....	67

2.4. Nacionalna kampanja „Ne govori mržnje na internetu“ Ministarstva socijalne politike i mladih Republike Hrvatske.....	69
2.5. „Zaustavimo nasilje u školama“: mobilna aplikacija učenika Srednje škole Mate Blažine iz Labina.....	71
2.6 Što moraju činiti roditelji kako bi internet bio sigurno mjesto? Podaci i analiza međunarodnog istraživanja.....	73

Poglavlje 3. Naše priče

3.1 Svijet na dohvata klika, Luigi Falco i Gianni Bani.....	75
3.2 Web čini dobro mom „lijenom“ tijelu, Jeanne Delehelle.....	78
3.3 Internet: prilike i opasnosti, prednosti i mane, učenici Ekonomske škole Pula i Srednje škole L. da Vinci Buje.....	80

TREĆI DIO – Prozor u svijet. Digitalizacija, nova lica nejednakosti

Poglavlje 1. *Digital divide*, svijet podijeljen na one koji imaju i na one koji nemaju Internet.

Podaci i analiza međunarodnog istraživanja

1.1 Internet: „luksuz“ za više od polovice svjetskog stanovništva.....	84
1.2 Karta digitalnih nejednakosti.....	85
1.3 Koliko košta digitalna podjela?	87
1.4 Bogati i siromašni adolescenti koriste internet na različit način.....	88
1.5 Mi i ovisnost o internetu, Giovanni M. Ruggiero i Michela Muggeo.....	89

Prozor u svijet. Dodatna analiza

1.6 Društveni pokreti i pokreti za prava 2.0, Tiziana Chiappelli.....	92
---	----

Poglavlje 2. Iskustva, projekti, istraživanja, sredstva

2.1 Digitalna podjela u Italiji. Generacijski i kulturni jaz Italije priključene na internet, Giacinto Matarazzo i Cosimo Dolente.....	96
2.2 U obranu prava na otvorene edukativne izvore, Bardhyl Jashari.....	99

Poglavlje 3. Naše priče

3.1 Internet? Što je to?, Roel Lelaka.....	102
--	-----

Predstavljanje

Autor: **Enrico Rossi**

Predsjednik Regije Toskana

Pojava i širenje interneta i mreže otkrili su nepoznati teren na području priznavanja i ostvarivanja prava na slobodu koji institucijama i samim građanima, posebice onim mlađima, postavlja velika i interesantna pitanja.

Nova pitanja koja je ovaj značajan napredak tehnoloških dostupnosti postavio, proširio je spektar istraživanja o afirmaciji osnovnih ljudskih prava. Na tome se temelji odluka da se XX. izdanje Susreta ljudskih prava nazove: „*Virtualne stvarnosti, stvarna prava: ljudska prava u digitalno doba*“, u suradnji s Regijom Normandija i Istarskom županijom kojima zahvaljujemo. Snažan utjecaj kojeg je mreža imala i nastavlja imati na naše živote, postavlja niz temeljnih pitanja koje se odnose na demokratski potencijal mreže, mogućnosti i probleme vezane uz pristup, privatnost, sredstva upravljanja i kontrole. Međunarodnim je organizacijama sada već općepoznato da je političko sudjelovanje i afirmacija ljudskih prava u XXI. stoljeću sve više ovisna o mogućnosti pristupa internetu i drugim oblicima tehnologije. Danas je nedostatak brzog i stabilnog pristupa jednaka nemogućnosti aktivnog sudjelovanja u javnim raspravama i podrazumijeva oblike isključivanja iz društvenog života.

Nalazimo se, dakle, pred ogromnim demokratskim problemom koji je možda nedovoljno u središtu rasprava. Dovoljno je pomisliti na nepobitnu ulogu koju je odigrao internet u davanju glasa zahtjevima za prava i demokraciju u mnogim situacijama u kojima se negira sloboda izražavanja i udruživanja, a temeljna prava se sustavno gaze. Jednako tako, okrećući medalju, nedemokratske države i mnoge oligarhije prisutne na gospodarsko-financijskom području, doživljavaju mrežu kao visoko destabilizirajući element, sposoban za mijenjanje nepravednog političkog i društvenog stanja.

Gotovo suprotno golemom pitanju slobode izražavanja i udruživanja, postavlja se i drugo pitanje, jednako veliko i još danas neriješeno. Ističe to visoki povjerenik za ljudska prava Ujedinjenih naroda u izvještaju „*Pravo na privatnost u digitalno doba*“, u kojem se tvrdi da su u pitanju pravo – temeljno ljudsko pravo – na anonimnost ako se smatra potrebnim, zaštita obiteljske intimnosti, pravo na zaborav. S trenutnim tehnologijama – može se pročitati u izvještaju – vlade „*moгу provoditi simultano, invazivno i ciljano praćenje velikih razmjera. Mogu nadzirati građanstvo po prihvatljivim cijenama. Pojavljuje se noćna mora potpune kontrole. Potrebni su alati kojima će se građani oduprijeti proizvodnim i nezakonitim upadima u njihove živote*“.

S obzirom na to, smatram da je pre nagljeno mišljenje po kojem širenju inovativnih tehnologija nužno odgovara jačanje novih oblika izravne demokracije. Ideju o automatskom širenju demokratske sfere sustižu prigovori znanstvenika kao što je Judith Simon po kojoj „*stari i novi igrači na osovini moć/znanje se udružuju i dobro rade zajedno. Službeni ugovori i skriveni sporazumi među državama i multinacionalnim internet kompanijama učvršćuju nadmoć onih koji vode igru moći*“.

Brojne su već inicijative za zaštitu i promicanje slobode izražavanja na mreži, od Izvještaja Ujedinjenih naroda kojeg je 2011. predstavio Frank La Rue, preko „*Afričke deklaracije o pravima i slobodi interneta*“ koja je odobrena na *Forumu* u Nairobiju 2013. godine, do *Marco Civil*, državnom brazilskom zakonu iz 2014. godine koji prenosi u *online* svijet ustavna načela na temu mreže i sudjelovanja.

U taj se kontekst uklapa „*Deklaracija o pravima na internetu*“ koju je naš parlament odobrio u studenom 2015. godine. Takvom *Deklaracijom* utvrđuju se zajednička načela koja se naša vlada obvezuje promicati i usvojiti na nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini kako bi internet

postao “*osnovno sredstvo za promicanje individualnog i kolektivnog sudjelovanja u demokratskim procesima i stvarnoj ravnopravnosti*“. Prava utvrđena *Deklaracijom* odnose se na neutralnost mreže, slobodu pristupa, tajnost podataka, ukidanje digitalnog jaza i educiranje na odgovorno korištenje interneta. U biti, radi se o pravoj Povelji o pravima čovjeka u digitalno doba. 14 točaka *Deklaracije* prethodi *Uvod* u kojem se izjavljuje da „*jamčenje ovih prava je neophodan uvjet kojim se osigurava demokratsko funkcioniranje institucija. Internet se oblikuje kao sve značajniji prostor samoorganizacije ljudi i grupa te kao neophodno sredstvo za promicanje individualnog i kolektivnog sudjelovanja u demokratskim procesima i stvarne ravnopravnosti*“. Pravi „*Ustav*“ mreže, značajan rezultat kojeg treba štiti i činiti operativnim kako bi se uklonile diskriminacije i nejednakosti. Vezano uz ovu Povelju, volim naglasiti značaj zadnjeg članka u kojem se utvrđuje da priznavanje prava pojedinaca na mreži zahtjeva prisutnost „*nacionalnih i nadnacionalnih tijela koja će učinkovito osiguravati poštivanje naznačenih kriterija putem ocjenjivanja sukladnosti novih pravila s načelima ove Deklaracije*“.

Susret teži razvijanju i drugih pitanja, kao što je nasilje na mreži. U tijeku je postupak odobravanja zakona koji je izazvao protivljenja i koji po prvi put u našem pravnom sustavu utvrđuje detaljnu definiciju nasilja i elektroničkog nasilja. Tema elektroničkog nasilja veoma je osjetljiva i treba je propisati zakonom, ali ključnu ulogu u tom smislu ima zrelost ponašanja svih na mreži. Zrelost koja je potrebna i za drugu temu na koju smatram da treba usmjeriti pozornost: *online* poticanje na mržnju, na netrpeljivost, na nasilje. Naša država promiče kampanju koja podiže svijest o važnosti borbe protiv takozvanog *Hate Speech*, odnosno govora mržnje. To je veoma važna kampanja koja mora uključiti čim više najmlađe generacije, jer o njima ovisi kvaliteta budućih društvenih odnosa punih poštovanja prema svima.

Na kraju jedna opaska. Ovogodišnja tema je veoma važna jer znamo da je globalizacija povezana sa znanjem i tehnološkom sposobnošću, osnovnim elementima kojima se upravlja kako bi se onemogućila proizvodnja bogatstva za kojom slijedi preraspodjela iste. To je prepreka koju, kao što smo vidjeli, danas imamo pred sobom. Dakle, tema demokracije u doba interneta, sudjelovanja, individualnih prava i sposobnosti utjecanja na donošenje odluka, postaje odlučujuća da bi se osigurao uključivi, održivi i miroljubivi razvoj društva.

Uvod

Autor: **Valter Flego**
Župan Istarske županije

Istarska županija ušla je u provedbu treće, posljednje godine projekta „Do the Right(s) Thing! Jačanje svijesti mladih Europljana o ljudskim pravima, miru i razvoju u XXI. stoljeću“, kojeg provodi u vrlo uspješnom partnerstvu s regijama Toskanom i Normandijom, organizacijom Oxfam Italia, Sveučilištem u Firenci te francuskim Međunarodnim institutom za ljudska prava i mir. U okviru projekta, istarski učenici ove su školske godine 2016./17. još jednom imali priliku postati aktivni građani i usvojiti dodatna znanja o ljudskim pravima, konkretnije, temeljnim pravima pojedinaca u digitalnoj eri. Privatnost, zaštita osobnih podataka, pristup informacijama, kršenje ljudskih prava i sigurnost na Internetu samo su neki od izazova s kojima se suočava suvremeno društvo, a jedna od najranjivijih skupina u ovoj sferi su djeca i mladi, kojima su potrebne neprestane edukacije o mogućnostima, ali i opasnostima, koje donosi digitalni svijet.

Upravo zato, tema „Ljudska prava u doba digitalnog građanstva“, koju su projektni partneri jednoglasno odabrali u trećoj godini provedbe projekta, naišla je na plodan teren kod srednjoškolskih profesora u Istarskoj županiji, koji su pokazali veliki interes za provedbu edukativnih radionica podizanja svijesti učenika u svojim razredima. Svakodnevno korištenje Interneta i društvenih mreža od strane djece i mladih skriva brojne prijetnje i opasnosti kojih oni često nisu svjesni, među kojima su pitanja zaštite osobnih podataka i privatnosti te sve češći slučajevi zlostavljanja i nasilja koji su se iz stvarnog svijeta preselili u virtualni. Elektroničko nasilje (cyberbullying) postalo je problem s kojim se suočava veliki broj djece i mladih, te je stoga potrebna neprestana edukacija učenika, profesora i roditelja s ciljem sprječavanja ove vrste nasilja. Spomenuo bih dva hvalevrijedna projekta o kojima možete pročitati u ovom izdanju „Dosjea o ljudskim pravima“, a koji se suočavaju upravo s ovim problemom. To su mobilna aplikacija učenika Srednje škole Mate Blažine iz Labina pod nazivom „Zaustavimo nasilje u školama“ te nacionalna kampanja Ministarstva socijalne politike i mladih RH „Ne govori mržnje na Internetu“ koje, svaka na svoj način, promoviraju zaštitu ljudskih prava u virtualnom svijetu.

Treće izdanje „Dosjea o ljudskim pravima“, publicirano u okviru projekta Do the Right(s) Thing!, bavi se vrlo važnim temama koje uključuju pozitivne i negativne aspekte Interneta iz nacionalnih perspektiva u Hrvatskoj, Italiji i Francuskoj. Svi zainteresirani profesori, učenici i građani Istarske županije ovu publikaciju mogu pronaći na policama svih srednjoškolskih i gradskih knjižnica u Istarskoj županiji, ali i u digitalnom obliku na web stranici projekta www.dotherightsthing.eu.

Uvod

Autor: **Jonas Bochet**

Direktor Međunarodnog instituta za ljudska prava i mir u Caenu

Poznavanje prava i sloboda smatra se temeljnim alatom koji osigurava poštivanje prava svih ljudi.
UNESCO, 9. veljače 2016.

Ova je UNESCO-va izjava sam temelj europskog programa *Do the Right(s) thing!* i savršeno prikazuje središnju ulogu koju obrazovanje mora odigrati za ljudska prava u izgradnji uključivog i tolerantnog društva.

Obrazovanje o ljudskim pravima predstavlja srce misije Međunarodnog instituta za ljudska prava i mir. Ta institucija, od svojeg osnivanja 2009. godine, implementira projekte senzibilizacije, širenja i podučavanja na području ljudskih prava i mira, uključujući program *Do the right(s) thing!* koji je kruna njezinog rada.

Institut je, naime, uvjeren da nakon svih ovih godina tolerantno i uključivo društvo podrazumijeva svijest o takvim građanskim vrijednostima, posebice u školi, u trenutku u kojem mladi naveliko ispituju svoj okoliš i suvremeno društvo. Tijekom tog ključnog razdoblja, upravo ih mi odrasli moramo pratiti u njihovim razmišljanjima i moramo im osigurati alate za razumijevanje svijeta u kojem žive. Obrazovni program kojeg je pokrenuo Institut, uz potporu Regije Normandija i sveučilišta u Caenu i Rouenu, ima samo jedan cilj: pokloniti učenicima ključeve za razumijevanje bitnih pitanja u svijetu koji ih okružuje.

U školskoj godini 2016./2017. gotovo tisuću učenika, koji predstavljaju 24 školske institucije s područja Normandije, sudjelovat će u ovom programu. Radi se o povijesnom događaju: Institut nije nikada uključio toliko mladih u samo jednoj školskoj godini. U trenutku kada netko preispituje svoje članstvo u Europskoj uniji, ovi podaci pokazuju popularnost europskih projekata i potrebu da zajedno gradimo sve bližu i povezaniju Europu.

Nakon projekata „Pravo na mir za održivi planet“ (2014.) i „Pravo na obrazovanje i državljanstvo“ (2015.), program *Do the right(s) thing!* ove godine nudi mladim Europljanima mogućnost rješavanja problema „Ljudskih prava u digitalno doba“.

Brzi razvoj digitalnih tehnologija u posljednjih trideset godina i sveprisutnost tih alata u svakodnevnom životu svakoga od nas, doveo je do ogromnih napredaka, napredaka koji imaju utjecaja na ljudska prava priznata međunarodnim sporazumima. Budući da je najmlađa populacija direktno zahvaćena tim promjenama, program će navoditi učenike da preispitaju utjecaj novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija (TIC) na ljudska prava.

Svi partneri uključeni u projekt odlučili su suočiti se s problemom iz triju različitih perspektiva:

- mreža kao sredstvo promoviranja i zaštite ljudskih prava;
- nejednakost u pristupu tom vektoru demokracije i građanstva;
- mreža kao potencijalna opasnost za sama ljudska prava.

Ako je pojava digitalnog okruženja neizbježno dovela do revolucije u tradicionalnom ostvarivanju ljudskih prava, nove su tehnologije doprinijele i nastanku novih prava 2.0: pravo na zaborav,

digitalna smrt ili pravo na održavanje veze s internetom, sve su to novi koncepti koji su se pojavili dvijetisućitih godina. Ova će se pitanja rješavati tijekom cijele školske godine.

Ova tematska knjiga pružit će vam prilično sveobuhvatan pregled trenutne situacije na temu ljudskih prava u digitalno doba. Omogućit će vam razvijanje znanja koja će moći obogatiti vaš odnos s mladima.

Uvod

Autor: **Roberto Barbieri**

Generalni direktor organizacije Oxfam Italia

Danas na svijetu ima više mladih nego u bilo kojem trenutku u povijesti: 1,8 milijardi je onih između 10 i 24 godina. Naš je svijet, dakle, svijet mladih, ali nije svijet *za* mlade. Jer više od 500 milijuna mladih između 15 i 24 godina živi s manje od 2 dolara dnevno, i mnogi od njih su isključeni iz donošenja odluka i sve više izloženi utjecaju ekonomskih kriza. U globalnoj kampanji organizacije Oxfam „*Izazovi nepravdu*“, koja je ove godine pokrenuta i u Italiji, jedna od glavnih tema koje namećemo politici jesu mjere koje omogućuju novim generacijama da postanu protagonisti svoje budućnosti. Jer iza brojeva koje smo spomenuli nalaze se priče, lica, frustrirane nade, ali i želja da uspiju protiv svega i svih.

Upravo su mladi danas najviše pogođeni utjecajem međunarodne ekonomske krize koja je započela 2008. godine: 43% mlade radne snage na globalnoj razini je nezaposleno ili žrtva neadekvatne naknade. To je opći podatak koji ne šteti Italiju gdje je stopa nezaposlenosti mladih (između 15 i 24 godina) u lipnju dotakla 36,5%, po podacima Istat-a. Još je više zabrinjavajući podatak o onih 16% koji spadaju u Neet skupinu (*not in education, employment or training*), mladi koji nisu u školi, ne pohađaju tečajeve i ne rade. Pred nama je, dakle, globalni kontekst u kojem, bez obzira na povećanje od 50% mladih (između 2013. i 2014. godine) koji su usvojili nacionalne programe djelovanja za mlade, ostaje još mnogo posla.

Od riječi na djela, to je glavno neophodno zalaganje. Kako pretvoriti ovu rezervu energije u snagu koja se može zalagati i pridonijeti dobrobiti svijeta? Značajan je ključ, zasigurno, krenuti od glavne uloge mladih, od njihovih kompetencija i njihove dodatne vrijednosti spram prethodnih generacija. Izazov je izraditi globalni sporazum za budućnost koja će ponovo postaviti mlade, njihove sposobnosti, njihove obveze i njihova prava u središte.

Potrebo je početi od temeljnih prava – pristupu obrazovanju, zdravstvu i poslu – kako bi se nastavilo na području „novih prava“ i pristupa današnjim osnovnim prilikama za potpuni razvoj osobnih potencijala, kao što su jednaki pristup mladih građana svijeta obrazovanju i novim digitalnim tehnologijama. To ne znači samo prevladavanje digitalne nejednakosti u pristupu mreži, već i mogućnost korištenja tehnologije prikladne različitim teritorijalnim kontekstima u kojima živi svjetska mladež, sposobnost promicanja mogućnosti međunarodne mobilnosti za razmjenu među vršnjacima, do potrebe razvijanja inicijativa digitalnog opismenjavanja za one koji imaju manje mogućnosti.

Ova platforma može biti obveza međunarodne zajednice od koje tražimo da obilježi taj put prema budućnosti koji se kreće prvenstveno oslušujući mlade. Jer u ovom izazovu za promjenama, mladi nisu potencijalni korisnici već protagonisti. Učesnici, aktivni, suosjećajni i sposobni osmisliti učinkovita rješenja, ako im se pruži prilika.

Prvi dio

Zaštita ljudskih prava u digitalno doba

Poglavlje 1.

Ljudska prava u digitalno doba: međunarodni i europski pravni okvir

Autori: Clémence Bisson i Jonas Bochet

Međunarodni institut za mir i ljudska prava, Caen

1.1 Uvod

Digitalno je doba za milijune ljudi doba emancipacije i možda bismo mogli čak tvrditi da se radi o najvećem oslobodilačkom pokretu kojeg je svijet ikada upoznao.

Ova opažanja gđe Pansieri, zamjenice visokog povjerenika za ljudska prava u Ujedinjenim narodima, pokazuju koliko digitalno doba ima utjecaja na život ljudi. Prije samo nekoliko godina, maksimalno tri desetljeća, pristup internetu i svim digitalnim alatima bio je rezerviran za ograničeni broj ljudi (državne službe, vojsku, tvrtke, sveučilišta itd.). Iako danas digitalne tehnologije nisu još dostupne svima, ipak su široko razvijene, do te granice da postaju sveprisutne: promijenile su život velike većine ljudskih bića. Digitalni prostor postaje omiljeno sredstvo naših svakodnevnih aktivnosti, što ima značajan utjecaj na ostvarivanje naših prava.

Kako bi se nosile s razvojem internet tehnologija i prilagodile pravnu državu ovom novom sredstvu, države cijelog svijeta promijenile su državno zakonodavstvo na temu zaštite podataka, borbe protiv kibernetičkog terorizma, *online* prodaja, itd. Ako je digitalni prostor osuđen biti posebno područje zakona, postavlja se pitanje zaštite ljudskih prava i njezine učinkovitosti. Uz digitalno doba stvorile su se brojne prilike koje utječu na temeljna prava i slobode. Trenutačni prijenos i dematerijalizacija informacija neosporivo je izvor napretka za mnoge sektore, ali postavlja se pitanje povjerljivosti osjetljivih podataka. Internet je često shvaćen i kao prostor slobode u punom smislu te nositelj građanstva, kao u slučaju korištenja društvenih mreža tijekom prosvjeda građana poznatih pod nazivom „arapsko proljeće“. Također blog, forum, ankete, potpisivanje peticija, web stranice kandidata i izabranih političara, čine danas digitalno okruženje prostorom za javno izražavanje. Ali povećavanje broja prostora slobodnog izražavanja bez ikakvih ograničenja, stvara liberalizaciju riječi koja se pretvara u širenje govora mržnje, na primjer. Općenito, ovo sredstvo omogućava „ubrzanje“ određenih administrativnih formalnosti (poreznih prijava, slanje prigovora, podnošenje zahtjeva za socijalnu skrb, itd.), organizaciju putovanja, pronalaženje glazbe, komunikaciju s prijateljima iz cijelog svijeta itd. Stoga je zaključak jasan: digitalni alati kao što su Facebook, Skype, WhatsApp, Twitter, Outlook, Snapchat i drugi, postepeno su zamijenili korištenje starog telefona ili pošte. Ako su određena ljudska prava pronašla pozitivan odgovor u razvoju digitalnog prostora svugdje u svijetu, ostaje pitanje prijetnje koju digitalno doba predstavlja za temeljna prava. „Četvrta industrijska revolucija“, o kojoj se raspravljalo posebice 2016. godine na Ekonomskom forumu u Davosu, nositelj je mnogih obećanja ali potrebno je, kao što ističe Klaus Schwab, predsjednik Svjetskog ekonomskog foruma, „razvijati jasno i globalno stajalište o utjecaju tehnologija na naše živote i o načinu na koji iste mijenjaju naše ekonomsko, društveno, kulturno i ljudsko okruženje“.

Digitalno doba utječe kako na ljudska prava tako i na pravni okvir stvoren za njihovu zaštitu. Međusobno povezan prostor zapravo povezuje gotovo sva ljudska bića te pripada cijelom, a uistinu ne pripada ikome. Kako se ljudska prava tradicionalno priznata međunarodnim konvencijama mogu primjenjivati u ovo virtualno doba? Koje pravne inicijative teže redefiniranju njihove zaštite?

1.2 Da li međunarodno pravo na području ljudskih prava riskira postati zastarjelo u digitalno doba?

Pravo zajamčeno digitalnim okruženjem

Ljudska prava tradicionalno priznata međunarodnim konvencijama su mnogobrojna te pod utjecajem, ili čak potresena kriterijem „sve digitalno“. Zapravo, radi se o svakodnevnom problemu slobode izražavanja, poštivanja privatnosti, zaštite podataka, digitalnih identiteta, borbe protiv *online* uznemiravanja, prava na *online* zaštitu, itd. Ali koji su konteksti tih ljudskih prava utvrđenih sredinom XX. stoljeća i koji utjecaj na njih ima digitalni prostor?

A) Ljudska prava pod reflektorima digitalnog doba

Ozakonjena, kako dobro znamo, Općom deklaracijom o ljudskim pravima, ljudska se prava očituju u preokretima koje je izazvalo digitalno doba. Ipak, određena prava imaju privilegiranu poziciju u ovom prostoru 2.0. Što podrazumijevaju ovi koncepti slobode izražavanja, zaštite privatnosti ili drugih prava identiteta u Međunarodnom pravu na području ljudskih prava “izvan mreže”?

B) Sloboda izražavanja

Sloboda izražavanja u prvom se redu odnosi na slobodu mišljenja i odražava ideju da svi imaju mogućnost slobodnog izražavanja svojih ideja, uključujući manjine, i to neovisno o načinu izražavanja: rasprava, pisanje, pjevanje, crtanje, pokreti, ali i putem tišine. Sloboda izražavanja nalazi se i u pravu na pristup informacijama. Svaka osoba mora moći dobiti informacije i mora ih moći slobodno prenositi. Francusko Ustavno vijeće 2009. godine utvrdilo je da pravo na slobodno izražavanje uključuje pravo na pristup *online* komunikacijskim uslugama.

Kao bitno za razvoj svakog pojedinca, ovo pravo ne može po principu biti uklonjeno. Ipak, može biti predmet promjena u nekim i rijetkim izvanrednim situacijama (na primjer, oružanim sukobima). Ova je temeljna sloboda bit demokratskih sloboda. Europski je sud za ljudska prava (ECHR), u slučaju *Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, dana 7. prosinca 1976. proglasio slobodu izražavanja kao „jedan od bitnih temelja demokratskog društva, jedan od osnovnih uvjeta za napredak i razvoj svakog pojedinca“. Prema Europskom sudu za ljudska prava, mogućnost svih pojedinaca da se informiraju, izmjenjuju ideje i raspravljaju, utjelovljuje sam pojam demokracije. Sloboda izražavanja jednoglasno je prihvaćena u tekstovima koji se odnose na ljudska prava, kako na međunarodnoj tako i na regionalnoj razini.

U Europi je ovo temeljno pravo utvrđeno člankom 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, konvencije usvojene na Vijeću Europe, te člankom 11. Povelje o temeljnim pravima Europske unije koja je stupila na snagu 2009. godine uz Lisabonski ugovor. Na globalnoj razini, sloboda izražavanja utvrđena je člankom 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima (1948.) i člankom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (1966.), itd.

C) Pravo na privatnost

Za razliku od slobode izražavanja, koncept privatnosti je teško definirati. Taj koncept ima varijabilne crte koje mogu biti različite od jednog do drugog pojedinca s obzirom na to što mu želimo dodijeliti. Tako je osnovna karakteristika u definiciji privatnosti pojam osobne autonomije: svaki je pojedinac slobodan živjeti svoj život kako smatra, bez vanjskog uplitanja te odlučivati o otkrivanju, ili ne, određenih informacija.

Dakle, svatko od nas posjeduje privatnu sferu odvojenu od društvenog života, od javne sfere. Pravo na privatnost je pravo svakog čovjeka i potrebno je zbog učinkovitosti drugih prava. Privatni život sviju nas drugi trebaju poštivati, a država mora osigurati.

Kao ljudsko pravo, njegova je zaštita je iznimno važna što može izgledati paradoksalno budući da je privatnost subjektivan koncept, čije su crte jedinstvene za svakog pojedinca. Na temelju i zbog slučajeva pokrenutih pred nacionalnim i međunarodnim sudovima, utvrđeni su određeni kriteriji kako bi se to pravo oblikovalo i definiralo:

- Privatnost se odnosi na osobne podatke: ime, prezime, adresa, bračno stanje, broj telefona, itd. jednako kao i na slike i društveni život: fotografije, prijateljski, profesionalni, poslovni odnosi...
- Svaki pojedinac ima pravo na zaštitu svojeg privatnog života, radilo se o običnom građaninu ili slavnoj ličnosti.
- Osoba mora izraziti svoj pristanak za širenje informacija koje se odnose na njegov privatni život.

U slučaju kada se osoba osjeća žrtva povrede njezine privatnosti, mora moći dobiti odštetu. Pravo na privatnost utvrđeno je u svim međunarodnim tekstovima na tu temu: članak 12. Opće deklaracije o ljudskim pravima, članak 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, članak 17. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, te članak 7. Povelje o temeljnim pravima Europske unije.

D) Pravo na identitet

Pravo na identitet često se smatra jednim od prvih prava, u smislu da dozvoljava pojedincu postojanje unutar društva. Radi se o ljudskom pravu utvrđenom člankom 8. Međunarodne konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine. Identitet je zaštitni znak individualiteta svakog od nas od samog rođenja. Taj pojam podrazumijeva ime, prezime, datum rođenja, spol i nacionalnost osobe, stvari koje osobu čine jedinstvenom. Manje evidentno od slobode izražavanja ili prava na privatnost, pitanje identiteta temeljno je pravo u kontekstu digitalnog doba. Naime, digitalni identitet, digitalni ugled i korištenje pseudonima usko su povezani s tim pravom.

Prethodni popis nije konačan i digitalne tehnologije utječu na druga prava kao što je pravno na siguran život (članak 3. Opće deklaracije o ljudskim pravima), pravo na zaštitu od svih oblika nasilja (članak 19. Međunarodne konvencije o pravima djeteta), pravo intelektualnog vlasništva.

Pitanja pokrenuta digitalnim dobom

„Stroj ne izolira čovjeka od velikih problema prirode, već ga još dublje uvlači u njih“.

Ljudska prava, kao pravo općenito, nisu principi utvrđeni jednom zauvijek, imaju priču koja se neprekidno piše na temelju razvoja političkih, ideoloških, društvenih i ekonomskih činjenica i događaja. Upravo kao zrakoplov Antoina de Saint-Exupéryja u romanu „Zemlja ljudi“, digitalni „stroj“ nije ostavio netaknutima prava koja su postojala prije njega. Digitalno doba podiže mnoga pitanja na temu razvoja i zaštite univerzalno priznatih ljudskih prava. Umjesto da narušava određena prava, čini se da se digitalnim dobom pojavljuju nova.

A) Sloboda izražavanja 2.0

U digitalno je doba informacijska i komunikacijska tehnologija (ICT) postala pravo sredstvo izražavanja. Definira se kao udruženost informatike i komunikacijskih mreža, omogućuje komunikaciju na daljinu elektronskim putem. Najpoznatiji je internet i mobilna telefonija. ICT omogućuje prijenos svih misli i povezivanje ljudi geografski udaljenih jednih od drugih. ICT je postala osnovni alat za razvoj izražavanja ideja i mišljenja. Ako „Web 2.0“ vraća smisao slobodi izražavanja i promiče razvoj jednostavno nudeći „korisniku mogućnost sudjelovanja u širenju informacija te kolanju i razmjeni ideja i mišljenja“, po mišljenju Francuskog senata u izvještaju iz 2009. godine, digitalni prostor postavlja i mnoga pitanja i izaziva brige.

Tako širenje uvredljivih komentara, govor mržnje ili elektroničko nasilje predstavljaju mračni i negativni dio „Weba 2.0“.

Govor mržnje karakteriziran je željom širenja ideja koje potkopavaju dostojanstvo ljudi i šire mržnju prema drugima. Po mišljenju Vijeća Europe, govor mržnje uključuje „sve oblike izražavanja koji šire, potiču, promoviraju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, ili druge oblike mržnje temeljene na netolerantnosti izraženoj u obliku agresivnog nacionalizma, etnocentrizma,

diskriminacije i netrpeljivosti prema manjinama, migrantima i osobama pripadnicima imigrantskih zajednica“. Ako netko može biti meta govora mržnje, radi se često o osobama koje pripadaju najranjivijim skupinama.

Uvreda je definirana kao uvredljiv izraz, preziran ili pogrđan pojam. Društvene mreže, forumi za rasprave ili bilo koji forum na kojem se izmjenjuju mišljenja na internetu, pridonose širenju uvredljivih komentara. Zahvaljujući anonimnosti veoma je jednostavno vrijeđati susjeda, šefa ili lokalnog političkog predstavnika. *Anonimnosti na određen način oslobađa riječ.*

Ako postoje zakoni koji sankcioniraju ponašanja koja utječu na ostvarivanje slobode izražavanja, jedan od najvećih izazova interneta i njegovog reguliranja ostaje onaj odgovornosti. U slučaju nezakonitih komentara, može se pokušati dobiti presudu protiv njihovih autora. Ali na internetu, tko je odgovoran za te riječi: *web hosting?* Autor riječi? Davatelj internetskih usluga?

Jedan poznati slučaj sam objašnjava izazove koje postavlja digitalno okruženje. Stranica Yahoo, čiji serveri imaju sjedište u Sjedinjenim Američkim Državama, prodavala je predmete nacističkog karaktera. Zakon te države dozvoljava prodaju takvih predmeta na temelju prvog amandmana američkog Ustava koji garantira slobodu izražavanja. Stranica Yahoo je, u svakom slučaju, dostupna u cijelom svijetu te je za francuskog korisnika bila moguća kupnja predmetnih stvari. Danas je prodaja takvih predmeta zabranjena francuskim zakonom. Francuske udruge za borbu protiv rasizma obratile su se nacionalnim sudovima (američkim i francuskim) kako bi zabranili prodaju nacističkih obilježja stranici Yahoo. Nakon dugotrajne zakonske borbe, američki su suci konačno prihvatili zahtjev francuske vlasti te su implementirali sustav filtriranja kako se ovi nezakoniti predmeti ne bi više pojavljivali na računalima sa sjedištem u Francuskoj.

Shodno tome, zakonodavstvo i međunarodna praksa teže jačanju odgovornosti davatelja internetskih usluga i web hostinga za borbu protiv nekažnjivosti koja bi mogla postojati na webu 2.0. Nasuprot tome, ako je internet često sinonim za potpunu slobodu, mnogi primjeri pokazuju da cenzura može postati predmet blogera aktivista za demokraciju i ljudska prava. Tko nije čuo priču o onoj djevojci, Malala Yousafzai, koja je, malim pričama ostavljenim na njezinom blogu kao tračak nade u svakodnevnom suočavanju s talibanskom okupacijom, dala previše informacija svojim ubojicama koji su je dočekali na izlazu iz škole da bi je upucali u glavu? Ili saudijski bloger Raif Badawi koji je, boreći se za tolerantnije društvo u kojem religija nije više u središtu funkcioniranja države, uhićen i osuđen na bičevanje i tešku kaznu zatvora.

B) Privatnost na webu

Skupljanje podataka, određivanje ciljeva prema ponašanju korisnika (eng. *behavioural targeting*) i marketinške informacije, sve su to činjenice koje utječu na zaštitu privatnosti. Privatnost proučavana pod prizmom interneta podiže mnoga pitanja. Globalizirani prostor, digitalni prostor obiluje višestrukim podacima. Rezervacija željezničkih ili avionskih karata, zahtjevi za naknadom medicinskih troškova, procedure za dobivanje osobnih dokumenata, samo su neki primjeri mnogobrojnih situacija u kojima su korisnici digitalnih alata navedeni na otkrivanje, i to dobrovoljno, informacija u potpunosti privatne prirode, čak intimne. Korisnici očekuju da same digitalne tvrtke nađu rješenja kako bi privatni podaci (slike, tekstovi, registracije) bili sačuvani, kao što je “*cloud*”, taj multimedijalni nematerijalni prostor za pohranu podataka.

Svi ti podaci nisu samo sakupljeni, što bi već moglo biti zabrinjavajuće, već se velikim dijelom mogu obraditi, usporediti, sačuvati, sve bez da je korisnik o tome informiran. Privatnost korisnika je ugrožena. Sljedivost korisnika olakšavaju kolačići (eng. *cookies*), male datoteke instalirane na uređaju korisnika bez njegovog znanja, a koji omogućuju servisima web stranica ili aplikacija da analiziraju ponašanje i memoriziraju informacije o korisniku. Prikupljene informacije se komercijaliziraju i dozvoljavaju web stranicama i aplikacijama da sadržaju stranice pridruže ciljane oglase za svakog korisnika: radi se o određivanju ciljeva prema ponašanju korisnika. Osim podataka prikupljenih putem pretraživača, broj automatski prikupljenih osobnih podataka, posebice putem *online* modula, eksponencijalno raste.

Ove promijene izazivaju same koncepte koji se nalaze u temeljima pravilnika o zaštiti privatnosti: dozvola, ograničenja u prikupljanju, itd. Stoga, što ostaje od privatnosti na webu?

C) Identitet i anonimnost

Privatnost se može zaštititi korištenjem pseudonima. Zaista, a priori je teško znati tko se krije iza ekrana kada korisnikov identitet nije objavljen. Ako se korištenje pseudonima zbog očuvanja anonimnosti može primijeniti za zaštitu privatnosti, gledajući na njega kao vektor izražavanja, predstavlja ujedno opasnost i rizik da se neće moći ući u trag autoru tih opažanja. Digitalni prostor, kao globalizirana pojava, ne poznaje granice. Laurent Cytermann, zamjenik glavnog izvjestitelja odjela za izvješća i studije francuskog Državnog vijeća, izjavljuje: „može nam se činiti da je digitalno okruženje „neteritorijalno“. U stvarnosti, prožeto je utjecajem država“. Izvrstan je primjer povezanosti između ograničenja slobode izražavanja i traženje identiteta autora slučaj antisemitskih tweetova poznatih pod hashtagom „#unbonjuif“ („dobar židov“ na hrvatskom). Govor mržnje protiv židova naišao je na jake povratne reakcije na društvenim mrežama tijekom listopada 2012. godine. Autori, skriveni iza pseudonima, šokirali su veliki dio korisnika Tweetera i općenito interneta. Francusko je pravosuđe osudilo društvenu mrežu i zatražilo otkrivanje identiteta počinitelja tih djela govora mržnje. Društvo je odbilo otkriti identitet jer nije podložno francuskom zakonu, ali je u srpnju 2013. godine ipak popustilo i pristalo dostaviti „podatke koji mogu omogućiti identifikaciju određenih počinitelja“ antisemitskih tweetova.

Pitanje zaštite našeg identiteta podiže se i uvođenjem biometrijskih osobnih dokumenata: da bi se olakšala identifikacija osobe, osobni dokumenti (posebice putovnica) u današnje vrijeme uključuju mikročip koji sadrži osobne podatke, fotografiju i dva otiska prstiju.

U Francuskoj, provedbene odredbe uredbe Europske unije od 3. prosinca 2004. (koje predviđaju da bi putovnice i putni dokumenti koje izdaje država članica, morali u današnje vrijeme uključiti „podršku pohrane podataka visoke sigurnosti“ koja sadrži dva biometrijska elementa, fotografiju lica i dva otiska prstiju) bile su predmetom duge pravne borbe. Ovaj provedbeni propis podrazumijevao je, kao što je poznato, prikupljanje i spremanje osam otisaka prstiju podnositelja zahtjeva za putovnicu. Mnogi su se podnositelji zahtjeva pobunili protiv takve odluke na temelju činjenice što je bila u sukobu s člankom 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava, koji štiti privatni i obiteljski život pojedinca. Zašto prikupiti i spremiti osam otisaka prstiju kada su samo dvije potrebne za nove biometrijske putovnice? Odlukom od 26. listopada 2011. godine, francusko Državno vijeće utvrdilo je da prikupljanje i spremanje većeg broja otisaka prstiju od onog u elektronskoj komponenti nije ni prikladno ni relevantno te da je pretjerano za potrebe elektroničke obrade. Ako je osam otisaka prstiju prikupljeno u Francuskoj za izradu putovnice, samo se dva najbolje iskoristiva otiska spremaju. Ovaj slučaj savršeno prikazuje utjecaj digitalnog doba na ljudska prava. Ponašanja pojedinaca i vlada potresena su dolaskom novih tehnologija te je bilo potrebno prilagoditi razinu zaštite prava kako bi se suočili s novonastalim izazovima.

Stvaranje novih prava?

D) Pravo na informacijsko samoodređenje

U trenutku kupnje kruha, nikome ne pada na pamet da se mora identificirati. I tada treba pristupiti digitalnom prostoru, ali situacija je često veoma različita. Doista, korisnici alata 2.0 objavljuju mnoge slike, odgovaraju komentarima, obogaćuju blog, šalju brojne SMS-ove, ispunjavaju obrasce ili potpisuju *online* peticije. Ali što se događa sa svim tim pritiscima miša i informacijama koje svatko daje o sebi?

Budući da se podaci spremaju i koriste, neophodno je uzeti u obzir digitalni ugled, znan i kao „*e-reputation*“ ili „*netiquette*“. Digitalni ugled nastaje od informacija koje je korisnik ostavio pregledavanjem weba. Ovi unakrsno provjereni podaci na taj način predstavljaju digitalni identitet, sliku koju si je svaki pojedinac dao na internetu.

Ono što je osnovno je da korisnici moraju biti prvi akteri zaštite svojih osobnih podataka. Ovo se opažanje ponavlja u raspravama o zakonskom uređivanju digitalnog prostora. Na taj se način predstavlja koncept informacijskog samoodređenja. Ovaj je termin uveo njemački Ustavni sud 1983. godine i često se koristi u raspravama o zaštiti osobnih podataka u digitalno doba. Naime, pitanje informacijskog samoodređenja bilo je predmetom izvještaja iz 2004. godine Savjetodavnog odbora Konvencije za zaštitu osoba usvojene 1981. godine u okviru Vijeća Europe.

Ovaj koncept informacijskog samoodređenja posebno je korišten u nacrtu zakona za Digitalnu republiku, trenutno u raspravi u Francuskoj.

Korisnik digitalnih alata mora biti gospodar informacija koje mreža ima o njemu. Mora također, kada više ne želi da se određene informacije pojavljuju u digitalnom prostoru, moći zahtijevati njihovo uklanjanje.

E) Pravo na zaborav

Poznato je da internet ništa ne zaboravlja. U ovom globaliziranom prostoru prikazuju se i najmanje misli objavljene na Twitteru, fotografije koje je „prijatelj“ objavio na Facebooku, navodno privatne poruke elektroničke pošte koje nam je poslala draga osoba, ili registracija bankovnih podataka za narudžbu obuće, itd. Ove svakodnevne aktivnosti mnogim korisnicima veoma brzo izlaze iz glave. Ali svi se navedeni podaci spremaju u digitalnom prostoru. Da li bujanje prostora za pohranu po spuštenim cijenama, *online* obrasci i društvene mreže, u kombinaciji sa sve efikasnijim pretraživačima, obilježavaju kraj digitalnog zaborava?

Doista, sveprisutni internet prikuplja i sprema naše podatke te se, nakon što su registrirani, teško vraćaju natrag. Gumb „natrag“ je gotovo nepostojeći ili iluzoran. Da li je prikupljanje i spremanje podataka definitivno?

Sud Europske unije (CJEU) mnogo je puta posljednjih godina odlučivao na temu zaštite temeljnih prava, posebno prava na privatnost u digitalno doba. Na primjer, presuda CJEU-a od 8. travnja 2014., *Digital Rights Ireland*, od velike je važnosti za zaštitu osobnih podataka. U toj je presudi Sud poništio direktivu 2006/24/EZ od 15. ožujka 2006. na temelju koje su države članice bile obvezne nametnuti komunikacijskim operaterima čuvanje na određeno vrijeme, od šest mjeseci do dvije godine, podatke o uspostavljenim komunikacijama svojih korisnika. Sud je bez poteškoća zaključio da odredbe direktive krše određene odredbe Povelje o temeljnim pravima Europske unije, posebno članak 7. (poštivanje privatnog i obiteljskog života) i članak 8. (zaštita podataka osobnog karaktera).

Što se tiče uplitanja direktive na temu prava europskih građana, Sud je izrazito jasan: „činjenica da se čuvanje podataka i naknadno korištenje istih obavlja bez da je registrirani pretplatnik ili korisnik o tome informiran, može u glavama zainteresiranih osoba stvoriti [...] osjećaj da je njihova privatnost predmet stalne kontrole“ (točka 37. presude).

U skladu s ovom odlukom, Sud Europske unije otvorio je put prema pravu na digitalni zaborav u presudi *Google Spain* i *Google* od 13. svibnja 2014. godine. U toj je presudi europski Sud ozakonio postojanje obveze pretraživača da uklone, na zahtjev korisnika, podatke koji se odnose na unos njihovog imena. Korisnici bi trebali, dakle, uživati u pravu na *dereference*. Sud je smatrao da je pretraživač (Google, u ovom slučaju) odgovoran jednako kao i stranica na kojoj se nalaze informacije, neovisno o tome da li ima sjedište na američkom i europskom teritoriju. Nakon ove je presude razvijena procedura unutar Googlea kojom se ocjenjuju pitanja uklanjanja, čiji se broj povećavao.

Za predsjednicu Nacionalne komisije za informatiku i slobodu (CNIL), gđu Isabelle Falque-Pierrotin, „pravo na zaborav i njegov utjecaj na pretraživače, pravo na *dereference*, predstavljaju veliki korak naprijed. U ovom digitalnom svijetu neizbrisivog pamćenja, radi se o putu čovječanstva“.

Najbolji način da se zaštite osobni podaci na internetu ostaje pažnja sviju nas. Stoga, svaki pojedinac mora obratiti posebnu pažnju na privatne podatke koje objavljuje, razmišljati o uklanjanju povijesti pretraživanja, čitati uvjete korištenja aplikacija itd.

F) Pravo na pristup u digitalno doba

Pristup digitalnom dobu i posebno internetu veoma je aktualna tema posljednjih godina. U skladu sa svojom presudom *Handyside* iz 1976. godine, Europski sud za ljudska prava više je puta potvrdio da se zaštita koju pruža članak 10. Europske konvencije o ljudskim pravima (sloboda izražavanja) u potpunosti odnosi na internet i informacijsku i komunikacijsku tehnologiju (ICT), bez obzira na tip poruke (ECHR, *Delfi AS protiv Estonije*, 2013.). Sud je otišao dalje 2013. godine te je u slučaju protiv Turske potvrdio da se blokiranje pristupa internetu može „sukobiti sa samim tekstom stavka 1. članka 10. Konvencije, na temelju kojeg se prava priznata u predmetnom članku primjenjuju bez obzira na granice“. U ovom slučaju, *Yildirim protiv Turske*, Sud smatra da ako restrikcije na pristup internetu nisu a priori nekompatibilne s Konvencijom, moraju biti dio izuzetno strogog pravnog okvira što se tiče opsega zabrane te učinkovitog u smislu pravne kontrole protiv mogućih zlouporaba.

Na isti način, dana 27. lipnja 2016. godine, Vijeće za ljudska prava Ujedinjenih naroda usvojilo je neobvezujuću rezoluciju koja osuđuje „nedvojbeno mjere čiji je cilj namjerno sprječavanje ili prekidanje pristupa informacijama ili prenošenja informacija *online*, kao kršenje međunarodnog prava o ljudskim pravima“. Drugim riječima, pristup internetu je temeljno pravo po mišljenju Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda.

1.3 Prema pravu 2.0?

“Čovjek i njegova sigurnost moraju biti prva briga svake tehnološke avanture.” Albert Einstein

Digitalni prostor utvrđen zakonom

Iz prethodno obrađenih točaka proizlazi da ljudska prava nisu ostala indiferentna na ovu avanturu 2.0. Ne treba biti Albert Einstein pa shvatiti da ako digitalno doba nudi bezgranične mogućnosti za čovjeka na području izražavanja, informacija, stvaranja, komunikacije i uključivanja javnosti, potrebno je garantirati sigurnost korisnika pred nasiljem na mreži, ograničavanjem njihovog izražavanja ili što se tiče zaštite njihovih osobnih podataka. Ujedno, potrebno je da države i međunarodne institucije nastoje usvojiti pravni okvir vezan uz ljudska prava u digitalno doba.

Države usvajaju digitalno okruženje i prilagođavaju svoje zakonske okvire

Brazil. – Nakon objava Edwarda Snowdena o globalnom i raširenom sustavu praćenja kojeg su utemeljile *Central Intelligence Agency* (CIA) i *National Security Agency* (NSA), Brazil je želio donijeti niz mjera koje učinkovito osiguravaju temeljna prava u digitalnom prostoru.

Nakon mnogo godina pregovaranja, predsjednica Dilma Rousseff je dana 23. travanja 2014. proglasila zakon *Marco Civil da Internet*. Ovaj zakon, koji se smatra vrstom digitalnog Ustava, smješta Brazil među prvim zemljama koje štite prava čovjeka u digitalnom prostoru.

Marco Civil da Internet uključuje u brazilsko zakonodavstvo naročito „zaštitu privatnosti korisnika protiv svake povrede ili zlouporabe podataka brazilskih korisnika“. Sada pružatelji internet usluga ne mogu više davati osobne podatke, zapise o povezivanju ili pristupu bez izričitog slobodnog i informiranog pristanka korisnika. Još jedan značaj rezultat: *Marco Civil da Internet* propisuje neutralnost mreže i stoga priznaje da pristup i korištenje interneta moraju biti jednaki za svih, bez obzira na funkcije korištenja.

Ovaj je zakon prava revolucija u Brazilu, a odražava napore zemlje u ograničavanju eventualnih kršenja temeljnih prava u digitalnom kontekstu. Zakon je donesen nekoliko dana prije 25. godišnjice stvaranja *World Wide Weba* britanca Tima Berners-Leea. Potonji nije bio nepripremljen te je izjavio da je ovaj zakon „prekrasan rođendanski poklon“.

Francuska. - Godine 1974. implementiran je projekt međusobnog povezivanja svih arhiva uprave. Cilj projekta je centralizirati u jedinstveni arhiv sve postojeće informacije o svakom francuskom građaninu. Taj je projekt izazvao pravi skandal javnog mnijenja te je vlada odlučila stvoriti Nacionalnu komisiju informatike i slobode (CNIL), kojoj je cilj razmotriti pravni okvir za zaštitu osobnih podataka.

Rad ove Komisije doveo je do donošenja zakona o zaštiti podataka od 6. siječnja 1978. godine. Zakon ima dva cilja:

- a) izbjegavanje nekontrolirane informatizacije vlada što bi ugrozilo privatnost i individualnu slobodu;
- b) umiriti javnost s ciljem izbjegavanja društvenog blokiranja informatičkog razvoja.

Zakon jasno određuje ulogu CNIL-a: osigurati održavanje principa zakona, organizirati razvoj samog zakona, informirati Državu i građane putem godišnjeg izvještaja i odgovarati na zahtjeve za savjetima.

Od 1978. godine rad CNIL-a se značajno razvio, a ovo nezavisno upravno tijelo ostaje neophodno u digitalnom dobu. Razvojem ICT-a, CNIL je potvrdio svoju ulogu zaštitnika osobnih podataka, a nedavan nacrt zakona za digitalnu republiku potvrđuje njihov trud na razini propisivanja digitalnog okruženja. Nacrt zakona kojeg trenutno razmatra francuski Parlament, predlaže prilagođavanje francuskog prava digitalnoj revoluciji. Ovaj nacrt zakona predmet je intenzivnih rasprava unutar francuskog Parlamenta, ali njegovo bi prihvatanje bez sumnje ojačalo zaštitu ljudskih prava u digitalno doba.

Kao i za brazilski *Marco Civil da Internet*, nacrt zakona za digitalnu republiku utvrđuje, na primjer, neutralnost mreže. Operateri ne smiju diskriminirati pristup mreži s obzirom na usluge. To konkretnije znači da oni ne smiju nuditi sporije internet usluge nekim ljudima, a brže drugima.

Ujedno, nacrt zakona predviđa da će domaćinstva s teškoćama u plaćanju moći koristiti financijske potpore univerzalnog fonda solidarnosti: vezu će održavati poslužitelj cijelo vrijeme trajanja njihovog zahtjeva za pomoć. Ovom je prijedlogu cilj učiniti učinkovitom odluku Odbora za ljudska prava Ujedinjenih naroda proglašavajući pristup internetu temeljnim pravom.

Nacrt zakona ujedno cilja jačanju povjerljivosti privatne korespondencije na internetu, proglašava pravo na digitalni zaborav za maloljetnike, utjelovljuje princip digitalne smrti (= pravo na izražavanje i provođenje svoje volje o budućnosti osobnih informacija objavljenih *online* nakon vlastite smrti) te promiče objavljivanje podataka koje posjeduju tijela javne vlasti.

Ako ovaj nacrt zakona Parlament prihvati (do kraja 2016. godine), predstavljat će pravu revoluciju za francuske državljane.

Šri Lanka. – Zakoni ili nacrti zakona prihvaćeni ili razmatrani u Francuskoj i Brazilu, prikazuju temeljnu potrebu izmjene zakonskih tekstova kako bi bolje osigurali učinkovitost ljudskih prava i prilagodili ta prava digitalnom dobu.

Odnos između digitalnih alata i prava uvelike nadilazi ove primjere i pojedine zemlje predlažu originalne inicijative za izmjenu nacionalnih zakona. To je slučaj Šri Lanke koja je predložila razmatranje izrade novog Ustava, pozivajući na dostavu prijedloga na društvenim mrežama. U ovoj zemlji koju je mnogo godina razarao nasilni i krvavi građanski rat, ova inovativna inicijativa predstavlja, posebno za mlade, priliku za preuzimanje riječi.

Predsjednik Maithripala Sirisena, nedavno izabran, objasnio je da „Nećemo pisati Ustav zatvoreni u sobi s odborom. Zbog toga apeliramo na mlade u zemlji da koriste internet kako bi nam rekli ono što misle i žele za budućnost same države“. Rasprava koja se stvara u Šri Lanki je prilika pružena osobama da zamisle buduću pravni okvir države, ali je ujedno i način evociranja bolne prošlosti i mirenja različitih etničkih skupina. Omogućavajući razrađivanje Ustava mladima i manjinama, vlada se nada izbjeci tragične greške prošlosti i uklesati u kamen nacionalno jedinstvo. Island je do ovog trenutka bio jedina država koja je pokrenula „*online*“ raspravu među stanovnicima o jednom ustavnom pitanju.

Razmatranje digitalnih stvarnosti od strane međunarodnih tijela

Mnoge su inicijative koje pokazuju napor na području zaštite ljudskih prava u digitalno doba. Novonastali pravni propisi na temu zaštite privatnog života *online*, mnoge rezolucije Ujedinjenih naroda te projekti međunarodnih tekstova posvećenih digitalnoj stvarnosti koja se uspoređuje s ljudskim pravima, dokazuju želju da se međunarodni pravni okvir prilagodi promjenama digitalnog doba.

Rezolucije Ujedinjenih naroda. – Organizacija Ujedinjenih naroda (OUN) odavno je usvojila pitanje ljudskih prava u digitalno doba. Počevši od 2012. godine, Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda u rezoluciji 20/8 od 5. srpnja 2012. utvrdilo je da „prava koja imaju ljudi koji se nalaze *offline* moraju biti jednako zaštićena kada su *online*, posebice pravo svakog pojedinca na slobodu izražavanja“. Vijeće za ljudska prava neprestano podsjeća na ovo stajalište (na primjer Rezolucija 26/13 od 26. lipnja 2014.). Opća se skupština Ujedinjenih naroda oglasila i na temu zaštite temeljnih prava u digitalno doba. U svjetlu skandala kojeg je otkrio Edward Snowden, Opća je skupština usvojila rezoluciju utvrđujući da borba protiv terorizma „ne oslobađa države da u potpunosti poštuju svoje obveze u pogledu ljudskih prava“ (Rezolucija A/C.3/68/L45, usvojena 1. studenog 2013.). Rezolucija poziva države da dovedu u pitanje svoje prakse i zakonodavstvo na temu slušanja, prikupljanja i presretanja osobnih podataka, u okviru poštivanja privatnosti slobode izražavanja i mišljenja.

U jednoj drugoj rezoluciji, Opća skupština je zatražila izradu izvještaja o pravu na privatnost u digitalno doba. Pripremio ga je visoki povjerenik za ljudska prava Navin Pillay, a izvještaj izražava zabrinutost da masovni nadzor stanovništva postane „opasna navika, umjesto izvanredna mjera i da u mnogim zemljama praksa otkriva „nedostatak nacionalnih propisa i/ili pravilne izvedbe, slabo proceduralno jamstvo i neefikasnu kontrolu“.

Na temelju tog izvještaja, nova je rezolucija Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih naroda postavila Posebnog izvjestitelja o pravu na privatnost, koji će imati zadatak „prijaviti svako sumnjivo kršenje prava u odnosu na privatni život, gdje god se dogodilo“. Rezolucija utvrđuje i da „prava koja pojedinci uživaju *offline* moraju biti jednako zaštićena *online*, uključujući pravo na privatnost“ te je zatražila od izvjestitelja da predstavi mjere „potrebne za garantiranje prava na privatni život u digitalno doba“.

OUN je na taj način zauzeo proaktivan stav pred brojnim skandalima koji su potresli ljudska prava u digitalno doba. Zauzimanjem takve pozicije, Ujedinjeni narodi nastoje utjecati na države sa ciljem prilagođavanja svojeg pravnog okvira standardima zajamčenim Međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima.

Nekoliko međunarodnih tekstova utvrđenih u eri 2.0

Povelja o temeljnim pravima Europske unije. - Povelja o temeljnim pravima Europske unije prikuplja u jednom dokumentu temeljna prava i slobode koje štiti Europska unija. Proglašena 2000. godine, Povelja je postala pravomoćna stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora, u prosincu 2009. godine. Povelja ima cilj razjasniti ljudska prava koja uživaju svi pojedinci Europske unije. Naime, ta su prava utvrđena u drugim vremenima, različitim načinima i u različitim oblicima. Unija je odlučila integrirati različita prava u jedan dokument, uzimajući u obzir promijene u tijeku unutar društva, društveni razvoj te znanstveni i tehnički razvoj. Na taj način pronalazimo prava direktno povezana s digitalnim dobom.

Članak 8. koji definira zaštitu osobnih podataka, nalazi se, bez sumnje, u raspravama o zaštiti podataka u digitalnom prostoru.

Članak utvrđuje da „1. Svaka osoba ima pravo zaštite osobnih podataka koji se odnose na nju. 2. Ti se podaci moraju ispravno obrađivati, u određene svrhe i na temelju suglasnosti zainteresirane osobe ili na temelju neke druge legitimne osnove predviđene zakonom. Svaki pojedinac ima pravo pristupiti prikupljenim podacima koji se odnose na nju i dobiti ispravak. [...]“. Ovo pravo utjelovljuje pravo na „informacijsko samoodređenje“. Nije moguće koristiti osobne podatke bez

suglasnosti korisnika digitalnog alata. Članak 44. utvrđuje pravo na podnošenje peticije: „Svaki građanin ili građanka Unije ili bilo koja fizička ili pravna osoba koja ima boravište ili pravno sjedište u jednoj od država članica, ima pravo na podnošenje peticije Europskom parlamentu“. Uvođenje prava na podnošenje peticije ima cilj omogućiti europskim građanima i onima koji žive u Europskoj uniji, jednostavan način da se obrate institucijama EU-a te formulirati želje ili prigovore. Veza između digitalnog prostora i prava na podnošenje peticije na prvi pogled nije evidentna. Ipak, ovo pravo na podnošenje peticije sve se češće koristi *online* na tome posvećenom portalu EU-a. Europska unija nije jedini pravni okvir u kojem su usvojeni tekstovi koji se direktno odnose na digitalnu stvarnost.

Konvencija Vijeća Europe iz 2001. godine o kibernetičkom kriminalu. – Po mišljenju društva Symantec, specijaliziranog na području informatičke sigurnosti, 317 milijuna malware programa stvoreno je samo tijekom 2014. godine. Slučajevi kibernetičkog kriminala na dnevnom su redu u cijelom svijetu te je za nacionalnu policiju izuzetno komplicirano njihovo rješavanje zbog velike eteričnosti mreže. Da bi uskladilo nacionalne zakone država članica, efikasno ojačalo suradnju potonjih na tu temu i konkretno definiralo što proizlazi iz kibernetičkog kriminala, Vijeće Europe putem svojeg Odbora ministara osvojilo je prvu Međunarodnu konvenciju o kibernetičkom kriminalu. Ta Konvencija je stupila na snagu u srpnju 2004. godine i originalna je iz više razloga.

Poznata pod nazivom Budimpeštanska konvencija, ovaj tekst govori o mogućim prekršajima protiv autorskih prava, sigurnosti informatičkih mreža, prijevarama općenito te si kao cilj postavlja borbu protiv dječje pornografije. Ova je konvencija originalna i zbog činjenice što ju je pripremio Odbor međunarodnih stručnjaka što nadilazi uski okvir Vijeća Europe. Japan, Sjedinjene države, Kanada i druge države sudjelovale su u pripremi ove Konvencije koju je potpisalo mnogo više od 47 država članica Vijeća Europe. Do danas je 49 država potpisalo i ratificiralo Konvenciju (od kojih 40 članova Vijeća Europe). Usvajanjem ovog sredstva, Vijeće Europe namjerava razviti novi sustav međunarodne suradnje uzimajući u obzir apsolutnu potrebu reagiranja na ekstremno brz način protiv kibernetičkog kriminala.

Međunarodna područja rasprave o digitalnim pravima

Forum u Avignonu i Preliminarna deklaracija o digitalnim ljudskim pravima. – Forum u Avignonu je mjesto međunarodnog promišljanja stvoreno nakon ratifikacije UNESCO-ve Konvencije o kulturnoj raznolikosti. “Huxley i Orwell nisu imali pravo. Trijumf Velikog brata neće doći s televizije, već 30 godina kasnije putem *big data*. Hitno je pokrenuti pitanje osobnih podataka s kulturnog stajališta i odgovoriti kolektivnom etikom“. Ovaj uvodni govor prilikom foruma u Avignonu koji se održao 19. rujna 2014. godine u Parizu, ističe društveno pitanje koje je dovelo do prijedloga „Preliminarne deklaracije o digitalnim ljudskim pravima“. Ova preliminarna deklaracija sastoji se od 8 članaka i cilja definirati etički, univerzalni i uravnoteženi okvir između istraživanja, ekonomskog i društvenog razvoja i zaštite osobnih podataka. Irina Bokova, generalni direktor UNESCO-a, potvrdila je svoju podršku projektu Deklaracije o digitalnim ljudskim pravima. Ovaj neobvezujući tekst naglašava, na simboličan način, želju da se regulira digitalni prostor.

Radna skupina iz članka 29. i DDN. – I Europska je unija pokretačka sila u raspravi ideja o konceptu primjenjivosti temeljnih prava u digitalno doba. Stoga, Direktiva 95/46/EZ Europskog parlamenta i Vijeća, od 24. listopada 1995. godine, koja se odnosi na zaštitu fizičkih osoba s obzirom na obradu osobnih podataka, kao i slobodu kruženja takvih podataka, osnovala je radnu skupinu „članak 29.“ o zaštiti podataka. Ova radna skupina, koju čine nacionalni stručnjaci (predstavnici upravnih vlasti zaduženih za zaštitu podataka na razini država) i europski stručnjaci, ima misiju:

- a) istražiti bilo koje pitanje koje se odnosi na provedbu nacionalnih odredbi usvojenih primjenom direktive kako bi doprinijela ujednačenosti provedbe;
- b) dostaviti Komisiji mišljenje o razini zaštite u Zajednici i trećim državama;

- c) informirati Komisiju o bilo kojem prijedlogu izmjene direktive, o eventualnim dodatnim i specifičnim mjerama koje je potrebno poduzeti za zaštitu prava i sloboda fizičkih osoba, obraćajući pažnju na obradu osobnih podataka, kao i o bilo kojim drugim mjerama Zajednice koje utječu na ta prava i slobode;
- d) donijeti mišljenje o kodeksima ponašanja izrađenima na razini Zajednice.

Ova skupina stručnjaka je izuzetno aktivna te je u izjavi dana 25. studenog 2014. godine ponovila da je „zaštita osobnih podataka temeljno pravo“ [...]. „Tajni nadzor, masovni i neselektivni, ljudi u Europi, ili javnih i privatnih osoba koje djeluju u državama članicama Unije ili drugdje, nije u skladu s europskim ugovorima i zakonodavstvom. To nije prihvatljivo na etičkoj razini“.

Još jedna inicijativa Europske unije zaslužuje svu našu pažnju. Godine 2016. Europska unija i mnoge tvrtke digitalnog doba (Facebook, Twitter i Microsoft) usvojile su kodeks ponašanja za borbu protiv govora mržnje na internetu. Ova je inicijativa razmotrena i usvojena tijekom foruma EU-a o internetu i koji okuplja vlade, EUROPOL i tvrtke s područja interneta s ciljem borbe protiv sadržaja terorističkog karaktera i govora mržnje *online*.

Forum o upravljanju internetom (IGF). - Forum o upravljanju internetom, najčešće spominjan pod engleskim nazivom „*Internet Governance Forum (IGF)*“ je međunarodni prostor višestranačkog dijaloga o javnoj politici vezanoj uz internet. Utemeljilo ga je 2006. godine Glavno tajništvo Ujedinjenih naroda. Od tada, svake se godine u drugom gradu održava forum s ciljem produblivanja specifične teme. Mandat IGF-a sastoji se, između ostalog, od rješavanja pitanja javne politike koja se odnosi na ključne elemente upravljanja internetom s ciljem promoviranja održivosti, snage, sigurnosti, stabilnosti i razvoja interneta. Forum bi ujedno trebao doprinosti olakšavanju dijaloga među raznim akterima, identificirati probleme u nastajanju i ukazati kompetentnim organima i općenito javnosti na njihovo postojanje te pomoći pronaći rješenja problema koji nastaju korištenjem, čak i nepravilnim.

Na primjer, ideja o stvaranju afričke Deklaracije o pravima i slobodama na internetu, nastala je prilikom Forumu o upravljanju internetom 2013. godine u Nairobiju te je objavljena prilikom IGF-a u Istanbulu u rujnu 2014. godine. Ovu je Deklaraciju sastavilo 23 predstavnika civilnog društva krećući od javne rasprave *online*. Tijelo međunarodnih i nacionalnih normi za zaštitu i promicanje ljudskih prava, izgleda da nije bilo prilagođeno za dolazak digitalnog doba. U trenutku sastavljanja osnovnih tekstova o zaštiti ljudskih prava, nitko nije mogao predvidjeti pojavljivanje ovih novih tehnologija i posebno brzinu kojom će se demokratizirati.

Ipak, pravo je uvijek odraz društva u specifičnom trenutku, a i ono se značajno razvilo posljednjih godina. Povećanje broja pravnih tekstova, kako na nacionalnoj tako i na globalnoj razini, te odvažnost nacionalnih i međunarodnih sudova, dokazuju svijest o potrebi jačanja zaštite i efikasnosti pitanja koja se odnose na ljudska prava pred digitalnim prostorom.

Kao što smo prethodno objasnili, ova tehnološka revolucija praćena je impresivnom evolucijom prava do te mjere da nastaju nova prava, kao na primjer pravo na digitalni zaborav. Pojava industrijske revolucije krajem XIX. stoljeća, obilježila je pojavu prava koja su definirana kao ekonomska, društvena i kulturna. Tehnološka revolucija XXI. stoljeća, često spominjana kao četvrta revolucija, sinonim je za pojavu nove generacije prava: digitalnih prava?

Izvori

Dizionario dei diritti dell'uomo, PUF, 2008.

Stephanie Henneke-Vauchez, *I diritti umani e le libertà fondamentali*, Dalloz, 2013.

Anne Weber, *Manuale sui discorsi di incitamento all'odio*, Manuale del Consiglio d'Europa, 2008.

Dalloz. Aktualnost izdanje od dana 16. rujna 2016.: *Digitale: "Dobbiamo ripensare la tutela dei diritti fondamentali"*.

Jean-Philippe Foegel, *“La Corte di Giustizia europea, una maga europea del diritto all’oblio digitale”*, La Revue des droits de l’homme, Actualités Droit-Libertés, objavljeno dana 16. lipnja 2014.

Marie-Laure Basilien-Gainche, *“Un divieto europeo chiarisce la sorveglianza elettronica di massa”*, La Revue des droits de l’homme, Actualités Droits-Libertés, objavljeno dana 14. svibnja 2014.

Web stranica Ujedinjenih naroda: www.un.org.fr

Web stranica Vijeća Europe: www.http.hub.coe.int/fr/

Pokret protiv govora mržnje: www.nohatespeechmovement.org

Internet Governance Forum: <https://www.intgovforum.org/multilingual/>

Tekstovi

Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948.): <http://www.un.org/fr/documents/udhr/>

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.):
<http://www.ohchr.org/FR/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

Međunarodna konvencija o pravima djeteta (1989.):
<http://www.ohchr.org/fr/professionalinterest/pages/crc.aspx>

Povelja o temeljnim pravima Europske unije (2000.):
http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fr.pdf

Poglavlje 2.

Zaštita privatnosti i osobnih podataka kao temeljnih ljudskih prava u digitalnom dobu

Autorica: **dr. sc. Marija Boban**

Sveučilište u Splitu, Pravni fakultet

U suvremenom okruženju informacijskih tehnologija, u današnjem digitalnom dobu, zaštita privatnosti i osobnih podataka te sam razvoj pravnog okvira u području informacijske sigurnosti igraju vrlo važnu ulogu u području zaštite ljudskih prava građana. Razvoj novih tehnologija i informacijskog društva u cjelini uključuje sve aspekte života u suvremenom društvu i sve vidove djelatnosti.

Na navedenim postavkama autorica u radu istražuje i donosi relevantni teorijski i pravni okvir koji omogućuje razumijevanje zaštite osobnosti i privatnosti građana aktualni regulativni informacijske sigurnosti sa sigurnosnog i pravnog aspekta uz naglasak na potrebu povećanja informacijske pismenosti i općenito svijesti o zaštiti osobnih podataka i privatnosti kao temeljnih ljudskih prava.

Ključne riječi: digitalno doba, informacijske tehnologije, ljudska prava, osobni podaci, privatnost, sigurnost, zakonodavni okvir, zaštita

2.1. Uvod

Nove tehnologije, poglavito informacijske tehnologije, uvelike utječu na društvene odnose u svim segmentima, pa se danas govori o nastavku i razvoju informacijskog društva. U takvom okruženju dolazi do izražaja izvanredna složenost novih tehnologija, pojava i odnosa, njihova rastuća dinamika i međusobna integracija, i to kako na globalnom planu, tako i na lokalnoj razini. Enormna količina informacija stvara mogućnost za nastajanje informacijskog „kaosa“ (entropije).¹ Do odgovora na pitanje o izvoru i porijeklu informacija mogli bismo posredno doći kada bismo znali nešto više o povijesti i razvoju obavijesti, odnosno kada bismo znali odgovore na pitanja: razvija li se informacijska pojava u komunikacijskom procesu te postoji li unutarnji razvoj obavijesti u informacijskom sustavu?² Za informacijsku znanost³ fundamentalni su pojmovi obavijest kao fenomen i komunikacija kao proces. Obavijest je postala ključni pojam za sve znanosti što se bave bilo kojim oblikom simbolične komunikacije, od matematike do kompjuterskih znanosti, od logike do lingvistike, od elektronike do bibliotekarstva od humanističkih znanosti i

¹ Prvenstveno se misli na entropiju u kontekstu Opće teorije sustava koja označava mjeru „kaosa“, deintegracije sustava odnosno negativnog djelovanja okruženje na sustav odnosno stupanj raspada sustava usred djelovanja iz njegovog okruženja. Sustav se raspada ukoliko su mu komunikacijski kanali „zakrčeni“ te na taj način ne može postići usklađenost među svojim dijelovima i sa svojim okruženjem. Tako i šire DIMITRIJEVIĆ, P., *Pravo informacione tehnologije*, Drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Niš, 2010., str. 17

² Šire o tome TUĐMAN, M., *Prikazalište znanja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2003. str.12

³ Informacijska znanost nastala je 60-tih godina kada je već postojalo niz objašnjenja navedenih informacijskih fenomena. Postoji niz definicija informacijske znanosti, ali jedna od najčešće citiranih jest definicija informacijske znanosti kao organiziranog korpusa znanja zasnovanog na načelima koja tumače ili nastoje otkriti i formulirati u osnovnim crtama uvjete pod kojima se javljaju činjenice i događaji što se odnose na generiranje, transmisiju i uporabu informacija. Prema SARACEVIĆ, T., *An Essay on the Past and Future (?) of Information Science Education and Historical Overview*, *Information processing and Management* (15) 1-15 (1979), str. 3. Tako i podrobnije o tome i TUĐMAN, M., *“Prikazalište znanja*, str. 22

umjetnosti do dokumentalistike, od društvenih znanosti do medicine. Informacija⁴ (engl. *information*, njem. *Information*, franc. *information*) se definira kao pojam koji je predmet istraživanja informacijske znanosti, ali taj pojam sam po sebi nije novina⁵. Postoji mišljenje da je informacija postala interdisciplinarni fenomen, a svaka je znanost pokušala, i još pokušava, protumačiti samo jedan dio ili oblik te složene pojave.⁶ Informacijsko društvo, s druge strane, obično se definira kao novi stupanj društvenog kulturnog razvoja koji ima posljedice i na privatnost i osobnu sigurnost sa stajališta funkcioniranja društva i sustava unutarnje, vanjske, i egzistencijalne sigurnosti, te razvoj slobode osobe, demokratskih postupaka i metoda, demokracije rada, reda, mira i produktivnosti globalnom nivou⁷.

U svim modelima kroz povijest razvoja informacijske znanosti nedvojbeno je činjenica da je obavijest ključni fenomen, entitet, što se razmjenjuje u komunikacijskom procesu čija priroda nikada do kraja pojašnjena: bilo zato što su definicije parcijalne i usmjerene samo na određene vidove ili fragmente komunikacijskih procesa, ili što nikada nije postignut konsenzus o ponuđenim definicijama.⁸ Ono što nije bilo sporno u postavkama informacijske znanosti jest to da se pojava i razvoj informacijske znanosti povezuje sa: razmjenom znanja, komunikacijskim medijima te metodama i tehnikama obrade podataka.⁹ Ono što je bilo sporno u tim teorijama jest njihova parcijalnost i nekonzistentnost –unatoč (fragmentarnoj) istinitosti njihovih teza. Dakle, izostalo je tumačenje povijesnog razvoja informacijskih funkcija i informacijskog fenomena jer nisu istražene relacije između znanja, komunikacijskih medija informacijskih procedura¹⁰.

2.2. Razvoj informacijskog društva, nove tehnologije i globalizacijski procesi

Razvoj informacijskog društva uključuje sve aspekte života u suvremenom društvu i sve vidove djelatnosti. U domeni razvoja informacijskih tehnologija, u okruženju globalizacijskih procesa zaštita osobnih podataka i razvoj sigurnosnog te pravnog okvira u području zaštite osobnih podataka igraju vrlo važnu ulogu. Stoga u relevantni teorijski okvir koji omogućuje razumijevanje teme, moramo uzeti u obzir upravo onu teoriju koja se temelji na snažnom utjecaju razvoja novih informacijskih tehnologija na privatnost i zaštitu osobnih podataka uz održivi razvoj temeljen na individualnosti.

⁴ Informacija je termin koji često koristimo u svakodnevnoj komunikaciji. Definira se kao: Bilo koju vrst saznanja o faktima, konceptima ili instrukcijama koji mogu biti predmet komunikacije.; Podatak u kontekstu, krajnji produkt interpretacije podataka iz konteksta; Pravno, podatak, tekst, fotografija, crtež, karikatura, film, usmeno izvješće, vrijednosni sud ili drugi prilog objavljen u mediju.- Prema *Informacija - Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, Zagreb, 2007., str. 445

⁵ Tako i TUĐMAN, M., *Uvod u informacijsku znanost.*, Školska knjiga, Zagreb, 1993., str. 29

⁶ Op. cit. TUĐMAN, M., str. 28.

⁷ Usp. WEBSTER, F., *Theories of the Information Society*.2, Cambridge: Routledge, 2002., str. 10

⁸ Sa stajališta informacijske znanosti već od 50-tih godina teoretičari su upozoravali da se obavijest može protumačiti na tehničkoj, semantičkoj i biheviorističkoj razini, odnosno da je fundamentalni problem komunikacije da se na jednoj točki točno ili približno reproducira poruku odabranu u drugoj točki. Same poruke često imaju značenje - što znači da one upućuju na ili su povezane s nekim sistemom s određenim fizičkim ili konceptualnim svojstvima pa su ti semantički vidovi komunikacije irelevantni su za tehnički problem. Međutim, većina je znanstvenika zanemarila činjenicu da se matematička teorija informacija ne bavi semantičkim ni socijalnim aspektima obavijesti, već se oduševila mogućnošću uporabe teorijskih modela za analizu informacijskih i/ili komunikacijskih procesa. Tako i šire TUĐMAN, M., *Teorija informacijske znanosti*, Informator, Zagreb, 1990., str. 15

⁹ Tako je Shannon-Weaverov komunikacijski model postao pretečom i paradigmatom svih ostalih komunikacijskih modela. O modelu vidi TUĐMAN M., „Uvod u informacijsku znanost“, str. 29 prema SHANNON, M., WEAVER, W. C.,: *“The Mathematical Theory of Communication”*, University of Illinois Press, Urbana, 1949.

¹⁰ Tako i šire TUĐMAN, M., *„Prikazalište znanja“*, str. str. 13

2.2.1. Tehnika i tehnologija

Tehnika i tehnologija dva su pojma koja također moramo definirati kako bismo ih razjasnili. Tehniku možemo definirati kao nešto što ljudima omogućava da mijenjaju svoj odnos prema prirodi, tj. tehnika je skup sredstava i znanja koji omogućuju čovjeku da prevlada dominaciju prirode nad njim. Daje mu *djelomičnu autonomiju* u odnosu na svoju okolinu¹¹. Korištenjem različitih sredstava čovjek se postavlja u poziciju u kojoj je on naoko gospodar, tj. u poziciju subjekta ili onog koji djeluje (mijenja odnose). Ovladavanjem sredstvima i tehnikama čovjek je započeo proces kulturne emancipacije i evolucije svoje vrste. Možemo reći da nas određeni tehnički nivo oslobađa od ograničenja onog prethodnog, no, tehnika ne određuje jednoznačan odnos između čovjeka i određene tehnike ili sredstva. Primjena neke tehnike ovisi i o društvenoj logici i potrebama. Primjerice, današnja računalna tehnologija ne temelji se isključivo na tehničkoj logici, već i na mnogim elementima vezanim uz društvenu logiku i društvene potrebe. To nije deterministički odnos, već prije proces interakcije, razmjene i povratne reakcije između određenih tehnika ili sredstava i čovjeka i upravo tu logiku interakcije između tehničkog i društvenog aspekta nazivamo tehnologijom¹².

Vezano uz tu tematiku, postoji mišljenje da je upravo emancipacija čovjeka i evolucija ljudskog društva u suvremeno „informatičko društvo“ proizvela ambijent za pojavu povreda ili zlorabe osobnih podataka i povrede elementarne osobnosti čovjeka¹³. Samim time čovjek prestaje biti subjekt i postaje „objektom“ automatske obrade podataka, posebice u javnom sektoru. Poznata je činjenica da je koncentracija i centralizacija velike količine podataka na jednom mjestu pretpostavka zakonitog i efikasnog djelovanja države ali samim time suvremene tehnologije ističu važnost pravne zaštite osobnosti individue i razvoj područja pravne zaštite osobnih podataka.¹⁴

2.2.2. Informatička znanstveno-tehnološka revolucija

Baš kao što je ljudski rod 1900. ili 1901. predahnuo od XIX. stoljeća i prvih rezultata moderne razmišljanja o smjeru kretanja svojih društava i civilizacije, tako se u posve iscrpljenoj moderni, dakle, postmoderni, ljudsko mnoštvo našlo suočeno s pitanjem smjera i usuda civilizacije pretvaranjem svijeta u globalnu mrežu.¹⁵ Baš to prijelazno vrijeme moglo bi se definirati kao predah. Postoji mišljenje da: „*Kao što nas rođendani podsjećaju na vlastitu smrtnost, kraj desetljeća i stoljeća nam nudi predah; tada razmišljamo o smjeru kretanja našeg društva, o kraju milenija i svoje brige usmjeravamo ka sudbini civilizacije*“¹⁶. Doduše, prošlo je gotovo deset godina od početka ovog milenija, a društvo kao da još uvijek tapka u mjestu tražeći sigurno polazište i maticu za sigurni oslonac.

¹¹ Prema FORESTI D., MERGIERU, A., SEREXHI, B., autorima Studije za Vijeće Europe nadalje obrazlažu utjecaj tehnike na ljudsku okolinu ističući činjenicu što je više ljudska okolina strukturirana i tehnički organizirana tim više postajemo ovisni o tim istim tehnikama. Mogli bismo reći da je stapanj razvoja različitih tehnika u dvadesetom stoljeću rezultirao situacijom u kojoj one dominiraju nad čovjekom, tj. da smo dostigli razinu na kojoj tehnička okolina postaje za čovjeka 'druga priroda' jer danas više i ne znamo živjeti bez, primjerice, struje ili čak automobila. Usp. FORESTA D., MERGIER, A., SEREXHE, B. „*The new space of communication, the interface with culture and artistic activities*“, (A study for the Council of Europe), 1995., str. 25

¹² Usp. UZELAC, A., „*Utjecaj novih informacijskih tehnologija na kulturni razvoj: uloga virtualnih mreža*“, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Zagreb“, 2003., str. 33

¹³ Tako i šire BREZAK, M., *Pravo na osobnost*, Pravni fakultet u Zagrebu, 1998. str. 42

¹⁴ Usp. ANZULOVIC, Ž., *2Informatika i individualna prava i slobode građana*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. X., 1973., str. 41-42

¹⁵ Op. cit., FORESTA D., MERGIER, A., SEREXHE, B., str. 9

¹⁶ Usp. GARDELS, NATHAN P., „*Na kraju stoljeća*“, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999., str. 15

Gledano kroz kritiku filozofskog i političko-ekonomskog mnijenja, ni samo hrvatsko društvo nije na efikasan i učinkovit način realiziralo prvu modernizaciju: znanstveno – tehnološku revoluciju, a već se, kao i većina tranzicijskih gospodarstva, suočava s drugom modernizacijom – informacionalizmom. Informacionalizam predstavlja novu tehnološku paradigmu koju karakterizira " generiranje, obrada i prijenos informacija," koji su postali "temeljni izvori produktivnosti i moći".¹⁷ Temeljno pitanje koje se informacijsko društvo postavlja jest «Kako izbjeći da se revitalizacijom ne iznevjeri živa tradicija ovoga kraja, a da ne dođe do retradicionizacije (koja isključuje modernizaciju).¹⁸ Ipak, i ta „druga“ modernizacija trebala bi ići usporedo s očuvanjem identiteta. Iako će ovi procesi međutjecaja globalizacije i identiteta (u množini) obilježiti naredno razdoblje, pretpostavljamo da će se u tim procesima sve više graditi 'novi' identiteti, a 'stari' će biti pretvoreni u folklor i tradicijsku baštinu.

2.2.3. Informacijsko-komunikacijska svjetska mreža

U novom, informacijskom načinu razvoja, u tzv. prostoru informacijsko-tehnološkog univerzuma, izvor produktivnosti nalazi se u tehnologiji stvaranja znanja, obrade informacija i komunikacije simbola. Poznati teoretičari informacijske znanosti ističu da su znanje i informacija uvijek ključni elementi u svim načinima razvoja jer se proces proizvodnje uvijek temelji na određenoj razini znanja i na obradi informacija¹⁹. No ono što je posebno kod informacijskog načina razvoja jest djelovanje znanja na cjelokupno znanje kao glavni izvor produktivnosti²⁰. Obrada informacija usmjerena je na poboljšanje tehnologije obrada informacija sa svrhom povećanja produktivnosti unutar kruga interakcije između izvora tehnologije temeljenih na znanju i primjene tehnologije na unapređivanje generiranja znanja i obrade informacija. Upravo zato taj način razvoja društva, čiji je sastavni dio pojava nove tehnološke paradigme temeljene na informacijskoj tehnologiji, nazivam informacijskim razvojem kao temeljem informacijskog društva.

Također, uočeno je da svaki način razvoja, također, ima strukturalno određeno načelo izvedbe oko kojeg se organiziraju tehnološki procesi. Dok je industrijalizam, prema njegovom mišljenju bio orijentiran na ekonomski rast, tj. na maksimizaciju proizvodnje, informacijsko društvo je, pak, usmjereno na tehnološki razvoj prema sakupljanju znanja i višim razinama složenosti obrade

¹⁷ M. CASTELLS takvu vrstu razvoja naziva informacionalizam (*engl. informationalism*) jer se temelji na uvođenju nove paradigme koja se temelji na informacijskim tehnologijama i kaže da se svaki tip razvoja temelji na strukturalno određenim principima djelovanja –*engl. 'industrialism'* ili industrijsko društvo orijentirano je prema ekonomskom rastu, tj. maksimalnoj efikasnosti u proizvodnji i profitu, dok je informacijsko društvo ili 'informationalism' orijentirano prema tehnološkom razvoju i akumulaciji znanja i sve kompleksnijim načinima obrade informacija. Iako svaka tehnologija ima uvijek svoju specifičnu primjenu, ona se širi i u druge segmente društva pa stoga ima utjecaja na društvo u cjelini. Tako i šire CASTELLS, M., „*The information age: economy, society and culture, Vol. I: The rise of the network society*“, Cambridge, Blackwell Publishers, 2000., str. 21

¹⁸ Dok su u industrijskom društvu glavni izvori produktivnosti bazirali su se na korištenju novih vrsta energije i na mogućnosti njezine decentralizirane primjene. U informacijskom društvu glavni izvor produktivnosti leži u novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i u tehnologijama za generiranje znanja, pa su stoga znanje i informacija osnovni elementi na kojima se cijeli proces razvoja temelji. nadalje naglašava da je specifičnost informacijskog društva generiranje novog znanja kao temeljni izvor produktivnosti. Op. cit., CASTELLS, M. str. 17

¹⁹ Prema Danielu Bellu znanje se definira kao „*skup organiziranih izjava o činjenicama ili idejama koji predstavlja promišljeni sud ili rezultat eksperimenta, koji se drugima prenosi putem nekog medija komunikacije u nekom sustavnom obliku.*“ Usp. BELL, D., *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books, 1973. str. 175. Što se tiče informacije, neki priznati autori na tom području, kao što je Machlup, definiraju informaciju jednostavno kao komunikaciju znanja. Usp. MACHLUP, F., „*The Production and Distribution of Knowledge in the United States*“, Princeton University Press, 1962., str. 15. Međutim, Bell Machlupovu definiciju znanja smarta pretjerano širokom, pa se kao operativna definiciju informacije najčešće citira definicija koju predlaže Porat, M., u svojem klasičnom djelu „*Informacijska ekonomija*“: „*Informacije su organizirani podaci preneseni komunikacijom.*“ Usp. PORAT, M. „*The Information Economy*“, US Department of Commerce, Washington, DC, 1977., str. 2

²⁰ Op. cit. MACHLUP, F., str. 14-15

informacija. Iako više razine znanja mogu u načelu uvjetovati više nivo rezultata obrade po temeljnoj jedinici unesenih podataka, u informacionalizmu funkciju tehnološke proizvodnje karakterizira potraga za znanjem i informacijom.²¹

Iako su tehnologija i tehnološki odnosi proizvodnje organizirani u obrascima koji potječu od dominantnih sfera društva (primjerice, proizvodni proces, vojno-industrijski kompleks, itd.) oni se šire kroz čitavo polje društvenih odnosa i struktura, na taj način djelujući na moć i iskustvo, te mijenjajući ih.²² Takvi čimbenici razvoja oblikuju cjelokupno područje društvenoga ponašanja, što naravno uključuje i simboličku komunikaciju. Kako se informacionalizam temelji na tehnologiji znanja i informacije, u informacijskom načinu razvoja postoji posebna povezanost između kulture i proizvodnih sila, između duha i materije. Iz toga se može zaključiti da možemo očekivati pojavu povijesno novih oblika društvene interakcije, društvene kontrole i društvene promjene.²³

Paralelno s informacionalizmom razvija se i globalna ekonomija za koju je uočeno da posjeduje „stabilnu arhitekturu“ i „varijabilnu geometriju“.²⁴ Mjesta koja ona uključuje i isključuje ne mogu se odrediti državnim granicama, podjelama na “sjever” i “jug” ili “prvi”, “drugi” i “treći” svijet. Raspored tih mjesta gotovo se kaotično mijenjaju na osnovi promjena u radnoj snazi, tehnološkom kapacitetu (pogotovo sposobnosti uključivanja u informacijske tokove), poduzetničkom miljeu, političkoj situaciji, ali i fluktuacijama na međunarodnom tržištu kapitala. Ubrzanu ekonomsku globalizaciju omogućio je prethodno započet proces kapitalističkoga privrednog restrukturiranja.

U ekonomskoj krizi sedamdesetih godina, ustroj vodeće tržišne ekonomije i kapitalističkog društva još se jednom počeo transformirati na temeljima državnog investiranja u (pretežno vojnu) komunikacijsku i informacijsku tehnologiju proširen teorijama postindustrijskog društva Tourainea i Bella, programa poput „Johoka Shakai“²⁵ (jap. informacijsko društvo) koji je okosnica japanske developmentalističke države, a u osamdesetim godinama jača utjecaj i neoklasične ekonomske doktrine na čelu sa Manuelom Castellsom. Industrijalistički modus razvoja, čiji su tehnološki procesi usmjereni maksimizaciji "proizvoda", ustupa mjesto informacionalizmu u kojemu glavna značajka tehnoloških procesa jest akumulacija znanja i povećanje razine kompleksnosti obrade informacije. Tehnologije proizvodnje znanja, prerade informacija i komunikacije simbola nisu više samo ključan element proizvodnog procesa već i glavni izvor produktivnosti.²⁶ Nova uloga informacije, te nematerijalnoga i emocionalnog rada i proizvoda izuzetno jača povezanost proizvodnih snaga s kulturom. Organizacijski oblici poduzeća i sama organizacijska doktrina također su se transformirali. Osim na informacijskim tehnologijama, restrukturiranje se zasniva i na kulturno specifičnim modelima, na zanimljivoj mješavini državnog usmjeravanja, dogmatičnoga ekonomskog liberalizma te površne aplikacije ideja komunitarizma.²⁷

Među “novim” strategijama ističu se: proizvodnja, fleksibilna u odnosu na proizvode i procese, multifunkcionalna radna snaga, povećanje inicijative radnika, “*just in time*” sistem opskrbe,

²¹ Usp. Bell, D., *The Coming of Post-Industrial Society*, Special Edition, Basic Books, New York, 1999., str. 467

²² Autori što se bave predviđanjem budućih promjena oslikavali su informacijsko društvo (postindustrijsko društvo) kao društvo radikalnih promjena (Ch. Evans) koje nisu lokalne ni regionalne već planetarne promjene (J. J. Servan-Schreiber) uzokovane kompjuterskom revolucijom. Pitanje koje su si najčešće postavljali jest upravo činjenica hoće li kompjuterska revolucija i informacija odrediti budućnost ili povijest čovječanstva. Tako i šire TUĐMAN, M., BORAS, D., DOVEDAN, Z., *Uvod u informacijsku znanost*, str. 176

²³ Op. cit., Bell, D., xci

²⁴ Vidi Castells, M. Vol. I, 2000., str. 123

²⁵ U Japanu je 1960.g. nastao izraz „Johoka Shakai“ ili „informacijsko društvo“ koji postaje prihvaćenim kao naziv za sociološku pojavu koja prati razvoj suvremene „informacijske ekonomije“. Šire o tome MILARDOVIĆ, A., „*Globalno selo, Sociologija informacijskog društva i cyber kulture*“, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2010., str. 58

²⁶ Vidi Castells, M. (2000.), „*The information age: economy, society and culture, Vol. II: Power of identity*“. Cambridge: Blackwell Publishers, str. 76

²⁷ Za detaljnije pojašnjenje vidi BELL, D., „*Communitarianism and its critics*“, Clarendon Press, Oxford, 1995., str. 4

horizontalno umrežavanje tvrtki, preuzimanje manjih tvrtki, strateška suradnja velikih konkurentskih) poduzeća na vitalnim projektima, horizontalna korporacija kao zamjena vertikalnoj birokraciji, te stvaranje poslovnih mreža (opskrbnih, proizvodnih, distribucijskih, istraživačkih, standardizacijskih). Kompleksnost stvorenu primjenom većeg broja navedenih strategija uspješno savladavaju (jedino) računalne mreže. Stvara se organizacijski oblik karakterističan za informacijsku/globalnu ekonomiju: „mrežno poduzeće“ koje se definira kao „specifičan oblik poduzeća čiji je sistem sredstava strukturiran od presjeka segmenata autonomnih sistema ciljeva”.²⁸

Razvoj modernih tehnologija, računala, globalizacijom komunikacija i tržišta te povezivanjem računala u mrežne sustave uz djelovanje elektroničkog poslovanja koje vodi metodologija „poslovanja brzinom misli“²⁹ utjecao je na relativizaciju pojma *individualnosti*, bilo na razini pojedinca, bilo na razini nacionalnosti. Internetske tehnologije i sam razvoj svjetske računalne mreže – Interneta - ne poznaju nacionalne okvire i uvelike omogućava najširem krugu ljudi globalno komuniciranje te razvoj *transnacionalnih globalnih informacijskih ekonomija (korporacija)* koje preuzimaju moć vođenja i odlučivanja.³⁰ Pritom, upravo informacijsko-komunikacijske tehnologije utječu neposredno i na ugrožavanje zaštite ljudskih prava i sloboda, prava na privatnost i prava na pristup informacijama jer svojom *informacijskom i komunikacijskom infrastrukturom* nadilaze nacionalne okvire i postaju medijem globalnog informacijskog društva.³¹

2.2.4. Informacijska ekonomija

Od davnina se čovjek domišljao kako unaprijediti poslovanje, povećati produktivnost, proširiti tržište te istodobno smanjiti troškove i ostvariti veću dobit. Pomaci u tom pogledu stoljećima su bili iznimno mali kako zbog jezičnih i prostornih ograničenja, tako i zbog niskog stupnja tehnološkog razvoja koji nije omogućavao da se te granice nadiđu. Tek su industrijska revolucija i razvoj informacijskih tehnologija (s naglaskom na razvoj visokih tehnologija) omogućili razvoj novih oblika poslovne komunikacije, organizacije i suradnje, kao i samu pojavu novih vrste usluga te samim time i unapređenje tradicionalnog poslovanja.³² Novi, interaktivni način komuniciranja koji ne poznaje prostorna i vremenska ograničenja omogućio je nastanak i razvoj novih oblika komunikacije i poslovanja i njihovo sve šire uvođenje u svakodnevni rad na gotovo svim područjima djelovanja. Takvo poslovanje pak ne isključuje tradicionalne oblike i načine rada i poslovanja, naprotiv, ono ih nadopunjuje i unapređuje. Tako razvoj i primjena visokih tehnologija postaju strateškim ciljem i opredjeljenjem svakog naprednog društva, a njihova implementacija u poslovne procese uvjet gospodarskog i svakog drugog napretka koji definira suvremenu *informacijsku ekonomiju*.³³

Nova, informacijska ekonomija nastala je u posljednjim desetljećima 20-tog stoljeća na svjetskoj razini. Nazva se *informacijskom* ili *globalnom* kako bi se ustanovila njena temeljna razlikovna obilježja i dodatno istaknulo njihovo prožimanje. Ona je *informacijska* zato što produktivnost i konkurentnost jedinica ili faktora (bilo da se radi o tvrtkama, regijama ili nacijama) u osnovi ovisi o njihovoj sposobnosti da učinkovito stvaraju, obrađuju i primjenjuju informaciju

²⁸Op. cit., Castells, Vol II, str. 187

²⁹"Svaka organizacija, služba ili tvrtka djeluju najbolje ako se mogu pouzdati u digitalni nervni sustav koji će neprekidno slati informacije tamo gdje su potrebne u datom trenutku. Poslovanje brzinom misli pokazuje kako digitalni nervni sustav može ujediniti sve sustave i postupke te kako proizvesti rijeku informacija koja će omogućiti tvrtki da učini kvantni skok u učinkovitosti, rastu i dobiti." Usp. Gates, B., Hemingway, C., „*Poslovanje brzinom misli – uporaba digitalnog nervnog sustava*“, Izvori sutrašnjice, Zagreb, 1999., str. 4

³⁰Više o tome Paić, Ž., „*Politika identiteta: kultura kao nova ideologija*“, Biblioteka Antibarbarus, 2005., str. 81

³¹Vidi DRAGIČEVIĆ, A., DRAGIČEVIĆ, D., „*Doba kiberkomunizma*“, Golden marketing, Zagreb, str. 381

³²Ibid. str. 357

³³Ibid. str. 358

zasnovanu na znanju. Ona je *globalna* zato što je srž aktivnosti proizvodnje, potrošnje i cirkulacije, kao i njihove komponente (kapital, radna snaga, sirovine, menadžment, informacije, tehnologije, tržišta) organizirana na globalnoj razini, bilo izravno ili kroz mrežu veza između ekonomskih faktora. Ona je informacijska i globalna zato što se, u novim povijesnim uvjetima, produktivnost stvara i konkurencija iskorištava u globalnoj mreži interakcije. A nova je ekonomija nastala u posljednjoj četvrti dvadesetog stoljeća jer *revolucija informacijske tehnologije* stvara neophodnu, materijalnu osnovu za takvu novu vrstu ekonomije. Ona je povijesni spoj između ekonomije zasnovane na znanju i informaciji, njezina globalnog dosega i revolucije informacijske tehnologije koja rađa novi, osobit ekonomski sustav.³⁴

Dakle, temelj produktivnost i konkurentnost tvrtki u informacijskoj ekonomiji ovisi o njihovoj mogućnosti stvaranja, obrade i primjene informacija utemeljenih na znanju, a oslanja se na intenzivnu uporabu informacijske tehnologije.³⁵ Također, pri široj definiciji valja naglasiti da je informacijska ekonomija prvenstveno globalna, visoko produktivna i uključuje profit koji proizlazi iz brzine inovacija. Sam utjecaj informacijsko-tehnološke revolucije očituje se u pojavi *elektroničke trgovine*, tj. poslovnim transakcijama koje koriste *elektroničku komunikaciju* i *digitalnu tehnologiju*. Suvremene telekomunikacijske tehnologije proširuju zajednički prostor na elektronički (virtualni) prostor što omogućuje komunikaciju preko velikih udaljenosti i na neki način ukida fizičku dimenziju prostora. Suvremeno svjetsko gospodarstvo postaje sve više ovisno o računalnim mrežama. Ova ovisnost postaje toliko jaka da suvremena ekonomija, nakon izraza „*informacijska era*“ (engl. „*information age*“) ili „*informacijska ekonomija*“ (engl. „*information economy*“), stječe novi naziv: „*mrežna ekonomija*“ (engl. „*networking economy*“). Mreža (engl. *network*) postaje temeljna infrastruktura koja omogućuje izmjenu informacija i znanja, glavnog resursa informacijskog društva. Ekonomika informacija fundamentalno se razlikuje od ekonomike „stvari“. Kada se proda fizički proizvod, on se više ne posjeduje, dok se nakon prodaje informacija zadržava vlasništvo i ona se može dalje prodavati. Fizička stvar se može kopirati, ali to košta skoro jednako kao proizvodnja „originala“. S druge strane troškovi multipliciranja informacija su veoma niski, uz uvažavanje inicijalnih troškova istraživanja, razvoja, eksperimentiranja i testiranja. Dok se stvari vremenom troše i habaju, informacije mogu zastarjeti, ali mogu korištenjem postati i vrjednije. Evidentno je da opipljivi proizvodi postoje u vremenu i prostoru, pa se mogu pronaći, kvantificirati ili držati u zalihama, dok se informacije mogu naći „bilo gdje i u bilo koje vrijeme“.³⁶

Kako bismo razumjeli kompleksnost tehnologije valja je promatrati u odnosu prema gospodarstvu, industriji, i drugim kategorijama društvene organizacije uključujući i kulturu. Kad govorimo o novim informacijskim tehnologijama odnosno *informacijsko-komunikacijskim tehnologijama* (u daljnjem tekstu **ICT**) govorimo o društvenoj dimenziji definiranih tehnika.

Dvostruki proces, uvođenja tehnološke logike u društvenu sferu i društvene logike u tehničku sferu, u srcu je tehnološke dinamike i direktno utječe na kulturni identitet kako društva, tako i pojedinca. Nove informacijske tehnologije imaju odlučujući utjecaj na društvenu, političku i socio-kulturnu razinu društva. Prije svega nova tehnološka revolucija bazirana je na *ICT-u* koje određuje i mijenja temeljne odrednice suvremenog društva koje u svim svojim aspektima postaje sve više globalno i međuzavisno, pa je nemoguće govoriti o razvoju određenih segmenata bez poveznica s trendovima u drugim segmentima.³⁷

³⁴ Tako i šire CASTELLS, M., *Informacijsko doba - Svezak I.*, str. 99

³⁵ Usp. KUMAR, K., „*From Post-Industrial to Post-Modern Society*“, Blackwell Publishing, 2005. str. 30.

³⁶ Šire o tome RUŽIĆ, D., „*E-marketing*“, Sveučilište J.J. Strossmayer u Osijeku, Ekonomski fakultet, Osijek, 2003. str. str. 4. Vidi i WORLD INVESTMENT REPORT 1998.: „*Trends and Determinants*“, United Nations, New York, 1998. str. 3

³⁷ Vidi MEŠTROVIĆ, M. „*Raspršenje smisla: doktrinarni svijet na izmaku?*“, Hrvatska sveučilišna naklada, 2007. str. 86

Tehnologija i društvo međusobno su isprepleteni i formiraju temelj novog informacijskog društva koje se temelji na *interaktivnosti, umrežavanju* i *individualizmu* koji postaju ključni razvojnih trendova u sferi *virtualne komunikacije* utemeljenoj na *novoj organizacijskoj kulturi, menadžmentu znanja* i „učeojoj“ ekonomiji.³⁸

Paralelno, uz pojavu novih komunikacijskih tehnologija, javlja se i *informacijska revolucija*. Razvoj računala, računalnih mreža, elektroničkog poslovanja i elektroničkog izdavaštva ostavilo je dubok trag na ljudska prava. Tomu je posebno pridonio razvoj i širenje *Interneta*. Za razliku od drugih informacijskih tehnologija, Internet je davno nadišao nacionalne granice koristeći već postojeću *ICT infrastrukturu* te omogućavajući najširem krugu ljudi diljem svijeta *globalno komuniciranje*. Njemu vrlo često možemo zahvaliti što se svijest o ugrožavanju ljudskih prava i sloboda sve više širi i izvan granica nacionalnih država. Naime, potencijal Interneta da postane *temeljna infrastruktura* i *medij globalnog informacijskog društva* upravo počiva na činjenici da nadilazi nacionalne granice suverenih država te kontrole dominantnih utjecaja njihovih vlasti³⁹. Njegova obilježja – *globalnost, otvorenost, dostupnost, decentraliziranost i neovisnost o posebnoj infrastrukturi* – čine taj medij jedinstvenim i bitno drugačijim od drugih. Budući da je Internet istodobno sredstvo masovnog interaktivnog komuniciranja i sredstvo javnog priopćavanja, taj je medij nezamjenjiv za promicanje i ostvarivanje slobode izražavanja i informiranja te zaštite privatnosti⁴⁰. Istovremeno, uz pozitivne aspekte, Internet, zajedno s ostalim novih informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, otvara nove mogućnosti ugroze zaštite tajnosti podataka i informacijske sigurnost.

2.2.5. Negativan utjecaj razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija

Intenzivan razvoj i brzina nastanka i primjene informacijskih tehnologija premašile su očekivanja, namjere i ideje čak i njihovih tvoraca. Poznato je stajalište da je navedeni trend cijena napretka u svijetu u kojemu dobro i zlo idu zajedno s istim pojavama i procesima te ih je nemoguće unaprijed predvidjeti i na vrijeme spriječiti.⁴¹ Na žalost sve su brojnije zlouporabe koje izlaze iz tih okvira pa negativne prateće posljedice postaju neizbježnim suputnikom suvremenog razvoja“.

Najugroženiji aspekt i posljedica *informacionalističkog razvoja* jest ugrožavanje *privatnosti pojedinca, tajnosti podataka, zaštite osobnosti pojedinca, osobnih podataka* i *ograničavanje slobode izražavanja*. Samim time, povlači se pitanje zaštite od negativnog utjecaja informacionalizma na *zaštitu nacionalne sigurnosti, zaštitu maloljetnika, zaštitu ljudskog dostojanstva, zaštitu ljudske časti i ugleda* te *zaštitu intelektualnog vlasništva*.

Uz sve prednosti koje nam donose nove tehnologije i tehnološki napredak, očekivana je pojava i negativnih posljedica. Veliko otvaranje naših lokalnih i nacionalnih okolina utjecajima iz raznih dijelova svijeta ponekad ostavlja osjećaj nemoći i gubitka kontrole nad vlastitom okolinom i događanjima. Ključni negativan utjecaj u kontekstu globalizacije i ICT-a jest usko definirani razvoj - kao ekonomski razvoj - koji nije uključivao kulturnu dimenziju, doveo je do gubitka identiteta i

³⁸ Usp. AMIN, A., „*Post-Fordism: a reader*“, Wiley-Blackwell, 1994., str. 17

³⁹ Tako i šire PERRITT, H., H., „*Cyberspace and State Sovereignty*“, *Journal of International Legal Studies*, sv. 3., br. 2, 1997., str. 157. Vidi i PERRITT, H., H., „*The Internet as a Threat to Sovereignty? Thoughts on the Internet's Role in Strengthening National and Global Governance*“, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol 5, 1998., str. 430. Usp. WEINSTOCK, N. N., „*Cyberspace Self-Governance: A Skeptical View form Liberal Democratic Theory*“, *California Law Review* vol. 395, 2000., str. 497

⁴⁰ Više o tome PERRITT, H. H., „*Towards a Hybrid Regulatory Scheme for the Internet*“, *University of Chicago Legal Forum*, 2001., str. 215

⁴¹Op. cit., DRAGIČEVIĆ, A., DRAGIČEVIĆ, D., str. 417

osjećaja pripadnosti zajednici. Stoga ne čudi da je kulturni identitet postao važna tema istraživanja i rasprava.⁴²

Postoji mišljenje da negativne posljedice proizlaze iz, osim iz već spomenutog: 1. brzine u selektivnosti širenja informacijske tehnologije; 2. informacijskog stresa i informacijskog onečišćenja; 3. računalnog i kibernetičkog kriminaliteta; 4. informacijskog ratovanja i kibernetičkog terorizma⁴³. Ključno pitanje, koje se samim time nameće, jest zapravo kako postići „kontrolirani razvoj“, odnosno kako osigurati da se *ekspanzivni tehnološki razvoj* kreće unutar uvriježenih *etičkih, pravnih i kulturoloških okvira* za dobrobit ljudskoga društva?

Nove informacijske i komunikacijske tehnologije umrežile su već stotine milijuna ljudi. Vijesti se, putem masovnih medija, šire velikom brzinom i dolaze do svih kutaka zemlje, pa tako nekada posve nepoznata mjesta ulaze u svakodnevni rječnik udaljenih zajednica⁴⁴. Imati *pravu informaciju u pravo vrijeme na pravom mjestu – postaje poput oružja što dovodi do jednog od najopasnijih negativnih suputnika informacionalističkog razvoja - kibernetičkog terorizma*. Povreda zaštite podataka i njihova zlouporaba u ovom aspektu terorizma dovodi u pitanje nacionalnu sigurnost te osobnu i fizičku zaštitu osoba. Aktivnim kriptiranim pristupom podacima prenose se informacije kojima se planira ugrožavanje života građana i otvara se sasvim nova era- *era informacijskog ratovanja*.

2.3. Informacijska sigurnost i zaštita osobnih podataka u digitalnom dobu

S pojmom informacija susrećemo se u najraznovrsnijim situacijama, od uporabe u svakodnevnom životu do one u specijaliziranim znanstvenim područjima. Ona predstavlja osnovno obilježje informacijskog doba, informacijske znanosti, tehnologije i samog društva. Od mnoštva značenja koja posjeduje, u ovom dijelu obrađen je onaj aspekt informacije koji ju povezuje s konceptom poruke kao nositelja informacije. Informacija je rezultat obrade, analize i organiziranja podataka na način koji dodaje znanje primatelju. Drugim riječima, to je prije svega kontekst u kojem su podaci uzeti. Informacija kao koncept ima mnoštvo značenja, od svakodnevnih pa sve do tehničkih uporaba. Općenito govoreći, koncept informacije je ipak usko povezan sa notacijama ograničenja, komunikacije, upravljanja, podataka, oblika, instrukcije, znanja, značenja, mentalnog podražaja, uzroka, opažaja i predstavljanja.⁴⁵

⁴² Mreža CULTURELINK je u proteklih deset godina objavila je brojne priloge o temi kulturnog identiteta te je organizirala nekoliko konferencija i seminara na tu temu: međunarodni tečajevi - Redefining Cultural Identities: Cultural Industries and Technological Convergence; Redefining Cultural Identities: Southeastern Europe, Redefining Cultural Identities: The Multicultural Contexts of the Central European and Mediterranean Regions i međunarodne konferencije - The Mediterranean: Cultural Identity and Prospects for Intercultural Dialogue, i Europe of Cultures: Cultural Identity of Central Europe. Rezultati s tih skupova publicirani u zbornicima radova pod istim nazivom. Izvor: www.culturelink.org, 05. 10. 2010.g.

⁴³ Op. cit. DRAGIČEVIĆ, A., DRAGIČEVIĆ, D, str. 417

⁴⁴ Više o tome LÉVY P., „*Collective intelligence: mankind's emerging world in cyberspace*“, Plenum Trade, 1997., str. 60

⁴⁵ S jedne strane, analiza pojmovne prirode pojma informacija često vodi nekoj vrsti relativizirajućeg historizma koji odražava neprestanu mijenu značenja, te zbunjujući broj proizvoljnih definicija koje ne osiguravaju temelje novom razumijevanju ovog pojma. S druge strane, analiza postavljajuće prirode pojma informacije ukazuje na dvije teškoće: velik broj jednakovrijednih dokaza koji uspijevaju prikazati termin informacije, te izvjestan subjektivitet pri odabiru. Navedeno predstavlja ozbiljnu teškoću svakome istraživaču povijesti jednog pojma koji želi genealogijski i kritički razjasniti pojam informacije uz pomoć etimologijske metode. Tako i šire HORIĆ, A., „*Informacija – povijest jednog pojma o Capurrovom razumijevanju pojma informacije*“, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 50, 1/2(2007), str. 98. Vidi i CAPURRO, R., „*Information : ein Beitrag zur etymologischen und ideengeschichtlichen Begründung des Informationsbegriffs*“, Saur, München, 1978., str. 116

2.3.1. Pravni okvir informacijske sigurnosti i temeljni oblici zaštite

Budući da se podatak i informacija nerijetko koriste kao sinonimi, važno je napraviti razliku između tih pojmova. Naime, definicija informacije glasi da su to podaci stavljeni u značenjski kontekst, dok je podatak izvan samog konteksta. Prema *Zakonu o tajnosti podataka Narodne novine br. 79/2007, 86/12* (u daljnjem tekstu **ZTP**) „*podatak je dokument, odnosno svaki napisani, umnoženi, nacrtani, slikovni, tiskani, snimljeni, fotografirani, magnetni, optički, elektronički ili bilo koji drugi zapis podatka, saznanje, mjera, postupak, predmet, usmeno priopćenje ili informacija, koja s obzirom na svoj sadržaj ima važnost povjerljivosti i cjelovitosti za svoga vlasnika.*“ (ZTP čl. 2.). Ili drugim riječima, podatak je beskoristan sve dok ne prenosi neku informaciju. Prema definiciji informacija je skup znakova koji primatelju nešto znače, odnosno otkrivaju nešto novo. Informacija je pojam s mnogo značenja ovisno o samom kontekstu, ali je kao pravilo usko povezana s konceptima kao što su značenje, znanje, percepcija, instrukcija, komunikacija i razni mentalni procesi. Jednostavno rečeno, informacija je primljena i shvaćena poruka. Ali prije svega, ona je rezultat procesiranja, manipuliranja i organiziranja podataka na načina da isti nadograđuju znanje osobe koja tu informaciju prima.

Također, prema Zakonu o pravu na pristup informacijama – dalje **ZPPI** (NN 25/13, 85/15) definira informaciju kao "svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra ili u bilo kojem drugom obliku, neovisno o načinu na koji je prikazana (napisani, nacrtani, tiskani, snimljeni, magnetni, optički, elektronički ili neki drugi zapis)" (ZPPI čl. 5 st. 3.).

S druge strane, poruka je materijalizirani oblik informacije. Osnovna osobina poruke jest da je informativna, odnosno da onome kome je namijenjena (primatelju) pruža neku (novu) informaciju. Informacija je uvijek o nečemu te u tom smislu ona može biti lažna ili istinita. Da bi bila što korisnija i svrsishodnija važno je da svi sudionici u komunikacijskom kanalu posjeduju određeno predznanje o predmetnoj materiji. Iako teorija razmatra i modele koji uz primatelja nužno podrazumijevaju postojanje pošiljatelja i stoga ne pridaju važnost ideji da informacija može proizaći iz samog okoliša, potrebno je napomenuti da informaciju i poruku ne smijemo gledati u uvijek strogo lingvističkom kontekstu, jer čak nam i buka koja ometa tok komunikacije daje određenu informaciju. Informatička tehnologija je razvoj, istraživanje, provedba, dizajn i upravljanje informatičkim sustavima pogotovo programskom opremom (softver, programi) i računalnom sklopovnom podrškom (hardver, računala). Koristi se računalima za prenošenje, obradu, analizu, čuvanje i zaštitu podataka. To je opći naziv za svaku tehnologiju, koja nam pomaže u radu s informacijama. Stručnjaci informatičke tehnologije izvode širok raspon radnji od instaliranja sustava pa sve do dizajniranja složenih računalnih mreža i informatičkih baza podataka. Područje djelatnosti IT stručnjaka obuhvaća izradu samih računalnih sklopova, umrežavanje, dizajniranje programske opreme, izradu sustava baza podataka kao i upravljanje i održavanje cijeloga sustava.⁴⁶ Informatička tehnologija je spoj računala i informacija, upravljanje informacijama putem računala, a naziva se i infotehnologija. Informatička tehnologija pomaže prenošenju znanja i obrazovanju.

⁴⁶ Mogućnost pristupa raznolikim informacijama vezanih uz tvrtke i posao uz pomoć web preglednika, predstavlja nov način suvremenog poslovanja. Samo pročišćenim pogled na osnovne informacije neke tvrtke, vremenom više nije zadovoljavao potrebe korisnika već su zahtijevali personalizaciju i adaptaciju portala. S obzirom na to da su devedesete bile doba inovacija u području web portala, mnoge su tvrtke počele nuditi pomagala za svoje informatičare, kako bi im pomogle u što lakšem vladanju podacima, aplikacijama i informacijama. Na taj način nastali su tzv. „*korporativni portali*“ koji su omogućili ubrzano razvijaju novih poslovnih rješenja te mogućnosti kao što su proces rada, povećana i kvalitetnija suradnja između radnih grupa te dopuštanje kreatorima sadržaja da promoviraju vlastiti stil i informacije. Preuzeto sa <http://www.poslovnivjesnik.com/press-vijesti-bb/> (03 04. 2015.)

2.3.2. Razlikovanje pojmova osobnog podatka i prava na privatnost

Iscrpna pravna definicija osobnog podatka dana je u *Zakonu o zaštiti osobnih podataka (Narodne novine br. 103/03, 118/06, 41/08, 130/11, 106/12* – u daljnjem tekstu **ZZOP**) prema kojem osobni podatak predstavlja svaka informacija koja se odnosi na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu koja se može identificirati odnosno osoba čiji se identitet može utvrditi izravno ili neizravno, posebno na osnovi jednog ili više obilježja specifičnih za njezin fizički, psihološki, mentalni, gospodarski, kulturni ili socijalni identitet (ZZOP čl. 2. st. 1)

Međutim kod pokušaja temeljitog definiranja osobnog podatka otvara se pitanje razlikujemo li pojam osobnosti od pojma privatnosti? Ukoliko pokušamo ponajprije odrediti značenje pojma osobnosti u hrvatskom jeziku valja prethodno dati nekoliko napomena. Kad bismo doslovno prevodili riječi koje se koriste u zapadnim zemljama, onda bismo govorili o istoj riječi odnosno prijevod bi bila *privatnost*⁴⁷, od engleske riječi *privacy*, zatim *personalnost* od njemačkog *Personlichkeit* ili čak intimnost od francuskog *le droit au respect de la vie intime*. U englesko-hrvatskom rječniku, riječ *privacy* prevodi se kao tajnost povjerenje, skrovitost, osama, mir i sl.⁴⁸ dok se riječ *Personlichkeit*, ili u engleskom *personality* prevodi kao osobnost, identitet, ličnost i sl.⁴⁹ Dakle, pojam *osobnosti* pokriva područje koje izričito predstavlja osobu i njezin osobni život⁵⁰, a pojam *privatnosti*⁵¹ zahvaća širi krug značajki osobe koje uzete pojedinačno, ne moraju imati neko značenje, ali povezane u postojanu strukturu rezultiraju portretom osobe, za koji najčešće samo ta osoba treba znati. Stoga i podrijetlo uže determinacije pojma *osobnih podataka* kao informacija izričito vezanih na identificiranu fizičku osobu ili fizičku osobu odnosno osobu čiji se identitet može utvrditi izravno ili neizravno.

Također, privatnost je jedna od nosivih vrednota zapadne pravne kulture. Zasnovana je, s jedne strane, na uvjerenju da svako ljudsko biće ima vrijednost po sebi, a s druge na iskonskoj

⁴⁷ Prema rječniku stranih riječi riječ „privatan“ (dolazi od riječi "privatus" – lični, svoj) i označava nešto što je osobno, lično i nema službeni karakter (neslužben, nezvaničan); dalje definiran i kao tajan, skrovit, vlastit, povjerljiv, kućni, domaći, isključiv, ograničen, nejavni, zatvoren“. KLAJIĆ, B., *Rječnik stranih riječi, Tuđice i posuđenice*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1990., str. 1090. Sam je termin privatnost izveden od latinske riječi *privata*, koja izvorno upravo označava ona mjesta na koja nije dopušten pristup javnosti. Naznačena potreba za nepovredivošću privatne sfere sublimirana je u bogatoj tradiciji humanističke misli, osobito u spisima prosvjetitelja poput Voltariea, Montesquieua, Diderota, Rousseaua, Bentham, Gibbona, Humea, Adama Smitha, Kanta, Lockea, B. Franklina, Th. Jeffersona i mnogih drugih. No, prije nego što je priznata kao samostalno pravo opskrbljeno odgovarajućom zaštitom, privatnost je dugo figurirala tek kao moralno-filozofski ideal. O tome vidi RADIĆ, Ž., „Geneza prava na privatnost“, Zbornik radova znanstvenog skupa Pravo na tajnost podataka, Novalja - Split, 2008., str. 46. Vidi i GUARDSTER, „*The Right to Privacy*“, str. 1. dostupno na http://www.guardster.com/?Tutorials-The_Right_to_Privacy (25. 03. 2015.)

⁴⁸ Usp. FILIPOVIĆ, RUDOLF, *Englesko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

⁴⁹ Usp. UROIĆ, M., HURM., A., *Njemačko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1993.

⁵⁰ Po samoj prirodi pojam „osobnost“ (čitaj i prava osobnosti) u uskoj je vezi s individualnošću (pojedinačnošću) odnosno sa svim onim osobinama po kojima je netko različit od ostalih. Unutar tih osobina identitet je izvor smisla i iskustva naroda, jer ne poznajemo narode bez imena niti jezike ili kulture kod kojih ne postoji neki način razlikovanja između sebe i ostalih, između „mi“ ili „oni“... Vidi šire u Castells, M., „Moć identiteta“, Svezak I., Golden marketing, Zagreb, 2002., str. 16

⁵¹ Umjesto pojma privatnosti kao istoznačnicu u hrvatskom jeziku koristi se i pojam „zasebnost: budući da prema svom sadržaju, koji je određen čimbenicima izvan osobe, a u svezi sa sobom, sastavnica je osobnosti. Usp. BREZAK, M. *Pravo na osobnost*, Nakladni Zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1998., str. 12 prema Tomislavu Ladanu, uredniku Hrvatskog Leksikografskog Zavoda u Zagrebu (vodio razgovor s njim na temu 11. siječnja 1995). Također, značajno je usporediti i poimanje osobnosti putem imovinskih odnosa koja pak moguću povredu osobnih podataka vidi kao povredu osobe (nanošenje duševne boli i sl.) pa nije riječ o vlasništvu u klasičnom smislu, niti o materijalnim vrijednostima. O tome šire KRNETA, S., *Civilnopravna zaštita privatnog života u evropskom pravu*, Godišnjag Pravnog fakulteta u Sarajevu, 1970., str. 81-97. Vidi i DIKA, M., *Zaštita prava osobnosti u parničnom i ovršnom postupku*, u Klarić, P., (ur.) *Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti*, Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 267. Tako i. RADOLOVIĆ, A., „*Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima*“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27. br. 1., str. 133.-134. Vidi i DIKA, M., *Zaštita prava osobnosti u parničnom i ovršnom postupku*, u Klarić, P., (ur.) *Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti*, Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 267

čovjekovoj potrebi za postojanjem određenog zaštićenog prostora iz kojega bi svatko drugi bio isključen psihološki i materijalno. Uporabom sintagme „*pravo na privatnost*“, prilikom određivanja prvenstveno pravne a zatim i sigurnosne metodologije zaštite, kao skupa pravila kojim bi trebala biti obuhvaćena zaštita svih značajki stanja, uvjeta i okolnosti u kojima pojedinac ostvaruje svoju potrebu za unutarnjim mirom, kakav sam želi i na koji, uvažavajući sve društvene uvjete, ima pravo, trebala bi biti jasna kada je riječ o normativnom uređenju.⁵²

U suvremenom užurbanom svijetu ugrožavanje prava na privatnost ima za posljedicu ugrozu *informacijske osobnosti* koja se u najužem smislu riječi definira kao zahtjev pojedinaca, grupa ili institucija da samostalno odluče kada će, kako i koje informacije o sebi ustupiti drugima⁵³. U širem, općeprihvaćenom značenju, termin informacijske osobnosti zapravo se definira pojmom *informacijska sigurnost* koji pod kojim se podrazumijeva da pojedinac, u uvjetima informacijskog društva, odlučuje kada, kome, koliko i kako će priopćiti osobne podatke, vodeći računa o svojim pravima i potrebama, ali i o pravima i potrebama zajednice u kojoj živi.⁵⁴ Okolnosti i uvjeti prava osobnosti definiraju se ovisno o različitim varijablama: ovisno o kulturi, sociološkoj strukturi ili pak tradiciji određenog društva.

2.3.3. Mediji i pravo na privatnost kao temeljno ljudsko pravo

U suvremenom, informacijskom društvu informacije postaju temeljem procesa javnog informiranja, sastavnog dijela demokratskih i političkih procesa. Informacije postaju važan element slobode i prava na širenje informacija koji u velikoj mjeri ovisi upravo o legitimnosti i mogućnosti upravljanja zbirkama podataka. Razvidno je da sa postupak širenja informacija, njihovog tiskanja, objavljivanja ili emitiranja u medijima podliježe njihovom pogrešnom interpretiranju. Logično, jedno od ustavnopravnih i diferencirajućih sredstava ograničavanja slobode javnog informiranja radi zaštite prava ličnosti jest pravo na ispravak informacije. Sam *Ustav Republike Hrvatske* (»*Narodne novine*« br. 56/90, 135/97, 8/98 –pročišćeni tekst, 113/2000,124/2000 – pročišćeni tekst, 28/2001, 41/2001 –pročišćeni tekst, 85/2010-pročišćeni tekst, 5/14 – u daljnjem tekstu *Ustav RH*) jamči pravo na ispravak svakomu kome je javnom viješću povrijeđeno Ustavom i Zakonom utvrđeno pravo (*Ustava RH čl. 38.*). Sam postupak širenja informacija, njihovog tiskanja, objavljivanja ili prikazivanja uređuje pravna regulativa javnog informiranja. U Republici Hrvatskoj informiranje se ostvaruje putem medija koji su podložni nacionalnom zakonodavstvu odnosno *Zakonu o medijima*⁵⁵, (»*Narodne novine*«, br. 59/04., 84/11, 81/13 - dalje –**ZM**).

Pravno gledano, zanimljivo je stajalište ispravka informacije koje predstavlja jedno od logičkih, ustavnopravnih i diferencirajućih sredstava ograničavanja slobode javnog informiranja radi zaštite prava ličnosti. **ZM** daje pravo pravnoj i fizičkoj osobi da u roku od 30 dana od objave

⁵² Usp. BREZAK, M., str. 12 -13

⁵³ Prema WESTIN, A., *Privacy and Freedom*, Atheneum, New York, 1970., str. 7.

⁵⁴ Kao temelj definicije zaštite osobnih podataka ponajprije je definiran pojam osobnog podatka. Sukladno pravnom gledištu, osobna prava definirana su kao subjektivna neimovinska prava koja pravni poredak priznaje nekoj osobi glede njezinih osobnih, neimovinskih dobara i mogućnosti njihov zaštite kao privatnih prava. Na tu definiciju nužno je protumačiti definiciju osobnih prava kao jednu od ključnih temelja zaštite osobe i osobnih podataka. S gledišta zaštite osobe i osobnih prava najvažnije je razlučiti pojam zaštite fizičke sigurnosti osobe i zaštite privatnosti, odnosno osobnosti pojedinca. Osobnost, pak, nužno vezana uz privatnost koja se duboko temelji na osobnoj definiciji svake individue. Zadiranjem u osobnost krše se temeljna prava zagarantirana zakonskom regulativom i pitanje je može li se ikada povratiti šteta koja je u tom slučaju učinjena. Usp. BREZAK, M. str. 22

⁵⁵ Mediji su: novine i drugi tisak, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletext i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prijenosom zapisa, glasa, zvuka ili slike. Mediji nisu knjige, udžbenici, bilteni, katalogi ili drugi nositelji objavljivanja informacija koji su namijenjeni isključivo obrazovnom, znanstvenom i kulturnom procesu, oglašavanju, poslovnoj komunikaciji, radu trgovačkih društava, zavoda i ustanova, udruga, političkih stranaka, vjerskih i ostalih organizacija, školska glasila, »*Narodne novine*« Republike Hrvatske, službena glasila jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i ostala službena priopćenja, plakati, letci, prospekti i transparenti, te video stranice bez žive slike i druge besplatne obavijesti, osim ako ovim Zakonom nije drukčije propisano. (**ZM**, čl.2. st. 1.)

neistinite ili nepotpune informacije od glavnog urednika zahtijeva objavu ispravka o obavijesti kojom su povrijeđena njena prava i interesi⁵⁶. Ispravak se mora objaviti u prvom, a ako stigne prekasno, u drugom programskom sadržaju nakon primitka; bez promjena i dopuna; na istom ili istovrijednom mjestu programskog prostora; na isti ili istovrijedan način na koji je objavljena informacija; u programima radija i televizije objavljuje se čitanjem u istom programu i terminu ili u istoj vrsti programa istovjetne gledanosti.⁵⁷ Zakon također uređuje pravila sudskog postupka ako glavni urednik odbije objaviti ispravak ili ga ne objavi u roku i na način propisan zakonom. Sagledavajući bit slobode javnog informiranja u pravnu slobodu izvješćivanja, pobornici logičkih ograničenja slobode tiska u ispravku informacije vide sredstvo kojim se podupire načelo dužnosti istine, tj. prenošenja samo istine u izvješćivanju. Za pobornike ustavnopravnog ograničavanja slobode javnog informiranja granice javnog informiranja izvode se iz zaštite osobne časti, te iz načela jednakosti građana. Za teoriju diferencirajućih razgraničenja ispravak informacije služi obrani određenih konstitucionaliziranih i „povlaštenih“ (ustavom i zakonom) utvrđenih prava. Ustav Republike Hrvatske jamči „pravo na ispravak svakome kome je javnom viješću povrijeđeno ustavom i zakonom utvrđeno pravo“. (Ustav RH čl. 38 st. 5)

Putem sredstva javnog informiranja ostvaruje se ustavno pravo na slobodu izražavanja misli. Ostvarivanje tog prava zahtijeva slobodu tiska i drugih sredstava javnog informiranja, slobodno osnivanje svih ustanova javnog informiranja, zabranu cenzure i pravo novinara na slobodu izvještavanja i pristupa informaciji. U Republici Hrvatskoj jamči se sloboda izražavanja i sloboda medija koja obuhvaća osobito slobodu izražavanja misli, prikupljanja, istraživanja, objavljivanja i širenja informacija, tiskanja i raspačavanja tiska, protoka informacija, otvorenost medija, pluralizam i raznovrsnost medija, dostupnost javnim informacijama, proizvodnju i emitiranje radijskog i televizijskog programa, slobodu osnivanja pravnih osoba za obavljanje djelatnosti javnog informiranja (ZM čl. 3. st. 1. i 2.). No, sloboda informiranja može dovesti do objavljivanja neistinitih i uvredljivih informacija kao i prouzročiti povredu privatnosti. (ZM čl. 7 st. 1.) Stoga se pravno jamči pravo na ispravak i odgovor te pravo na naknadu prouzročene štete.⁵⁸ S druge pak strane, sprječavanje tiskanja, raspačavanja tiskanih stvari i emitiranja predstavlja kazneno djelo.

Također, pravo novinara, glavnog urednika, urednika i autora objavljenih priloga da odbije dati podatke o izvoru objavljene informacije ili informacije koju ima namjeru objaviti, štiti se prema ZM na specifičan način. Naime, „novinarska tajna“, termin koji je uvriježen za takav oblik čuvanja informacija, razlikuje se od profesionalnih tajni po tome što je ona samo pravo, ali ne i obveza. Dakle, novinar može odbiti odati izvor informacija, ali nema pravnu obvezu čuvanja tajnost navedenih podataka. (ZM čl. 30 st. 1) Sud će zahtjev za odavanjem izvora usvojiti ako je to nužno radi zaštite javnog interesa u posebno važnim i ozbiljnim okolnostima, a nema razumne alternativne mjere otkrivanju tih podataka, te ako interes javnosti za otkrivanje podataka o izvoru jasno prevladava nad interesom njegove zaštite⁵⁹. Prema tumačenju *Zakona o kaznenom postupku (Zakon o kaznenom postupku (»Narodne novine«, br. 62/03, 152/08., 76/09., 80/11., 91/12., 143/12., 56/13. i 145/13., 152/14 - dalje ZKP)* novinar se oslobađa dužnosti svjedočenja o izvorima informacija za

⁵⁶ Prema ZM svatko ima pravo od glavnog urednika zahtijevati da bez naknade objavi ispravak objavljene informacije kojom su bila povrijeđena njegova prava ili interesi. Pravo na ispravak imaju i pravne osobe i druge organizacije i tijela, ako su informacijom bila povrijeđena njihova prava i interesi. Svrha ispravaka je ispravljanje netočne ili nepotpune informacije. Objava ispravka može se zahtijevati u roku od 30 dana od objave informacije. (ZM, čl. 40, st. 1. i 2.)

⁵⁷ O tome vidi ZLATOVIĆ, D., „Pravo na ispravak i odgovor prema novom Zakonu o medijima“, Pravo i porezi, br. 3., ožujak 2007., str. 38 – 42.

⁵⁸ Vidi šire u KOVAČIĆ, T., „Odgovornost za štetu zbog povrede prava osobnosti pravne osobe objavom informacije u medijima (I)“, Pravo i porezi, br. 8., kolovoz 2008., str. 40 - 45

⁵⁹ Prema . čl. 262 st. 1 t.5 ZKP-a u kaznenom postupku privremenom oduzimanju ne podliježu zapisi o činjenicama koje su sastavili novinari i urednici u sredstvima javnog priopćavanja o izvorima obavijesti i podataka za koje su saznali u obavljanju svoga zanimanja i koji su uporabljeni prilikom uređivanja sredstava javnog priopćavanja, a koji se nalaze u njihovom posjedu ili u uredništvu u kojem su zaposleni.

koje je saznao u obavljanju svog zanimanja, osim u kaznenom postupku zbog kaznenih djela protiv časti i ugleda počinjenih sredstvima javnog priopćivanja (ZKP čl. 285 st. 1. t. 6)⁶⁰

Ipak, ostaje pitanje može li se zaista sudskim sporom nadoknaditi počinjena šteta samom objavom ispravka netočne informacije? Iako se sudski sporovi vezani uz objavu i ispravku informacije rješavaju po hitnom postupku, ostaje otvoren problem nadoknade i zaštite osobnih podataka i osobne informacijske sigurnosti s ciljem prevencije zadiranja u ove temelje ljudskih prava i dostojanstva. Nadalje, ipak ostaje pitanje „nepopravljive“ štete kojom je povrijeđeno pravo osobnosti, njena čast, ugled, dostojanstvo, nečija privatna i intimna sfera, ime, lik ili pak djelo.

Budući da živimo u digitalnom okruženju naprednih informacijskih tehnologija jedan od osnovnih parametara koje vežemo uz (ne)sigurnost su umreženi sustavi.⁶¹ Umrežavanje sustava, bilo da se radi o računalima u kućnoj uporabi ili da je riječ o višoj razini – umrežavanja informacijskih sustava u području financijskih sustava, banaka, itd. koji sadrže niz povjerljivih podataka- povećava se rizik pristupa informacijama i podacima. Samim time informacijska sigurnost postaje ključna tema suvremenog informacijskog društva, a mjere i standardi informacijske sigurnosti utvrđuju se u skladu s mjerama i standardima zakonom propisanim za zaštitu osobnih podataka građana. U smislu rizika pristupa podacima, s naglaskom na osobne podatke građana, promatrati će se Internet kako temeljnu poveznicu umreženih sustava, iako tek jedna od mreža, ali ipak najrasprostranjenija i u najširoj uporabi.

Rađanje i eksponencijalni rast te razvoj globalne informacijsko-komunikacijske mreže – Interneta⁶² – praćen naglim porastom količine informacija i novim, interaktivnim načinom komuniciranja koji ne pozanje teritorijalne granice, korjenito mijenja tradicionalni način rada i života.⁶³ Također, pojavom elektroničkog bankarstva⁶⁴ i virtualnog novca, elektroničke pošte i

⁶⁰Prema članku 285. st. 1. ZKP-a : „Oslobođeni su obveze svjedočenja: 1) osoba s kojom je okrivljenik u braku ili izvanbračnoj zajednici, 2) srodnici okrivljenika u ravnoj lozi, rođaci u pobočnoj lozi do trećega stupnja zaključno te srodnici po tazbini do drugoga stupnja zaključno, 3) posvojenik i posvojitelj okrivljenika, 4) javni bilježnici, porezni savjetnici, u okviru zakonske obveze čuvanja tajne, 5) odvjetnici, liječnici, zubari, psiholozi i socijalni radnici o onome što su u obavljanju svoga zanimanja saznali od okrivljenika, 6) novinari i urednici u sredstvima javnog priopćavanja o izvorima obavijesti i podataka za koje su saznali u obavljanju svoga zanimanja i koji su uporabljeni prilikom uređivanja sredstava javnog priopćavanja, osim u postupku zbog kaznenih djela protiv časti i ugleda počinjenih putem sredstava javnog priopćavanja i u slučaju propisanom posebnim zakonom.

⁶¹ Nakon implementacije jedne funkcionalne računalne mreže i njene umreženosti sa ostalim sustavima, postavlja se pitanje sigurnosti i zaštite od raznih oblika “napada” i “ometanja” iz okoline sustava. Činjenica jest da brzi razvoj tehnologija traži konstantno praćenje te implementaciju sve boljih i bržih rješenja u području sigurnosti upravo umreženih sustava. Šire o tome KIZZA, J. M., „Computer Network Security“, Springer Science+Business Media, Inc., 2005., str. 49.

⁶² Internet je globalni komunikacijski sustav koji povezuje i spaja računalne mreže pojedinih zemalja i organizacija, te tako omogućava posjednicima računala ciljem svijeta da putem svojih lokalnih mreža i telefonskih mreža međusobno komuniciraju, razmjenjuju informacije i koriste brojne druge usluge. U fizičkom smislu, to je niz međusobno povezanih računalnih mreža, organiziranih na jedinstven način, sa zajedničkim komunikacijskim protokolima i mrežnim uslugama. Za razliku od ostalih informacijskih sustava, informacijsko-komunikacijskih sustavi bave se prikupljanjem, obradom i distribucijom različitih informacijskih sadržajnih formi u cjelokupnom fizičkom komunikacijskom prostoru. Fizički komunikacijski prostori su komunikacijske mreže koje omogućavaju pretraživanje bilo koje lokacije u mreži s bilo koje druge lokacije u istoj mreži. Tako i šire GRBAVAC, V., PLENKOVIĆ, M., „Komunikacijski sustavi na prijelazu u 21. stoljeće“, Informatologija, br. 27., 1995, str. 1

⁶³ Početci razvoja Interneta vezani su uz ARPANET, računalnu mrežu koju je uspostavila ARPA (Advanced Research Projects Agency) 1969 godine, nakon višegodišnjih istraživanja i razvoja, a u cilju postizanja vojne i tehnološke premoći nad tadašnjim Sovjetskim Savezom. Dizajn mreže zasnivao se na višeslojnoj, decentraliziranoj arhitekturi i otvorenim komunikacijskim protokolima koji otvaraju nove načine komuniciranja. Svojom pojavom uvelike je promijenila svijet računala i komunikacija. Razvijen je TCP/IP (Transmission Control Protokol- skup komunikacijskih protokola koji računala koriste pri radu i komuniciranju putem Interneta) protokol, MODEM, operacijski sustav UNIX (koji je u početcima bio temeljni operacijski sustav mreže), elektronička pošta, itd. U devedesetima su se počeli koristiti hipertekstualni sustavi koji su se razvili u World Wide Web tehnologiju. Prvi Web server i korisnička računala izgrađeni su 1990. godine u CERN-u. Time je obilježen početak Internet revolucije koja se preko znanstvenih institucija

telefonije te sve bržim uvođenjem i prelaskom na elektroničko poslovanje⁶⁵, pitanje efikasne i cjelovite zaštite osobnih podataka (privatnosti) i informacijskih sustava dobiva sve više na važnosti i postaje primarnim interesom kako pojedinca tako i zajednice u cjelini. mreža razvijena u okviru vojne industrije⁶⁶, a za potrebe suradnje akademske zajednice⁶⁷ danas je dostupna i običnim građanima.

Suvremeni način poslovanja i komuniciranja putem globalnih informacijskih mreža doveo je do sve veće povezanosti ne samo ljudi već i informacijskih sustava. Uz sve svoje blagodati takav način rada nosi u sebi i brojne opasnosti po sigurnost svih sudionika, kao i samih informacijskih sustava. Podaci i informacije, koji se unutar takvih sustava obrađuju, memoriraju i distribuiraju, kao i tehnička osnovica koja to omogućuje, sve su češće ciljele takvih zloupotreba, pa se zato i postavlja kao osnovni zadatak zahtjev za njihovom efikasnom i cjelovitom zaštitom.

Sve veća povezanost i upućenost informacijskih sustava na uključivanje u globalne informacijske mreže, u prvom redu Internet, ali i na neke druge koje su nastale logičkim slijedom vremena ali na istim principima (WLAN, primjerice), doveli su do toga da se njihova zaštita više ne može promatrati i rješavati izolirano, već samo kao dio tog sustava. Takva otvorenost informacijskih sustava prema sve većem broju korisnika dodatno je oslabila njihovu sigurnost. Zato je nužno da se pitanjima zaštite pristupi s jednog šireg, globalnog aspekta – aspekta globalnih informacijskih mreža koje ih sve više objedinjuju. Dakle, pitanja sigurnosti i zaštite Interneta postaje jedno od osnovnih pitanja kako za same informacijske sustave i njihove korisnike tako i za cijelu međunarodnu zajednicu.

2.4. Kibernetički kriminal kao ugroza suvremenog informacijskog društva

Otvorenost arhitekture Interneta i njegov kontinuirani razvoj u kojemu su korisnici bili istovremeno i kreatori i pridonosili njegovom daljnjem razvoju, bile su njegove glavne snage

proširila na poduzeća i širi krug korisnika, pa se 1995. godina uglavnom prihvaća kao godina stvaranja Weba. Detaljniji opis nastanka i razvoja Interneta dal su oni koji su u tome i neposredno sudjelovali LEINER, B. M., CERF, V., G., CLARK, D. D., KAHN, R. E., KLERINROCK, L., LYNCH, D. C., POSTEL, J., ROBERTS, L. G., WOLF, S., u članku: „*A Brief History of the Internet*“, - dostupno na <http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml> (05. 06. 2011.)

⁶⁴ O tome vidi *Elektroničko bankarstvo: nezaustavljiv trend*, Privredni vjesnik, 31. kolovoza 1998.

⁶⁵ „*Elektroničko poslovanje (u daljem tekstu -EP) je oblik organizacije rada u obradi i razmjeni poslovnih informacija koi koristi suvremenu elektroničku tehnologiju. EP znatno povećava učinkovitost u radu, skraćuje vrijeme obrade i time smanjuje troškove. Većina je uz taj pojam povezivala Internet, kupovinu na Internetu ili pak elektroničku novčarku. Zaboravljali su da je potrošač samo jedan sudionik u lancu poslovanja. Elektroničko poslovanje integrira čitav poslovni proces, od nabave do prodaje i omogućuje razmjenu dokumenata, automatizaciju obrade, marketing, bankarstvo bez šaltera, autoamatizaciju opskrbnog lanca, just-in-time dopremu sirovina...*“

⁶⁶ Prvotno nastao kao dio ARPANET pri Ministarstvu obrane SAD, Internat se iz sigurnosnih razloga izdvaja u MILNET (engl. *MILitary NETwork – vojna mreža*) i po prvi put se javlja naziv *Internet*. Godine 1989. ARPANET i službeno postaje Internet i prestaje biti vladin znanstveni projekt i postaje otvorena za druge korisnike. O tome vidi šire DRAGIČEVIĆ, D., „*Kompjutorski kriminalitet i informacijski sustavi*“, Informator, 1999., str. 31

⁶⁷ S pravom se ističe da je Internet najvažnija suvremena globalna infrastruktura za obrazovanje, informiranje, istraživanje i razvoj u javnim djelatnostima i gospodarstvu. U tom je sustavu i *Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNET*, nastala 1991. godine kao projekt Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske. U ožujku 1995. godine Vlada Republike Hrvatske donosi Uredbu o osnivanju ustanove CARNet sa svrhom pospešivanja napretka, kako pojedinca tako i društva u cjelini pomoću novih informacijskih tehnologija. Riječ CARNet je skraćenica od engleskog naziva ustanove (Croatian Academic and Research Network). Uz 96 zaposlenih, CARNet ima oko 20 vanjskih suradnika, a djelatnici više ustanova i tvrtki sudjeluju u različitim projektnim timovima. Najvažniji CARNetovi partneri su Sveučilišni računski centar - Srce i Fakultet elektrotehnike i računarstva u Zagrebu. CARNetove aktivnosti mogu se podijeliti u tri osnovna područja: pružanje Internet usluga, poticanje razvoja informacijskog društva i obrazovanje za novo doba. Sustavnim organiziranjem tečajeva namijenjenih krajnjim korisnicima, programima obrazovanja budućih predavača i inženjera računalnih sustava te posebnim programima poput CISCO akademije mrežnih tehnologija CARNet nastoji pomoći svojim korisnicima u svladavanju i primjeni informacijskih tehnologija u svakodnevnom životu i radu te ih na taj način pripremiti za informacijsko društvo. Vidi šire http://www.carnet.hr/o_carnetu/o_nama (05. 06. 2011.)

razvoja.⁶⁸ Osim toga, troškovi priključivanja na Internet nisu bili veliki, a softver je bio dostupan i često besplatan. Situacija u kojoj su korisnici istovremeno i glavni protagonisti razvoja tehnologije skraćuje proces između faza razvoja, testiranja, uporabe i daljnje modifikacije sustava, što je i jedan od razloga brzog razvoja Interneta i to ne samo u smislu širenja čvorova mreže, već i u pogledu različitih servisa koji se kontinuirano razvijaju. Preduvjet za ovakav razvoj Interneta bila je otvorena, decentralizirana, interaktivna mrežna arhitektura, zatim mrežni protokoli koji također moraju biti otvoreni i koji se mogu jednostavno modificirati, te institucije/strukture upravljanja i razvoja Interneta koji moraju biti u skladu s principima otvorenosti i suradnje kako ga ne bi kočile.⁶⁹ I iako je komunikacija putem World Wide Web-a uvelike olakšala prijenos podataka i samim time i „znanja“, kako na nacionalnoj, tako i na globalnoj razini, posljedice toga su nove digitalne zajednice korisnika, novi komunikacijski obrasci, nove konfiguracije znanja, novi tipovi pismenosti, i novi sustavi edukacije ali i nove ugroze u zaštiti osobnih podataka i privatnosti građana kao temeljnih ljudskih prava. Pretpostavka i lokalne i nacionalne participacije u globalnom informacijskom prostoru je planska i sustavna digitalizacija znanja što znači da je javno znanje u cyberspace-u podložno i oblikovanju i upravljanju u većoj mjeri, nego što je javno znanje u konvencionalnoj formi i na konvencionalnim medijima. Odgovornost informacijske znanosti za javno znanje u informacijskom prostoru može biti prvenstveno u izradi standarda i alata za oblikovanje i upravljanje javnim znanjem kako bi se osigurao čisti informacijski prostor, dostupnost objektivnim informacijama, i ravnopravnost u razmjeni znanja te u kontinuiranom praćenju zakonodavnog okvira koji mora biti usklađen s tehnološkim razvojem.

Progressivno povećanje broja korisnika Interneta vezano je uz promjenu i rast broja dostupnih informacija.⁷⁰ Samom činjenicom da je internet je postao široko dostupan, manje strukturiran i donekle kaotičan, ogromna količina dostupnih informacija i velik broj dostupnih kontakata pružaju nove mogućnosti i istovremeno povećavaju potrebu edukacije građana i njihovog upoznavanja s temeljnim pravima u virtualnom prostoru. Standardni protokoli i formati omogućuju razmjenu dostupnih podataka, no još uvijek ima dovoljno mjesta za eksperimentiranje i kreativno stvaranje novih umjetničkih, kulturnih i organizacijskih formi. Rasprave o Internetu kao o „*informacijskoj superprometnici*“ i „*cyber-prostoru*“ uglavnom se više fokusiraju na razvoj tehnologije i komercijalnu korist dobivenu novim mogućnostima. Rasprave se vode i oko edukacijskog i kulturnog potencijala Interneta, no uglavnom bez preciznog definiranja sadržaja tog pojma. Iz navedenog je evidentno da je, neosporno, informatička pismenost nužan je dio pismenosti današnjice. Uz klasična znanja potrebno je ovladati elementima informatičke pismenosti, odnosno osposobiti se za uporabu, razvoj i razumijevanje informatičke tehnologije i njene široke primjene u društvu kako bi se spriječile zlouporabe tehnologije s ciljem počinjenja kaznenih djela. Stečena znanja treba znati uporabiti u postupku prikupljanja i obrade informacija u svrhu donošenja ispravnih i učinkovitih odluka o aktivnostima na komunikacijskoj razini putem suvremenih tehnologija. Taj aspekt pismenosti naziva se *informacijska pismenost*. Samim time povećanjem razine informacijske pismenosti, povećava se svijest o potrebi zaštite i sigurnosti komunikacije

⁶⁸ O tome vidi šire u CERF, V. G., KAHN, R. E., "A protocol for packet network interconnection", IEEE Trans. Comm. Tech., vol. COM-22, V 5, May 1974., str. 627-641

⁶⁹ Usp. CASTELLS, M., „*The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*“, OxfordUniversity Press, 2001. str. 28-29

⁷⁰ Internet je u protekom vremena postao globalna informacijska infrastruktura, tj. mreža za prijenos informacija, radijskih i TV programa, te za poslovanje i elektroničku trgovinu. Njegov razvoj omogućio je objavljivanje elektroničkih knjiga i časopisa te korištenje multimedijalnih usluga. Korištenje usluga i resursa zasnovanih na Internet tehnologiji raste eksponencijalno. Godina 1996. bila je ključna za razvoj europske informacijske industrije. Od siječnja 1996. do siječnja 1997. godine broj host-ova porastao je s 9,5 milijuna na 16 milijuna, a broj domena s 240.000 na 800.000. Prihod od oglašavanja na Internetu porastao je 1998. godine u usporedbi s 1997. za 93% i po prvi put dosegao više od milijardu dolara. Do 2006.g. dosegao je preko 130 milijuna korisnika. Vidi šire MCMILLAN, S., J., „*Coming of age with the internet - A qualitative exploration of how the internet has become an integral part of young people's lives*“, New Media & Society, vol. 8, br. 1 February 2006., str. 75

putem Interneta budući da se najčešće ciljevi napada već od samih početaka upravo: osobni podaci građana te se time direktno utječe na prevenciju kibernetičkog kriminala kao jednog od pratitelja suvremenog informacijskog društva.

Zakonodavni okvir zaštite osobnih podataka i privatnosti u virtualnom prostoru počiva prvenstveno na na izmjenama i dopunama Kaznenog zakona (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15 – dalje **KZ**) i njegovom usaglašavanju s europskom Konvencijom o kibernetičkom kriminalitetu, čime je u Republici Hrvatskoj donesen novi, kvalitetni, premda ne i potpuno zakonsko rješenje u ovom području. Najvažnija novina u Kaznenom zakonu jest njegovo usuglašavanje s obvezama prezetim potpisivanjem Konvencije o kibernetičkom kriminalitetu Vijeća Europe (NN-MU 9/02, 4/04). Sama konvencija predstavlja najvažniji i najopsežniji europski dokument o takvoj vrsti kriminaliteta koju su potpisale i neke neeuropske informatičke velesile, ponajprije Sjedinjene Američke Države, Kanada i Japan. Konvencija je naime svečano potpisana 23. studenog 2001. u Budimpešti, te je predstavljena kao međunarodno pravni instrument kojim se po prvi put pravno regulira korištenje i prijenos informacija i podataka preko informacijskih i telekomunikacijskih sustava. Naime, progresivan razvoj tehnologija rezultirao je integracijom informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija čime dolazi do pojačane povezanosti i većih oblika njihove zlouporabe pa se pojam „računalni kriminalitet“ zamjenjuje širim pojmom „kibernetički kriminalitet“. Upravo stoga se zove Konvencija o kibernetičkom, a ne računalnom kriminalu.

2.4.1. Konvencija o kibernetičkom kriminalu

*Konvencija o kibernetičkom kriminalu (engl. Convention on Cybercrime -Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 9/2002, br. 4/2004 – u daljnjem tekstu Konvencija)*⁷¹ predstavlja oblik međunarodnog ugovora. Također, ova Konvencija je ujedno i prvi međunarodni ugovor o kaznenim djelima počinjenim putem Interneta i drugih računalnih mreža koje se posebno bave kršenjem autorskih prava, računalnih kaznenih djela vezanih uz prijevare, dječju pornografiju i povrede sigurnosti mreže. Na određen način računalni kriminalitet, u današnjem suvremenom dobu neslućenog tehnološkog napretka, može se definirati komprimiranjem Preambule Konvencije u kojoj se ističe da je *ratio* donošenja Konvencije odvratanje od „postupaka usmjerenih protiv tajnosti, cjelovitosti i dostupnosti računalnih sustava, mreža i računalnih podataka, kao i za odvratanje od njihovih zlouporaba, jer utvrđuje, na način opisan u ovoj Konvenciji, kriminalizaciju takvog ponašanja.“⁷² Konvencija o kibernetičkom kriminalu dopunjena je *Dodatnim protokolom uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu* o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću računalnih sustava (*Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 4/2008.*).

Kibernetički kriminal se prema tekstu Konvencije definira inkriminacije vezane uz Internet prema slijedećim grupama: *grupu djela protiv tajnosti, nepovredivosti i dostupnosti podataka spremljenih na računala i samih sustava* (ovdje spadaju takve povrede kao što su neovlašteni pristup računalu; *neovlašteno presretanje podataka; neovlašteno mijenjanje i uništavanje podataka,*

⁷¹ Konvencija o kibernetičkom kriminalu Država članica Vijeća Europe potpisana je u Budimpešti. 23. rujna 2001. godine. Njeno značenje je, među inim, i u tome što prelazi granice Vijeća Europe, jer su je osim članica toga Vijeća prihvatile SAD, Kanada, Japan i Južna Afrika. Povijesno gledano, Konvencija je nastala na način da je Vijeće Europe je 1997. godine osnovalo posebnu komisiju, Committee of Experts On Crime in Cyber Space čiji je zadatak bio utvrditi stanje i započeti rad na međunarodnim instrumentima za borbu protiv kriminala na Internetu. Nakon tri godine rada u tajnosti, Nacrt konvencije prvi put je predstavljen javnosti krajem 2000. godine. Njime je predviđeno da će stranke usvojiti zakonska i druga rješenja nužna da se u domaćem zakonodavstvu mogu goniti počinitelji kaznenih djela protiv tajnosti, integriteta i dostupnosti kompjuterskih podataka i sustava, kaznenih djela u vezi s kompjutorom, u vezi sa sadržajem i u vezi s povredama autorskih i srodnih prava. Nacrtom je predviđeno i rješavanje procesnih pitanja vezanih za pretragu i pribavljanje dokaza, ovlaštenja redarstvenih vlasti, nadležnost suda, izručenje počinitelja, uzajamnu suradnju te obaveze Internet providera. O tome vidi ŠKRTIĆ, D., „Implementacija odredbi Konvencije o kibernetičkom kriminalu u hrvatsko Kazneno i Kazneno procesno pravo“, 10. SLOVENSKI DNEVI VARSTVOSLOVJA, Varstvoslovje med teorijo in prakso, UM, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, 4. - 5. junij 2009, Zbornik prispevkov, str. 1 - 12

⁷² Usp. Preambula Konvencije NN MU br. 9/2002

zloupotreba računala i programa radi počinjenja kaznenih djela, ometanje nesmetanog rada računala, itd.); kaznena djela poput prijave i krivotvorenja uz pomoć računala; kaznena djela vezana uz sadržaj podataka na računalima, prvenstveno uz distribuciju i širenje dječje pornografije; djela vezana uz kršenje autorskih i srodnih prava.⁷³

Također, nakon kaznenih djela slijede i odredbe o sankcioniranju pomaganja i prikrivanja pri izvršenju gore navedenih djela te o kaznenoj odgovornosti pravnih osoba za navedena kaznena djela.

Ono što je zajedničko svim državama i ono na temelju čega se Konvencija temelji je suglasnost da je potrebno voditi zajedničku kaznenu politiku usmjerenu ka zaštiti društva od računalnog kriminala. Nadalje, dužnosti zemalja potpisnika da u svoj kaznenopravni sustav unesu odredbe koje će osigurati da kaznena djela mogu biti kažnjavana s efektivnim kaznama, uključivši i kaznu zatvora.⁷⁴

Konvencija ima za cilj prvenstveno: *usklađivanje domaćeg kaznenog materijalnog prava elementi djela i povezanih odredbi u području kibernetičkog kriminaliteta; pružanje ovlasti za domaće kazneno procesno pravo nužne za istragu i progon tih kaznenih djela, kao i druga djela počinjena pomoću računalnog sustava ili dokaz u vezi s kojim se u elektroničkom obliku; postavljanje brzog i djelotvornog režima međunarodne suradnje.*⁷⁵

Pomnijom analizom kazneno-materijalnih odredbi Konvencije (čl. 2 – 10.) dolazi se do zaključka da je kaznena djela moguće grupirati u dvije skupine. U prvoj skupini su kaznena djela koja se mogu primijeniti na računalni sustav i na računalne podatke. Unutar te skupine su dvije podskupine. Podskupina inkriminacija protiv tajnosti, cjelovitosti i dostupnost računalnih podataka i sustava – *nezakonit pristup (čl. 2. Konvencije), nezakonito presretanje (čl. 3.), ometanje podataka (čl. 4.), ometanje sustava (čl. 5.) i zlouporaba naprava (čl. 6.)* te podskupina s dva modificirana klasična kaznena djela – *računalno krivotvorenje (čl. 7.) i računalna prijevarena (čl. 8.)*. Drugu skupinu čine kaznena djela sa sadržajem informacija kao bitnom komponentom njihova bića, računalnim podacima u svezi komunikacija, stvorenih pomoću računalnog sustava kao dijela komunikacijskog lanca, a koji podaci naznačuju podrijetlo komunikacije, njeno odredište, put, vrijeme, datum, veličinu, trajanje i vrstu te usluge („*podaci u prometu*“ – čl. 1.d Konvencije).⁷⁶

Također, navedeni delikti od čl. 2. – čl. 8 mogli bi se definirati i kao *računalni kriminalitet u užem smislu, kao katalog tradicionalnog, postojećeg kataloga kaznenih djela*. U definiciji *računalnog kriminaliteta u širem smislu* taj katalog je proširen na *kaznena djela vezana u dječju pornografiju (čl. 9. Konvencije) i kaznena djela povrede autorskih i srodnih prava (čl. 10. Konvencije).*⁷⁷

⁷³ Na nekoliko mjesta u Konvenciji spominje se obveza zemalja potpisnica da u svoj pravni poredak unesu odredbe koje će omogućiti i pristup i pretragu podataka na računalima korisnika osumnjičenih za počinjenje neke od inkriminacija gore opisanih. Poseban je naglasak stavljen i na omogućavanje suradnje između zemalja potpisnica u vezi s istražnim radnjama. To je pogotovo očito u odredbama koje određuju dužnost zemalja potpisnica da osnuju službu koja će biti 24 sata na raspolaganju ako se pojavi potreba za suradnjom glede nadgledanja prometa na dijelu mreže u nadležnosti neke od zemalja potpisnica. Originalni tekst vidi u *Convention on cybercrime*, Conseil de l'Europe, Conseil de l'Europe, 2001. Dostupno na

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/185.htm> (05. 12. 2016.)

⁷⁴ Potpisivanjem Konvencije o kibernetičkom kriminalu Vijeće Europe pokušalo dati smjernice u borbi protiv računalnog kriminala, pogotovo onog vezanog za Internet. O tome vidi TURKALJ, K. „*Kako se Europska Unija suočila s modernom prijetnjom terorizma? Gdje je tu Hrvatska kao država u procesu pristupanja Europskoj Uniji?*“, Hrvatska pravna revija, br. 11., godina VII., studeni 2007., str. 1- 16

⁷⁵ Upravo područje računalnog kriminaliteta najjasnije nameće potrebu izgradnje međunarodnog kaznenog prava: *solidarnost i suradnja među državama, eliminiranje relacije momenta, djelotvorna borba s kriminalitetom, pravičnost, zaštita prava i sloboda čovjeka, humanitarni pristup*. O tim načelima, na tragu kojih je i ujedno i kreirana Konvencija vidi u ZLATARIĆ, B., „*Međunarodno krivično pravo*“, (priredio: Šeparović, Z.), Informator, Zagreb, 1979., str. 33 - 37

⁷⁶ Tako i šire PAVLOVIĆ, Š., „*Kompjutorska kaznena djela*“, Kompjutorska kaznena djela – I. dio“, Hrvatska pravna revija, br. 4, travanj, 2004., str. 44

⁷⁷ Radnje počinjenja djela iz čl. 9. Konvencije postoje u inkriminacijama Glave XIV. KZ (Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog čudoređa) – iskorištavanja djece ili maloljetnika za pornografiju (čl. 196.) i upoznavanja djece s pornografijom (čl. 197.). Usp. KZ čl. 196. i čl. 197. Također, kaznena djela povrede autorskih i srodnih prava iz čl. 10.

2.4.2. Izmjene Kaznenog zakona i usklađivanje sukladno Konvenciji od trenutka potpisa Konvencije

Republika Hrvatska potpisala je Konvenciju o kibernetičkom kriminalu 23. studenog 2001. godine, a obveze koje su time preuzete odnosile su se na izmjenu Kaznenog zakona u koji je trebalo uvesti nova kaznena djela, i to: *nezakoniti pristup, nezakonito presretanje, ometanje podataka, ometanje sustava, zlorabu naprava, kompjutorsko krivotvorenje, kompjutorsku prijevare, djela vezana uz dječju pornografiju i autorska prava*, u slučajevima kada se računala i Internet koriste za zločin, tj., upravo ona djela za koja je rečeno da kompjutorski kriminalitet još uvijek ne predstavlja jedinstvenu fenomenološku kategoriju s jasno određenim i definiranim djelima koje bi trebao obuhvaćati. Također je trebalo uvesti i djela koja uključuju pokušaj, pomaganje i poticanje na sva ova već navedena.⁷⁸

Najveća intervencija bila je u unošenjem u Kazneni zakon definicije kojom su inkriminirane nove zloupotrebe, tako da od tada uz "*oštećenje, izmjenu, brisanje, uništenje ili druge načine zlouporabe podataka*" koji ih čine neuporabljivim, kažnjivi i svi načini kojima se oni čine nedostupnima. Ta je novost posebno bitna u situacijama u kojima podatci nisu izbrisani ili oštećeni, ali im se ne može pristupiti zbog djelovanja malicioznih programa, prvenstveno virusa, tzv. crva i trojanskih konja. Time se napokon programima i podacima osigurava jednaka zaštita kao i tjelesnim predmetima. Naime, do sada se krađa računalnih podataka nije smatrala krađom, jer podatci nisu fizički ukradeni iz računala. Činjenicu da su prekopirani i dostupni drugima zakon nije uvažavao. Ovom se izmjenom rješava primjena KZ u praksi tih slučajeva.⁷⁹

Novost je bila i sankcioniranje "onemogućavanja ili otežavanja rada ili korištenja" računala ili računalne komunikacije, prvenstveno kao još jedan način kažnjavanja izrade i prijenosa malicioznih programa, ali i sve druge načine uskraćivanja usluga, tzv. Denial of Service (DoS) napada. Interpretacija ove norme daje i mogućnost kažnjavanja tzv. spamminga, slanja velikog broja e-mail poruka s namjerom zagušenja servera ili stroja primatelja, uslijed kojeg sustav prestaje raditi. Premda je namjera zakonodavca problem spamminga riješiti u posebnom zakonu, ne treba isključiti ni ovu mogućnost. Predviđena kazna za sva navedena djela je novčana ili zatvorska do tri godine.

To nas dovodi do druge bitne novosti, povećanja sankcija za počinitelje koje se sada i razlikuju ovisno o tome je li kazneno djelo počinjeno na privatnom računalu (novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine) ili "računalu, sustavu, podatku ili programu tijela državne vlasti, javne ustanove ili trgovačkog društva od posebnog javnog interesa", u kojem slučaju je sankcija isključivo kazna zatvora od tri mjeseca do pet godina. Daljnje novosti odnose se na kažnjavanje neovlaštene izrade i prodaje naprava i programa prilagođenih za činjenje kaznenih djela kibernetičkog (računalnog) kriminaliteta, te kažnjavanje za pokušaj bilo kojeg od svih spomenutih kaznenih djela.

Važeći KZ, prema izmjenama iz 2015. godine, otišao je korak dalje uvevši novu glavu i članke KZ-a – Glava XXV. pod nazivom: Kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka, te: *Članak 266.: Neovlašteni pristup; Članak 267.: Ometanje rada računalnog sustava; Članak 268.: Oštećenje računalnih podataka; Članak 269.: Neovlašteno presretanje računalnih*

Konvencije u Glavi XVII. KZ –(kaznena djela protiv imovine) – povreda prava autora ili umjetnika izvođača (čl. 230.) i povreda prava proizvođača zvučne slike ili slikovne snimke i prava u svezi s radio difuzijskim emisijama (čl. 231.) te u čl. 188. Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (Narodne novine br. 167/2003). O tome vidi šire u ZLATOVIĆ, D., „*Položaj autorskog prava u informacijskom društvu*“, Hrvatska pravna revija, br. 3., god. IX., ožujak 2009., str. 35 – 42. Vidi i MOSLAVAC, B., „*Kaznenopravne odrednice autorskog prava*“, Hrvatska pravna revija, br. 10., god. VIII, listopad 2008., str. 74 - 86

⁷⁸ Izmjene koje su provedene ipak su samo djelomične jer nisu inkriminirana sva Konvencijom predviđenih djela. Vidi šire u DERENČINOVIĆ, D., „*Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju - s osnovama kaznenog prava*“, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 223 - 227

⁷⁹ Šire o tome vidi u PAVLOVIĆ, Š., „*op. cit.*“, str. 45

podataka; Članak 270.: Računalno krivotvorenje; Članak 271.: Računalna prijevarena; Članak 272.: Zloporaba naprava; i Članak 273.: Teška kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka.⁸⁰ Time je riješeno i jedno od pitanja koje u ranijim izmjenama nije usuglašeno s Konvencijom, a radilo se o kaznenom djelu neovlaštenog pristupa podacima ili programima, tzv. *hackingu*. Naime, Konvencija je predvidjela sankcioniranje samog neovlaštenog pristupa dok naš tadašnji Kazneni zakon (u članku 223) kažnjavao „samo“ neovlašteni pristup "unatoč zaštitnim mjerama". To rješenje je bilo prilično zbunjujuće dok današnja definicija detaljno definira sve oblike neovlaštenog pristupa (članak 266. KZ), ometanja rada računalnog sustava (članak 267. KZ), oštećenje računalnih podataka (članak 268. KZ), neovlašteno presretanje računalnih podataka (članak 269 KZ) kao i sama teška kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka (članak 273 KZ) što ujedno predstavlja i novost u KZ-u.⁸¹ Dok se to ne utvrdi, procjenu o postojanju zaštitnih mjera morat će dati sud u svakom posebnom slučaju, a hakerima ostaje izvrsna mogućnost obrane na sudu. Laički govoreći, svaki haker se može braniti da nisu postojale zaštitne mjere, jer da jesu, on ne bi mogao provaliti u sustav.⁸² Osim nabrojanih novina, u članku 270. i 271. KZ navode se već ranije uvedena dva kaznena djela: računalno krivotvorenje i računalna prijevarena koji predstavljaju najčešći oblik kaznenih djela u ovom području. Tako će pribavljanje protupravne imovinske koristi izmjenom tuđih računalnih podataka u svrhu računalne prijevare biti kažnjeno s šest mjeseci do pet godina zatvora. Na isti način bilo koji drugi oblik krađe, prijevare, pronvjere i drugih takvih djela putem informacijskih tehnologija biti će kažnjen zatvorom budući da se radi o sasvim novom, posebnom kaznenom djelu koje nije moglo biti kažnjivo prema klasičnoj interpretaciji krađe kakva je bila dostupna u ranijem Kaznenom zakonu.

U vrijeme ekspanzije elektroničke trgovine i elektroničkog poslovanja i općenito, u pravnoj znanosti, te samoj primjeni prava, naglasak mora bit podjednako stavljen na zaštitu osobnosti u virtuanom prostoru čime se dodatno daje značaj ovakvom obliku zaštite osobnih podataka i privatnosti kao temeljnih ljudskih prava.

2.5. Umjesto zaključka: Reforma zaštite osobnih podataka u Europskoj uniji kao putokaz rješenja

Tehnološkim razvojem i novim načinima obrade osobnih podataka, postalo je nužno donošenje novog instrumenta koji će osigurati zaštitu prava i temeljnih sloboda pojedinaca u vezi s obradom njihovih osobnih podataka. Uredba o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka (Opća uredba o zaštiti podataka) predstavlja bitan napredak u području zaštite osobnih podataka. Također, Općom uredbom se osigurava ujednačeno i jednoobrazno postupanje nadzornih tijela za zaštitu osobnih podataka, što će imati za posljedicu jednostavniju i jednaku zaštitu prava svih pojedinaca u Europskoj uniji. Također, uvode se nove i pojednostavljaju se neke već postojeće definicije, određuju biometrijski i genetski podaci, preciznije opisuju postojeći pojmovi, jačaju prava ispitanika te se smanjuju i pojednostavljaju pojedine administrativne obveze voditelja zbirke osobnih podataka, jačaju nadzorne ovlasti te mogućnost izricanja kazni od strane tijela za zaštitu osobnih podataka.

Uz navedenu Opću uredbu, sastavni dio usvojenog zakonodavnog paketa je i Direktiva o zaštiti pojedinaca pri obradi osobnih podataka od strane nadležnih tijela u svrhe sprečavanja, istrage, otkrivanja ili progona kaznenih djela ili izvršavanja kaznenih sankcija i o slobodnom kretanju takvih podataka. Tom će se Direktivom ujednačiti zaštita osobnih podataka koje obrađuju pravosudna i policijska tijela u državama članicama Europske unije. Ista jasno definira mogućnosti

⁸⁰ Vidi *Narodne novine* br. 125, od 07.11.2011., Kazneni zakon: GLAVA DVADESET PETA.

⁸¹ O tzv. *hackingu* i drugim pojavnim oblicima računalnog kriminaliteta vidi šire u DRAGIČEVIĆ, D., „*Novi izazovi kibernetičkog kriminala*“, Hrvatska pravna revija, br. 7-8, godina V., kolovoz 2005., str.153 - 166

⁸² O kritici postojeće inkriminacije vidi BAČIĆ, F., PAVLOVIĆ, Š., „*Kazneno pravo – Posebni dio*“, Informator, Zagreb, 2001., str. 228 - 229

obrade osobnih podataka ispitanika, uključujući njihovo iznošenje u treće zemlje, pri čemu se osiguravaju visoki standardi zaštite pojedinaca razmjerno s potrebama provedbe odgovarajućih policijskih i pravosudnih postupaka. Ovom Direktivom jasno se određuje nadzor neovisnog tijela za zaštitu osobnih podataka nad obradom istih.⁸³

Digitalizacija predstavlja okosnicu razvoja informacijske superprometnice te otvara kompleksnost zaštite privatnosti i informacijske sigurnosti. Liberalizacija se pak prvenstveno odnosi na otvorenost neograničenog komunikacijskog prostora s pratećim procesom kulturne globalizacije. Globalizacija pak, uz podršku informacijskih i komunikacijskih tehnologija i otvorenog globalnog prostora, svjetske trendove premješta u lokalne okvire. Nezaustavljivi trend informacijskog društva unaprjeđuje kvalitetu komunikacija, oplemenjuje razvoj tehnologija, ali ima važan zadatak – uspostavljanje modela zaštite podataka, osobito zaštite osobnih podataka, najvrjednijeg dijela osobnosti i koncepta individualnosti nasuprot globalnoj univerzalnosti predstavlja jedan od ključnih ciljeva reforme regulative zaštite podataka koja je stupila na snagu 27. travnja 2016.g. Nadalje, kao članica Europske unije, Hrvatska je obvezna uskladiti svoje zakonodavstvo s novodonesenom regulativom EU u području zaštite podataka, kao i sve ostale članice EU, do 2018.g.⁸⁴ Značaj ove reforme proizlazi upravo iz njenog temeljnog cilja donošenja a to je determinirati granice i maksimalno zaštititi protok podataka s naglaskom na obradu osobnih podataka i zaštitu privatnosti građana na području Europske unije u suvremenom informacijskom društvu čime se cjelokupna pravna i sigurnosna zaštita dižu na višu razinu sigurnosti i zaštite u suvremenom informacijskom društvu.

⁸³ Poveznica na Opću uredbu o zaštiti osobnih podataka dostupna je pod: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R0679&qid=1462363761441&from=HR> (01. 02. 2017.)

⁸⁴ Službeno priopćenje Europskog parlamenta na temu usklađivanja zakonodavnog paketa dostupno je pod poveznicom: <http://www.europarl.europa.eu/news/hr/news-room/20160407IPR21776/Reforma-za%C5%A1tite-podataka-EP-odobrio-nova-pravila> (01. 02. 2017.)

Drugi dio

Virtualni prostor i ljudska prava: opasnosti i prilike

Poglavlje 1.

Mreža kao sredstvo promicanja i zaštite građanstva i demokracije

Autori: Carlo Sorrentino, Silvia Pezzoli i Letizia Materassi⁸⁵

Sveučilište u Firenci

1.1 Novi mediji i „*sharing cultures*“

Devedesete su godine obilježile transformaciju velike važnosti za zapadna društva. Iako uz niz prethodnih koraka – potrebnih i preliminarnih te namijenjenih samo nekim specifičnim sektorima društva – počevši od zadnjeg desetljeća prošlog milenija zapadna su društva upoznala progresivno širenje mreže, koju će ubrzo karakterizirati sve gušće tkanje i eksponencijalno povećavanje broja čvorova, sve do današnje situacije u kojoj broj čvorova graniči sa samim brojem stanovnika razvijenih zemalja.

Riječi kao mreža, *net* i web odjednom su zaokupile naše razgovore i često su popraćene drugom riječju koja se od pridjeva pretvara u imenicu: digitalni.

Širenje digitalnih tehnologija, najprije među svim kabelskim i satelitskim televizijama i kasnije među svim velikim infrastrukturama interneta, u središtu je mnogih razmišljanja naših suvremenika, znanstvenika ili strastvenih korisnika, entuzijasta ili zabrinutih. Internet, na poseban način, nastavlja se popunjavati uslugama i ponudama: među svima se još i danas ističe web, kojeg je 1991. stavio prvi puta *online* Sir Berners-Lee, ali i elektronička pošta i mnogobrojne druge platforme i protokoli. Društvene mreže, na primjer, danas prikupljaju maksimalnu pažnju zbog svojeg brzog širenja i zbog eventualnih posljedica njihovog korištenja.

Dakle, već je devedesetih godina sve spremno za pokretanje digitalne revolucije koja je odredila izuzetno jake procese promjena koje se odnose na kulturu, odnose, identitet i ekonomiju. Revolucija zbog koje smo na početku bili zastrašeni, a kasnije uključeni i aktivni, često zbunjeni među stranim riječima koje ponekad koristimo na pogrešan način: najraširenija greška je smatrati sinonimima riječi *internet*, *hardware*, infrastruktura i web, servisi, aplikacije.

Digitalno okruženje izgleda nezaustavljivo u utrci prema beskrajno malom i laganom, a tehnologije su postale „*smart*“: pametne. Veoma komplicirane tehnologije koje su u prošlom stoljeću bile namijenjene malom broju osoba, često s diplomom s područja informatike, postaju u stanju zadovoljiti ukuse i potrebe većine osoba te nam pomažu da prevladamo strahove u upravljanju tim malim stvarčicama, sada već „inteligentnih“ do te mjere da nam dolaze u susret lakoćom koja je razumljiva čak i djeci; bolje rečeno, posebno djeci.

Utjecaj na kulturu

Zapadni je svijet više od stoljeća karakterizirala posebna i kritizirana vrsta proizvodnje i potrošnje: ona masovna. Još se i danas priča o opasnostima svojstvenima cijeloj seriji ponašanja i sklonosti koja navodno ima tendenciju standardizirati pojedinca i činiti ga slabo raspoznatljivog u odnosu na svoje suvremenike. U stvarnosti, prvi značajan efekt kojeg je digitalno okruženje dovelo sa sobom počevši od devedesetih godina – i koji se odnosio prije svega na sredstvo koje je smatrano

⁸⁵ Silvia Pezzoli autorica je poglavlja 1.1, Carlo Sorrentino autor poglavlja 1.2 i Letizia Materassi autorica poglavlja 1.3. Carlo Sorrentino je profesor Sociologije kulturnih procesa na Sveučilištu u Firenci, Silvia Pezzoli podučava Sociologiju medija na Sveučilištu u Firenci; Letizia Materassi je znanstvena novakinja na Odjelu političkih i društvenih znanosti na Sveučilištu u Firenci.

najodgovornije za omasovljenje: televizija – bila je podjela publike. Publika koja se nekada „hranila“ malobrojnim sadržajima koje je pružao jedan ili mali broj izvora – televizijski kanali – u samo jedno desetljeće našla se pred širokom i različitom ponudom specifičnih sadržaja zahvaljujući eksploziji digitalnih kanala, što je označilo prelazak s *broadcastinga* na *narrowcasting* te, posljedično, s postojanja velike publike ujedinjene malobrojnim strastima i interesima praćenih putem *mainstream* medija par excellence, na mnogo malih i različitih specifičnih publika.

Ali ako su se već tijekom osamdesetih godina počela širiti osobna računala, s pojavljivanjem interneta i digitalnog okruženja postalo je moguće samostalno pronaći svoje sadržaje, pretraživati i time se informirati i zabavljati na način kojeg najviše volimo, prisvajajući na taj način znanje koje postaje sve više individualno. Distopijske vizije koje su se primjenjivale na moguće efekte velikih medija, *Veliki brat* Orwella je samo jedna od mnogih, pokazale su se pogrešne barem što se tiče standardiziranja znanja i misli.

Čak štoviše, misli i znanja, vizije svijeta i informacije sve su različite. Publike koja se još više razlikuju međusobno, udaljene u prostoru i vremenu, identificiraju se samo u sudjelovanju u *forumu* za rasprave i *chatovima* prije, a danas predstavljajući se na Facebooku i ulazeći u grupe, stavljajući *like* i komentare na stranice, ali i zahvaljujući prometu na *torrentima* i na drugim protokolima sustava za *file sharing peer to peer* (dijeljenje datoteka među jednakima).

Dakle, pojedinci zahvaljujući digitalnom okruženju konzumiraju ono što žele, postaju osobe s izuzetno različitim i udaljenim interesima. Kreću se po različitim platformama, koriste digitalno okruženje s najmaštovitijim i banalnim ponudama, od stare ali sve više personalizirane televizije putem *streaming* proizvoda, do specifičnih protokola za upravljanje *uploadom* i *downloadom* datoteka, da bi se vratili različiti i individualizirani i dijelili na društvenim platformama.

Upravo kako je tvrdio Bauman početkom novog milenija, sve više se među ljudima osjeća *Želja za zajednicom* te ako su s jedne strane osobe međusobno različite, zahvaljujući ujedno ovim sredstvima i individualnim putovima koji su zahvaljujući njima omogućeni, s druge je strane sve jača potreba i sve su brojnije i uspješnije mogućnosti koje mreža nudi za razmjenu. Od društvenih mreža do foruma, kao prvim odgovorima na potrebu za zajednicom u društvu u kojem sve postaje sve više osobno, do društvenih medija kako bi se ponovo pokrenula društvenost na mreži. Ali nije dovoljno.

Kultura ponovo postaje zajednička, *shared culture*, zahvaljujući mogućnosti koju nudi mreža susretanja u virtualnim prostorima da bi se suočili s drugima; dijeljenje postaje nova potreba koja signalizira neophodno otvaranje drugima, u svijetu u kojem smo sve zatvoreniji na putovima osamostaljenja, samoafirmacije, identifikacije, gdje nam prisutnost mreže daje mogućnost da (ponovo) izgradimo društveno tkivo *online*.

Tako se počinje pričati o participativnoj kulturi, suradničkoj kulturi, *sharing culture*; svi modaliteti kojima se definira kultura karakterizirana razvojem digitalnih prostora i prenošenjem iste kroz uspostavljanje odnosa povjerenja; gdje su korisnici zaokupljeni pretraživanjem specifičnih sadržaja, a sadržaji su, bili oni zabavni tekstovi ili potrošački proizvodi, vrednovani recenzijama putem kojih se gradi ugled. Ljudi se međusobno kontaktiraju, uspoređuju, savjetuju. I sve se izmjenjuje: od informacija iz prve, druge, desete ruke, do proizvoda, novih, korištenih, po proizvodnim cijenama, ili na posudbu na određeno vrijeme. Ponekad se izmjenjuju samo riječi i jedini je predmet transakcije odnos: onaj „proizvod“ koji je nekada bio dostupan u baru ili na trgu blizu kuće. Veliko tržište otvoreno 24 sata, u kojem granica između ekonomije i kulture postaje sve nestalnija, ali gdje se na granici mogu naći određeni neophodni znakove da bi se moglo proći: ugled, povjerenje, pristupačnost; tri osnovna sastojka koja definiraju kvalitetu odnosa/prometa.

Digitalni potrošač

Digitalni potrošač kreće se ovim novim krajolikom, neprekidno zaokupljen intertekstualnim sadržajem koji zahtjeva stalnu predanost kako bi se mogla pratiti priča svih njegovih račvanja. Doista, publika digitalnih medija je, po određenim aspektima, više angažirana publika u odnosu na onu starih medija. To je publika koja pretražuje, koja se suočava s drugima kako bi došla do

informacija, koja razvija strategije *ad hoc* kako bi imala sadržaje, proizvode, novosti i bila prisutna na tržištima koje namjerava posjećivati. Najčešće to nije samo potrošač, već kada se prijeđe preko ideje o publici/masi pa time o omasovljenom i pasivnom pojedincu, počinje se pričati o pojavi pod nazivom *prosumer*, proizvođač i potrošač istovremeno.

Mnogi su procesi preobrazbe koji zahvaćaju korisnika/potrošača, gdje potonji dobiva sve veću važnost jer je sklon i zaokupljen detaljnom i stalnom aktivnošću vrednovanja i odabira proizvoda/sadržaja *online*. Ovoj se aktivnosti pridružuje i ona kreativna pravljena izmjena, poboljšanja, čitanja i prerada, koja može dodati vrijednost i činiti da iste kruže mrežom. Kako bismo bolje definirali taj proces možemo se pozvati na koncept poznat pod nazivom *spreadability*, kojeg je predložio Jenkins 2013. godine i koji krećući od efekta participativne kulture, naglašava kako je *online* od iznimne važnosti za kolanje sadržaja. A proizvodi postoje i ustraju, i imaju uspjeha samo ako su dijeljeni; samo ako se šire: *if it doesn't spread, it's dead!* Ako se ne širi, umire!

Prosumeri rade najbolju reklamu objavljujući recenzije proizvoda i šireći iste, *prosumeri* znaju ponovo preuzeti ideje i izmijeniti ih zahvaljujući jednostavnosti korištenja interneta, postajući oni sami proizvođači. *Prosumeri* odlučuju o smrti određenog proizvoda na dva načina: ne šireći ga ili, ako je proizvod dio sada već smanjene ali uvijek snažne industrije vezane uz velike *brandove*, rušeći ugled putem negativnih recenzija, šireći štetne novosti za *brand* i tjerajući tvrtke da si „obnove ugled“. Poznati su slučajevi Nike, Apple, Nestlé, koji su – nakon niza skandala proširenih *online* – morali povući proizvode, ali iznad svega osigurati *re-branding* strategije, posezanjem za *Corporate Social Responsibility*, donosno aktivnostima koje ističu odgovornost tvrtke, pokazujući spremnost na rad s ciljem poboljšanja društvenog, kulturnog i etičkog utjecaja proizvoda i procesa u odnosu na okoliš, kulturu i ljudski kapital.

S jedne strane velike su tvrtke predmet strogog pogleda potrošača koji putem pristupa mreži stječu glas i težinu i uspijevaju promijeniti određene proizvodne politike, s druge strane tradicionalne tvrtke moraju izaći na kraj s malom ali raširenom „šalom“ nastalom iz suradnje *prosumera* i mreže, odnosno suradničke, participativne ekonomije te one dijeljenja.

Najčešće se za ovo novo područje koristi termin *sharing economy*: novi model potrošnje koji daje vrijednost pristupu, a ne vlasništvu. Ako je trošiti do sada značilo prisvajanje robe, usluga, nekretnina, u ekonomiji dijeljenja ono što je bitno je moći imati pristup dobru, bez posjedovanja. Dakle, naš *prosumer* može proizvoditi stavljanjem na raspolaganje svoju kuću na određeno vrijeme, dajući prijevoz drugim ljudima tijekom svojih kretanja, organizirajući večere kod kuće, izmjenjujući knjige, korištene stvari, itd.

Važno je naglasiti da ovaj čudni hibrid, *prosumer*, koji pomalo opisuje svih nas, postupa s nepoznatima osobama veoma slično kao što bi sa svojim poznanicima. Mreža registrira i dokazuje da ono što se uobičajeno dešava u zajednicama, sada se dešava u elektroničkim zajednicama: ljudi su aktivni, rade i zabavljaju se *online*, ali iznad svega pitaju i razvijaju odnose. Utvrđuju se novi oblici društvenosti i solidarnosti na mreži. Pojedinci postaju sve skloniji suradnji. Na taj način ostvaraju mnoge aktivnosti: stvaraju transmedijalne priče počevši od zadnje serije koju su pogledali u *streamingu*, stvaraju verzije za druge platforme istih korištenih sadržaja, na primjer, u kinu stvarajući na taj način medijsku produkciju na više platformi. Često realiziraju sve to s drugima, manifestirajući sposobnost zajedničke kreacije.

Prosumer je neumorni suradnik koji se ne ograničava samo na proizvodnju i potrošnju, već daje vrijednost svojim i tuđim idejama i težnjama, stvarajući interes i interese. Odnos, iako *online*, ponovo postaje ono „što pokreće sve“. I kako biste dokazali da ste pojedinac koji može ući u ovu dinamiku odnosa, morate dokazati da ste pouzdani i, baš kao tvrtke, morate paziti na svoj ugled: od *brandinga* se prelazi na osobni *branding*, potreban za *business* na mreži. Dakle, predstavlja se ime i prijedlog, ali sve je popraćeno izgradnjom priče i identiteta koji mogu dati garanciju povjerenja, kvalitete, valjanosti, etičnosti, itd.

***Be accessible!* Ekonomski model temeljen na pristupačnosti**

Postepeno, brzo i nezaustavljivo širenje interneta i, unutar njega, nedavno širenje društvenih mreža učinilo je da se i tržište, uz mnoge druge društvene sektore, mora suočiti s novom figurom korisnika koji sudjeluje, koji zna usmjeravati odluke potrošnje drugih potencijalnih kupaca, koji gradi „zajednice *brandova*“, koji otvara platforme i stranice na kojima piše mišljenja, traži savjete drugih korisnika, vrednuje, obezvrjeđuje, prodaje i izmjenjuje usluge i proizvode. Pokreće sustav međusobnog nadzora i kontrole nad tuđim i svojim aktivnostima. Stvara tržište tamo gdje ga nema ili ulazi u tržišnu utakmicu gdje ga ima, ali iskazuje inovativnost.

Pomicanje s distribucije na kruženje jedan je od najevidentnijih efekata, posebno zbog činjenice što je *online* moguće naći usluge za proizvođače, informacije i savjete s ekonomskog, komercijalnog i poreznog područja, olakšavajući korake potrebne za oživljavanje poduzetničkog puta, skraćujući vrijeme birokracije i na taj način učiniti lakšim, primamljivijim i funkcionalnijim, ali prvenstveno manje rizičnim, stvaranje nečega novog.

Tako se počinju širiti nova imena i nove prakse: BlaBla Car, usluga *car sharinga* nastala samoorganizacijom korisnika koji su stvorili *online* prostor gdje se nudi ili traži prijevoz po prihvatljivoj cijeni te se istovremenu upoznaju ljudi; Airbnb, prostor na internetu gdje osobe stavljaju na raspolaganje svoj dom kako bi primili osobe tijekom njihovog boravka, eventualno u zamjenu za međusobnu razmjenu u budućnosti; Uber, portal i aplikacija putem koje je bilo moguće koristiti uslugu previše sličnu onoj koju nude taksi u gradu i koji je zatvoren – nakon što je imao ogroman uspjeh i veliku raširenost u mnogim velikim gradovima zemlje – budući da je predstavljao oblik neloyalne konkurencije. Primjeri su mnogi.

Ekonomska i društvena kriza potaknula je nastajanje ovakve vrste aktivnosti koje je teško regulirati, kao što dokazuje primjer Ubera, ali koje bi mogle pokrenuti strukturalnu promjenu, obilježenu padom tradicionalnih granica među kategorijama rukovoditelja, proizvođača, radnika i potrošača.

Pojedinac koji „živi“ na mreži kreće se u različitim ulogama, možda u svim gore navedenim kategorijama uloga, i razvija različite ideje i sposobnosti: to je državljanin medijalnih okruženja koji ostvaruje svoje državljanstvo u modalitetu *grassroot*, odnosno od dolje, i potvrđuje da je fenomen disintermedijacije konstitutivni čimbenik uspjeha mnogih proizvoda. Pod disintermedijacijom podrazumijevamo smanjenje i potiskivanje potrebe za posrednikom. Koncept nastaje počevši od fenomena disintermedijacije bankarskih krugova i pojave financijskih, ne bankovnih, alternativnih usluga već 1983. godine, ali je posljednjih godina u središtu rasprava o utjecaju novih medija na politiku, ekonomiju i kulturu.

Od ekonomije koju tradicionalno karakterizira dinamika koja često ima jedan ili više koraka prije stizanja do potrošača, danas se prelazi na ekonomiju dijeljenja gdje je dinamika C2C (*consumer to consumer*, potrošač prema potrošaču) i gdje potrošači znaju da govore isti jezik da bi zadovoljili zajedničke potrebe i zbog zadovoljstva/potrebe za sudjelovanjem, suradnjom i stvaranjem odnosa.

Ako je Cluetrain Manifesto već 1999. godine tvrdio da su tržišta razgovori, internet je stavio na raspolaganje velike trgove koji nisu ništa drugo do mjesta za razgovore i interakcije među potrošačima i, sve češće, tvrtkama koje dobivaju ideje iz ponašanja potrošača. Uzmimo, na primjer, kako je Netflix prisvojio, čineći je legalnom, praksu *videosharinga* široko rasprostranjenu na C2C razini besplatno.

Najkontroverzniji je element upravo regulacija platnog sustava: ne oporezuje se i ponekad je nepostojeći. Od crnog do razmjene kao središnji modaliteti disintermedijacije. Ali istina je da, kada prostor postane širok i značajan i kada razmjene postanu guste i bitne, pojavljuju se prve naznake pravnog reguliranja: pogledajmo BlaBla Car, koji od ekstremne neformalnosti plaćanja koja su se odvijala u trenutku ulaska u automobil, sada predviđa plaćanje unaprijed putem kreditne kartice na stranici ili aplikaciji u trenutku rezervacije, jasan početak puta formalizacije i kontrole nas uslugom. Kolaborativna ekonomija do danas nije potpuno jasna; ovaj novonastali pokret spaja određene prakse koje je teško klasificirati i koje idu od *cohousinga* do *coworkinga*, *co-creatinga* i *crowdfundinga*, od *filesharinga* do *foodsharinga*, *homesharinga* i *carsharinga*, od gradskih

openlaba do *open sourcea*, itd. U međuvremenu kolaborativne platforme rastu iskorištavajući u potpunosti medijsku produkciju na više platformi te često predviđaju web stranicu i aplikaciju.

Sve u ime paradigme pristupačnosti: nisam bogat ali razmjenom mogjeg stana moći ću si dozvoliti putovanje slijedeće godine i upoznati mnogo ljudi zahvaljujući *coachsurlingu*. Na taj ću način na svom profilu ispričati svoje zadnje iskustvo, moći ću pomoći drugim putnicima i moći ću upoznati druge ljude koji će me kontaktirati jer su zainteresirane za moju priču.

Ono što zasigurno ujedinjuje sve aktivnosti ekonomije dijeljenja jest temeljna uloga koju imaju digitalne tehnologije, bez kojih takvo širenje ovih postupaka ne bi bilo moguće. Ali razlika u odnosu na tradicionalnu ekonomiju je vrijednost dana odnosu i pristupu: prefiks *co* i *open* te sufiks *sharing* potvrđuju ovu kvalitetu, karakterizirajući se sve više kao „humanizirana“ ekonomija: ekonomija „odnosa“.

1.2 Internet novinarstvo. Opasnosti i prilike

Web, i još više no što se uobičajeno naziva web 2.0, mijenja novinarstvo.

Već se nekoliko godina pitamo da li će tiskani papir trajati i eventualno koliko će godina trebati da izumre.

Ali, ako dobro razmislimo, to nije točno pitanje koje bismo trebali postaviti. Nije ni najzanimljivije. Naime, papir je samo oslonac na kojem stoljećima putuju informacije, kojem su se već neko vrijeme pridružili drugi. Čak i ako bi zastario, to ne bi nužno značilo da je novinarstvo umrlo; puno je vjerojatnije da bi se primijenio način putem kojeg se informiramo.

Dakle, najprikladnije pitanje koje si moramo postaviti nije toliko ono koje se odnosi na sredstvo putem kojeg stječemo informacije: stara celuloza ili sjajniji i šareniji ekrani našeg zadnjeg modela pametnog telefona.

Ispravno je pitanje kako digitalna revolucija mijenja cijeli proces proizvodnje, izrade i korištenja novinarskih informacija.

Doista, mreža nije novi medij koji se pridružuje drugima, kao što se zbiva stoljećima, barem od Gutenbergovog izuma tiskanja pomičnim slovima; to je nova okolina koja redefinira koncept prostora i vremena.

U potpunosti je jasno: nije mala stvar.

U kojem smislu redefinira prostor? Ako nakratko razmislimo, novinarstvo – onakvo kakvog smo ga poznavali barem nekoliko stoljeća – ima sekvencijalnu logiku:

1. postoje stvari koje se događaju slučajno (nesreće, prirodne katastrofe kao što su potresi), ili jer su ih izazvali specifični subjekti ili institucije (na primjer Parlament koji odobri zakon, lopov koji opljačka banku, nogometna momčad koja pobijedi prvenstvo);
2. sustav – koji je tijekom vremena postao sve više profesionaliziran i ekonomski isplativ – kojeg nazivamo novinarski sustav – karakteriziran tvrtkama (koje ostvaruju profit kroz dvostruki izvor financiranja: publiku i oglašivače) i plaćenim profesionalcima – i koji prikuplja, bira, odredi važnost činjenica, odnosno određuje prioritetni redoslijed, a zatim ih prezentira (s obzirom na medij odabran za širenje); bavi se, dakle, pretvaranjem tih činjenica u novosti, kojima se pridružuju prosudbe, mišljenja i stavovi;
3. primatelji – publika – koji se na različite načine izlažu novostima i komentarima, s ciljem da saznaju što se zbiva oko njih i u svijetu, na gotovo ritualan način: jutarnje čitanje novina (koju Hegel nije slučajno definirao sekularnom molitvom), večernje slušanje dnevnika, itd.

S mrežom se ovaj redoslijed izgubio: sada nas već svih sustižu informacije svugdje i u svakom trenutku.

Dakle, redoslijed prikupljanja činjenica, njihovog odabira, provjere, određivanja važnosti i prezentacije, nakon čega je slijedila – uz određeni vremenski odmak ovisno o vrsti medija – potrošnja od strane publike, sada proživljava bezprostornu istovremenost kod koje 3 aktera novinarskog pregovaranja – izvori činjenica, sustav novinarskog posredovanja i publika korisnika –

žive istovremeno na istom prostoru i, povrh svega, mogu svi biti dio procesa informativne proizvodnje. Naime, izvori su sve vještiji u pakiranju – putem svojih novinskih agencija ili, u novije vrijeme, voditelja društvenih medija – činjenica i priča koje odgovaraju njihovim zahtjevima za vidljivost; ali i svaki korisnik, svatko od nas, može postati dio informativne igre stvarajući „novinarska djela“: snimiti s pametnim telefonom zvonik crkve vlastitog mjesta koji se ruši tijekom potresa, posvjedočiti *tweetom* ili kratkom natuknicom o nesreći kojoj smo svjedočili, ili jednostavno komentirati događaj kronike putem društvenih mreža. Ova je aktivnost definirana kao građansko novinarstvo (eng. *citizen journalism*) koje lako, s troškovima blizu nule, mogu proizvoditi svi, u svakom trenutku. Iako treba razjasniti da gotovo uvijek onaj koji se upušta u ovakve aktivnosti je zainteresiran proizvoditi svjedočanstva kao građanin (eng. *citizen*), a ne teži tome da bude novinar (eng. *journalist*).

Ukratko, pričanje o realnim događajima nije više ekskluzivno područje novinarskog posredovanja, već proces u kojem svi možemo biti uključeni. Klasična podjela na proizvođače i potrošače informacija se ublažava i priča se o *prosumerima*, odnosno o proizvođačima koji postaju potrošači i obrnuto.

Na sličan način, mijenja se odnos s vremenom. Ne postoji više *deadline*, odnosno točan sat do kojeg novinarski proizvod mora biti spreman za distribuciju:

- kasno navečer za dnevne novine, tako da se omogući tipografska obrada, štampanje i zatim jutarnja distribucija na kioscima;
- vrijeme emitiranja u slučaju televizijskih ili radio vijesti.

Deadline je oduvijek, naravno, završna linija proizvodnog procesa. Bilo koji događaj može postati vijest ako se, u trenutku u kojem kreće štampanje ili emitiranje, uspjelo dobiti potrebne informacije koje događaj čine značajnim.

Na mreži ovaj rok više ne postoji. Svaka vijest može se ažurirati u svakom trenutku dana i noći; jednako kao što može biti komentirana – od bilo koga i uvijek – preuzeta i podijeljena.

Termin koji najbolje uokviruje ovu redefiniciju prostora i vremena je konvergencija, odnosno mogućnost spajanja različitih medijskih kanala u jedinstvenu digitalnu platformu, ali iznad svega omogućavanja, koliko izvorima toliko i publici, sudjelovanja u stvaranju i distribuciji sadržaja.

U spomenutim se načinima nije značajno promijenio samo proizvodni proces, već i onaj distribucijski.

Govoreći u šali, dok smo prije bili mi korisnici ti koji su išli prema vijestima (kupujući novine na kiosku, smještavajući se pred televizijom ili radijem), sada su vijesti te koje stižu nama, neprestano – prisjetimo se obavijesti koje nam stižu na pametni telefon – i ne nužno uz posredovanje medija.

Sve češće izjavljujemo: „pročitao sam na Google-u“, ili „vidio sam na Facebooku“. Iako je to što se čita ili se vidi novinarski proizvod koje su stvorili *mainstream* mediji, mijenja se kretanje vijesti koja od izvora stiže do nas putem novinarskog posredovanja.

Na taj način znatan broj pojedinaca, većina kojih ima manje od 40 godina, dolazi do informacija putem društvenih mreža. Često nas o takvim informativnim sadržajima ne izvještavaju direktno profesionalci, već prijatelji i poznanici koji dijele s nama informacije, članke, videozapise i komentare – koje su često ipak realizirali novinski mediji ili profesionalci – ali koji nam stižu ne zato što smo ih potražili, nego zato što su nas stimulirale osobe koje poznajemo i čija vizija svijeta, ili konkretnije, čije interese s određenog područja – politika, sport, glazba – dijelimo i zbog čega im vjerujemo.

Dakle, novinski mediji nisu više jedini koji obavljaju onaj posao odabira i definiranja važnosti koje oduvijek obilježava novinarstvo. Ove organizacijske postupke obavljaju na mreži mnogi drugi. Ujedno, čine to na način koji često zanemarujemo. Jako malo nas, na primjer, zna kako rade algoritmi putem kojih nam pretraživači ili društvene mreže nude određeni sadržaj. Još manje poznajemo *native advertising*, odnosno one informativne prostore na koje stižemo prolazeći s jednog na drugi link, ali koji sadrže reklamne sadržaje.

Ova revolucija u procesima distribucije informacija odredila je da se svaka pojedina redakcija ne može ograničiti na objavljivanje samo uobičajenih formata: tiskani papir, televizija, radio; njima treba pridodati stalno ažuriranje web-stranice i konstantnu nazočnost na društvenim mrežama.

Prava Kopernikova revolucija koja u potpunosti razgrađuje oblike pristupa i korištenja informacija od strane publike. Naime, novinarstvo na koje smo navikli ne dobavlja nam samo informacije, nego iznad svega obavlja jednu drugu funkciju: sređuje informacije putem one prethodno spomenute selekcije i određivanja važnosti vijesti. Novinarstvo određuje važnost i prioritete.

Ako pratimo dnevnik, ili čitamo novine, imamo uvid u to što se dogodilo i, iznad svega, imamo niz „oznaka“ koje naglašavaju važnost onoga što se dogodilo i što je komentirano: pozicija na stranici ili odabir dnevnika, količina mjesta ili vremena rezerviranog za pojedini događaj, itd.

Ako nam na mnogim uređajima koje svakodnevno koristimo stižu mnogobrojne informacije, popraćene video zapisom, produbljenjima, komentarima itd.; ako, ujedno, s jednakom lakoćom možemo ići na mrežu i skinuti beskonačnu količinu podataka i informacija o bilo kojoj temi, proizlazi da posao oblikovanja moramo odraditi mi, ili se prepustiti osobama u koje imamo povjerenja, upravo onim prijateljima koji nam objave video zapis ili članak sa svojim komentarom.

Drugim riječima, svatko od nas postaje *gatekeeper* samog sebe. Ovaj termin, koji doslovce znači čuvar vrata, koristi se u žargonu za obilježavanje osnovnog novinarskog posla selekcije događaja – među mnogim događajima koji se svakodnevno događaju – koje treba pretvoriti u vijest. Upravo kao čuvar koji odlučuje koga ili što propustiti ili koga ili što ostaviti ispred vrata.

U današnje vrijeme ovaj posao filtriranja obavlja svatko od nas, prozvani da obraćamo pažnju samo na neke od mnogih poticaja i mnogih informacija koje stižu.

Ono što proizlazi je veća podjela načina na koje se stvarnost predstavlja, s veoma značajnim posljedicama na način stvaranja javnog interesa kao i na oblike kojima se oblikuje javno mnijenje. Dok su do par godina unazad vijesti glavnih novina ili dnevnika postajale ono što je trebalo znati, predstavljale su javne teme o kojima smo morali razmišljati i eventualno odlučiti i djelovati, sada postoji veći broj mogućih izvora, mnogo pristupačnijih.

S jedne strane ovo mnoštvo mogućnosti predstavlja potencijalno povećanje stope demokracije društvenog konteksta, jer postaje teže kontrolirati informacije od strane nekolicine ljudi, opasnost koju su uvijek osjećali oni koji su ukazivali na opasnosti prekomjerne uredničke kontrole i neprekidno preplitanje novinarskog svijeta s političkom i ekonomskom moći. S druge strane, trenutna podjela riskira izazvati progresivnu diferencijaciju publike, mnoštvo javnih mnijenja koji lebde kao „mjehurići“ odvojeni i bez međusobnog djelovanja. Paradoksalna je posljedica da upravo dok se svijet globalizira i postaje sve više međusobno ovisan, svatko do nas se zatvara u područja znanja koje dijeli manje s drugima koji su ekonomski, politički i kulturno više udaljeni. Neka vrsta društvenog aparthejda koji – kao uvijek – stavlja u nepovoljan položaj one koji su kulturno manje opremljeni.

Dakle, riskira se postojanje viška informacija, ali bez dijeljenja istih i, samim time, bez njihovog mjerenja, vaganja, ocjenjivanja, raspravljanja, demantiranja. Drugim riječima, riskira se slabljenje jednog od temelja demokracije: usporedba između različitih i udaljenih pozicija, jer svatko se skriva u mikro svjetovima u kojima se razmjenjuje već poznato, ili se povezuje isključivo s onima koji misle kao on, o malo stvari koje poznaje duboko i koje ga najviše zanimaju.

Upravo iz tih razloga potrebno je da se proširi veća svijest publike o načinu rada medijalnih sustava, a posebno o digitalnoj komunikaciji.

U zadnje vrijeme, objavljuju se pogrešne informacije ili u potpunosti izmišljene – takozvane „patke“ – koje su također veoma praćene, dijeljene i komentirane na webu. Razlozi takvih nevjerojatnih uspjeha nalaze se upravo u poteškoćama za mnoge čitatelje da provjere istinitost dobivenih informacija. Stoga postaje važno naučiti ispitati informacije, provjeravajući iz više izvora da li je ono što smo pročitali istinito; jednako kao što postaje važan ugled izvora na mreži: moramo prepoznati razinu povjerenja kojeg možemo dati svakom pojedinom izvoru, čak i ako informaciju preuzmu mnogi drugi, ako je citiraju u mnogim kontekstima i tako dalje.

Ujedno, postaje važno i stjecanje tehničkog znanja koje omogućuje prilagođavanje s većom lakoćom na jezik mreže, kako bi se kretali u digitalnom svijetu s većom sviješću. U isto vrijeme, treba shvatiti dijaloški karakter digitalnog svijeta na način da bolje upravljamo procesima dijeljenja, povezanošću dijelova i neposrednošću izmjene informacija.

Ukratko, važno je pobijediti lijenost i otvoriti se čitanju i konzultacijama novih web stranica, izraz subjektivnosti i nama dalekih kulturnih pozicija.

Ipak, ako mreža ima spomenute rizike, ne smije se podcijeniti činjenica da je to mjesto velikih mogućnosti, također posebno za teme – kao ona koja se odnosi na ljudska prava – često svedene na zadnje stranice ili u svakom slučaju skrivene među velikim i sve užarenijim informativnim spremnicima, kao i veoma često predstavljenim s konvencionalnih gledišta. Zaista, naveden rizik raspršivanja, koji bi mogao izazvati uvjetovani refleks skrivanja u već poznato i podijeljeno, ima i pozitivnu drugu stranu medalje: moći direktno pristupiti broju informacija nezamislivog do nekoliko godina unazad.

Pristupiti direktno proizvodnim izvorima činjenica je prednost, ako se zna izvagati predstavljeno, znajući da svaki izvor slijedi legitimne izvore zbog čega je potrebno – kao što je već rečeno – uvijek provjeriti i usporediti konzultirajući više stavova. Naravno, radi se o dugom i složenom procesu obogaćenom, na primjer, mogućnošću konzultacija stranih izvora, što čini znanje jezika (prvenstveno engleskog) sve važnijim.

Zasigurno nitko od nas nema vremena ni znanja za detaljno provjeravanje svake informacije. Zbog toga ostaje nepromijenjen, odnosno povećat će se, značaj posrednika koji će profesionalno ili zbog velikog interesa za određenu temu, izrazito kompetentni pružiti značajni interpretacijski sažetak.

To je aktivnost u kojoj neće više novinari biti glavni ni jedini protagonisti, već koja se otvara mnogim drugim ličnostima kulturnog posredovanja.

Pomislimo samo na znanstvene zajednice ili na mnoge grupe – koje se često formiraju na mreži – čiji je cilj zajedno raditi upravo na provjeri događaja, na boljem objašnjavanju teme, na točnoj interpretaciji specifičnog fenomena. Na taj se način oživljavaju one koje su definirane kolektivne i povezane inteligencije koje već omogućuju bolje dijeljeno znanje, na primjer zahvaljujući mogućnosti čitanja tisuća i tisuća informacija, mailova ili drugih podataka koji omogućuju otkrivanje nezakonitih radnji ili, suprotno, oblikovanje novih otkrića.

Mnoge su kampanje i na području ljudskih prava omogućene ovom konvergencijom mogućnosti, ali i interesa, zbog čega buja zajedničko djelovanje i proizvodi se zajednički osjećaj. Jednako kao što postaje jednostavnije dijeljenje prijedloga i prikupljanje sredstava putem *crowdfundinga*.

Na kraju, broj informacija koje cirkuliraju buja iz dana i dan. To je pozitivan fenomen ako se može rezati magla koju ogromna masa pojedinačnih bilježaka, podataka, mišljenja i stajališta može izazvati putem potpunog redizajna modaliteta zahvaljujući kojima se odvija onaj temeljni demokratski proces predstavljen širenjem znanja. Treba omogućiti nove oblike posredovanja informacija među kojima će, kao zadatak profesionalaca, biti prepoznati proširene vještine među onima koji – putem pristupa mreži – mogu doprinijeti vodoravnom širenju vijesti, gradeći mreže znanja i osviještenosti.

Taj će proces biti pozitivan u onoj mjeri u kojoj će najveći broj ljudi znati upravljati svojim putovima informacija na mreži, zahvaljujući uvijek boljem poznavanju svojih mehanizama funkcioniranja.

1.3 Sloboda izražavanja i digitalni rasizam

19. travnja 2015. – Tragični brodolom između libijske i sicilijanske obale s više od 900 imigranata na brodu. Na webu agencije i novine daju izvanredne vijesti: osnovne podatke, nesigurne, iz kojih se iščitava, u svakom slučaju, katastrofalni opseg događaja. Ali „strah“ za barem 700 žrtava kojeg su spomenuli određeni kolumnisti postaje odmah „nada“ u brutalnim, ciničnim, grotesknim komentarima mnogih, prevelikog broja čitatelja koji zazivaju snagu Mediterana, „čišćenje“,

potapanje, čak i glad riba zbog kojih „ćemo“ izbjeći troškove pokopa. A to je samo jedan trenutak – zasigurno ne prvi – maksimalnog oprimjerivanja rasističkog govora mržnje (ili „*hate speech*“) u našoj zemlji putem weba, medija koji ako je s jedne strane omogućio stalan i neprekidni tok komunikacije, s druge je strane učestalo korišten za izražavanje vlastite mržnje, razvoja i davanje glasa i oduška nasilničkom i opsesivnom ponašanju, kao što iznose dnevne novosti. Uvrede, elektroničko nasilje (ili *cyberbullying*), zlostavljanja, poticanje na mržnju i nasilje neke su od najružnijih lica koje razgovor na webu može poprimiti, pred kojima ipak osuda nije očita niti nedvojbeno. Pitamo se: da li je moguće – i da li ima smisla – „začepiti usta“ webu, simbolu slobode izražavanja? Koja ograničenja susreće i „sloboda mržnje“?

Biti slobodan je lijepo

Izjava digitalnih medija je učestalo asocirana, barem u svakodnevnom govoru, širenju mogućnosti svakog pojedinca da aktivno sudjeluje protoku podataka, informacija i odnosa koji karakteriziraju web prostor. Nerijetko se govori o „demokratskoj“ mreži upravo kako bi se naglasio participativni potencijal, pred manje krutim „ulaznim pragovima“ i lakše stečenim znanjima, u odnosu na one koji su prisutni u drugim medijskim okruženjima.

Kao što dokazuje školsko obrazovanje, puno je sporije i progresivnije tradicionalno stjecanje pismenosti: nije dovoljno imati knjigu – to dobro znaju učenici! – kako bismo je znali pročitati ili, još manje, kako bismo razumjeli sadržaj; kao što su potrebni brojni međukoraci kako bismo shvatili esej, studiju ili znanstveni članak. Suprotno tome, socijalizacija s webom je izravnija, kao što je u prošlosti bila s televizijom, o kojem je većina ljudi naučila osnove neformalno, samostalno i kroz praksu. Nije slučajno da se još od prvih faza razvoja interneta nije proširila ponuda obuke na tu temu, jer je od samog početka sazrijelo na više strana uvjerenje da nisu potrebna posebna znanja za kretanje u jednom novom, ali jednostavnom staništu za korištenje, instinktivnom, neposrednom. Nakon što su opismenjeni za korištenje informatičkog alata, pojedinci su „lako“ naučili načine navigacije i što je potrebno za zadovoljiti osnovne potrebe – informacijske, ali i zabavne, socijalizacijske, itd. – na webu. S takvom se neposrednošću dolazi do različitih sadržaja, također do onih koje nismo namjerno tražili, već sreli na našim putovima navigacije ili koji su se našli na društvenim platformama.

Ujedno, jednostavnosti korištenja alata – dovoljno je vidjeti agilnost takozvanih „*digital natives*“ odnosno predškolske djeca koja se „instinktivno“ i prirodno kreću u digitalnom kontekstu – nadodaje se mogućnost stvaranja svojih sadržaja. Prava revolucija koja ne razlikuje više „proizvođače“ od „potrošača“ sadržaja, nego stvara mogućnost za svakog spojenog pojedinca da intervenira na više razina informacijskog protoka: samostalno generirajući originalne sadržaje – svaki put kada objavljujemo fotografije, video zapise, tekstove, itd. – intervenirajući na sadržaje koji su drugi generirali – na primjer, dijeleći ih na društvenim mrežama, komentirajući ih ili izražavajući svoje sklonosti ili ideje, itd. – ili jednostavno „ostavljajući trag“ svojih putova navigacije i svojih sklonosti.

Ono što, dakle, izgleda značajno prošireno je onaj prostor razgovora, u kojem svaki aktivan pojedinac može reći sve i sve obrnuto, uz ekstremnu „slobodu“. U tome nalazimo izvor, najvjerojatnije, onih izjava koje su sada već opće prihvaćene, po kojima je web demokratski, otvoren, slobodan. Ali u tome također nalazimo izvor osnovnih kritika koje pokreće nepovjerljivija publika prema webu i, još više, prema društvenim mrežama (Facebook, Twitter, Instagram, Youtube, itd.), koji dodjeljuju ovim komunikacijskim okruženjima brojne opasnosti, među kojima mogućnost širenja neistinitih i obmanjujućih vijesti, davanja glasa svakome bez problematiziranja njihovih kompetencija, niti pazeći – tolika je neposrednost! – na osobne i kolektivne posljedice onoga što se piše i dijeli. Tako sloboda izražavanja i iznošenja vlastitih misli – Ustavom zajamčena i branjena – koja izgleda da u novim tehnologijama pronalazi potencijal obznanjivanja nikada do sada istraženog, dovodi u pitanje odgovornost kako svakog korisnika, tako i tijela zaštite – među kojima su, na primjer, Poštanska i komunikacijska policija, Opservatoriji za zaštitu od diskriminirajućih radnji ili Agencija za garancije u komunikacijama (AgCom) koja je nedavno

izrekla svoje mišljenje na tu temu, itd. – te ključnih aktera informacijskog sustava i, specifično vezano uz ovu temu, *online* novinarstva.

Novinarstvo i migracije

Tema povećanja transnacionalnih migracijskih tokova već je duže vrijeme praćena i obrađivana od strane novinarskih medija, kako papirnatih, televizijskih tako i, u novije vrijeme, *online*.

Ako do sredine osamdesetih godina talijanski mediji nisu pridavali veliku pažnju nazočnosti migranta na teritoriju, počevši od slijedećeg desetljeća, u trenutku kada je Italija od zemlje emigracije progresivno postaje zemlja i meta imigracije, pokreće se nepovratna društvena i kulturna preobrazba, koju novinarski sustav ne može izbjeći i koju ima dužnost ispričati.

Pažnja koja je od tada dovela do bogate proizvodnje studija i istraživanja na tu temu, usmjerena na otkrivanje načina obrađivanja i prezentiranja migracijskih fenomena i migranta koji, u odnosu na druge teme, izgleda da dobivaju posebnu konotaciju.

Doista, rezultati su tijekom godina pokazali iznošenje sadržaja sklonu hitnim tonovima vijesti, alarmističko predstavljanje imigracija, čak koristeći slike snažnog emocionalnog učinka i katastrofalnih retorika koje su asociirale migraciju s idejom invazije. Ako od samog fenomena prijedemo na razmatranje subjekata, odnosno samih migranta, često se pokreće rasprava koja se prvenstveno odnosi na njihovo prijestupno i zločinačko ponašanje, stereotipnu i prvenstveno negativnu sliku, naklonjenu suzi ili gnjevu čitatelja, koji ne dovodi u pitanje i ne daje glasa protagonistima iznesenih činjenica, stvarajući „statično“ predstavljanje različitih zajednica koje potonji trpe.

Na temelju tih razmatranja u našoj su zemlji nastale određene inicijative kojima je cilj poboljšanje kvalitete novinarstva, kako bi se došlo do uravnoteženog predstavljanja činjenica, koje više poštuje upletene subjekte i etničke i kulturne manjine, koje može izbjeći širenje diskriminirajućih postupaka i promicati bogatije i razrađenije poznavanje iznesenih činjenica, izbjegavajući generaliziranja i pretjerano pojednostavljenje. Među ovim akcijama, podsjetimo na Rimsku povelju, etički kodeks za novinare, koju su 2008. godine potpisali Nacionalno vijeće udruženja novinara i Nacionalni savez za tisak, a koju je potaknuo Visoki povjerenik Agencije za izbjeglice Ujedinjenih naroda; iz ovog je iskustva nastala Udruga rimske povelje, krovna organizacija koja spaja brojne subjekte angažirane oko ove teme, koji su periodički organizirali obuke, akcije podizanja svijesti, praćenje unutar nacionalnog i europskog novinarskog sustava. Važan posao koji se danas ipak mora obračunati s puno labilnijim granicama i konkretnom stvarnošću *online* novinarstva.

Širenjem weba novinarski krajolik postaje sve složeniji i različitiji. Promjena ne podrazumijeva samo „prijelaz“ sadržaja s papirnatih novina na digitalnu podršku; ona ima tako širok opseg da mijenja same proizvodne logike u temeljima svjetskog novinarskog sustava. Pomislimo samo na značenje koje za jednu profesiju koja temelji svoj autoritet na sposobnosti posredovanja između izvora informacija i javnosti, može imati mogućnost potonjih da samostalno i bez posebnih znanja ili iskustva postave novosti na web. To je aspekt koji, kao što se može zaključiti, ne možemo razraditi na ovom mjestu i koji zahtjeva otvorenu i mnogo širu raspravu, koje se udaljava od specifičnog područja rasprave o migracijama. Ali kojeg moramo uzeti u obzir jer, u fazi nedovoljne zrelosti korištenja mreže, sam novinarski sustav mijenja svoju ulogu posrednika i korijena svojeg kredibiliteta.

Vraćajući se na specifično predstavljanje imigracije, širenje weba ima svakako svoje pozitivne strane: raste, na primjer, proizvodnja sadržaja koja potječe od samih migranta i bilježi se nastajanje multikulturalnih informacijskih „spremnika“ koji se pridružuju, ponekad suprotstavljaju, takozvanim *media mainstreamu*, povećavajući broj dostupnih „priča“, kao i sudjelujući u afirmaciji „interpretativnih okvira“ (*frame*) alternativnih imigraciji. Ujedno, novinarsko pripovijedanje može računati na korištenje mnogo razrađenijih jezika – pisani tekst, slike, video zapisi, audio zapisi, poveznice, itd. – te pružiti čitateljima predstavljanje koje ističe mogućnosti koje nudi hipertekstualnost i omogućuje produblivanje.

Također ne smijemo zaboraviti jedno od prednosti nazočnosti na mreži i novinskih medija, odnosno mogućnost stvaranja direktnog odnosa i stalne usporedbe sa zajednicom čitatelja. Zapravo je interaktivnost koju dozvoljava web i, još više web 2.0 – odnosno društveni web – ta koja čini da novinarski sustav susretne čitatelja u onim prostorima koji dozvoljavaju izmjenu mišljenja i otvori kanal slušanja i prihvaćanja javnog mišljenja, kojemu se novinarstvo obraća i kojih mora biti tumač. Na taj način, osim što su angažirani u ispravnoj raspravi o migracijskom fenomenu, novinari upravljaju *online* zajednicama – u prostorima za komentare na rubnim dijelovima članaka, na društvenim mrežama novinskih medija, na forumima i blogovima informativnih web stranica – koje interveniraju, slobodno izražavajući svoje ideje i misli, ali i svoje pravo na mržnju koje može voditi širenju nasilnih izraza. Potrebno je naglasiti da mislimo na *online* komentare i iskaze na društvenim mrežama pojedinih čitatelja, bez da time demoniziramo sredstvo: ne znamo – i do danas istraživanja i znanstvene rasprave nisu dali iscrpne odgovore – da li su isti subjekti koji nasilno izražavaju svoju mržnju i okrutnost *online*, često bez prikrivanja svojeg identiteta, sposobni zauzeti isti stav i istu brutalnu iskrenost mišljenja tijekom obiteljskih večera ili aperitiva s prijateljima. Da li se između *online* i *offline* ponašanja očituje na drukčiji način razmišljanje, racionalizacija vlastitih instinkta, pregovaranje o svojem stajalištu s drugima i s kontekstom. Sigurno je, u svakom slučaju, da je nasilje na mreži toliko jako rašireno, u porastu i kompleksno da pod hitno traži polifono razmišljanje o razlozima, načinima upravljanja i posljedicama koje govor mržnje može imati u procesu gradnji javnog mnijenja i koje neizbježno stupa na scenu kada se radi o tematici migracije. Zasigurno, informativni pogledi su se proširili, intenzivirali: javne ličnosti, političari blogeri, djelatnici na društvenim mrežama, medijski aktivisti ili obični građani koji sudjeluju u protoku informacija, pokreću danas javne rasprave u kojima svatko proširuje vidik svojih znanja. Ipak pravo glasa dodijeljeno onima koji pristupaju mreži, samo po sebi uopće ne garantira da će to pravo biti korišteno za pozitivne primjere koje obogaćuju raspravu. To je temeljni faktor različitosti između slobode izražavanja i rasističkog govora koji je predmet našeg osvrta.

Pričajmo o “*hate speech*”, odnosno?

Prije svega razjasnimo što se misli pod “*hate speech*”. Doslovce znači „govor mržnje“, odnosno ponašanje, iznošenje ideja koje iskazuju netrpeljivost i prezir prema određenoj društveno skupini. Dakle, ne odnosi se samo na etničku tematiku, već najraznovrsnije područje „različitosti“: roda, seksualne orijentacije, fizičkih i psihičkih sposobnosti, religije, itd.

Jednako tako, ne radi se o talijanskom fenomenu, nego poznatom već neko vrijeme u raznim krajevima svijeta. Nasilje na mreži, na primjer, bilo je predmetom nedavnih aktivnosti Europske unije i kampanja podizanja svijesti, usmjerenih na suzbijanju mržnje na mreži (vidi www.nohatespeechmovement.org).

Posebno, tema širenja rasističkih govora mržnje poprimila je određenu važnost nakon ozbiljne humanitarne krize koja otprilike dvije godine pogađa Europu i Balkan te je važno razumjeti na koji se način različiti društveni akteri mogu suprotstaviti učincima i spriječiti njihov nastanak. Radi se o tome da se utvrde mehanizmi za nadzor i upravljanje raspravama na mreži, zaustavljajući rasističke govore, ali bez uvođenja represivnih alata i metoda koji sprječavaju slobodu govora ili oblike diskrecijskog prava koji bi kontrolirali na proizvoljan način misli koje kruže na webu.

***Online* novinarstvo i upravljanje mržnjom**

Iz istraživanja koja smo proveli o specifičnim nacionalnim novinskim medijima te iz identifikacije i analize slučajeva mržnje otkrivenih unutar zajednice čitatelja, vidjeli smo da je veoma važno razlikovati oštre iskaze, pred viješću koja nas zastrašuje ili iritira ili komentar jakih boja i govor mržnje. Zapravo, čitajući razne prikupljene komentare, primijetili smo da autori ne pokušavaju izazvati posebne reakcije unutar zajednice kojoj se obraćaju: oni čvrsto iznose svoje misli, neovisno o reakcijama ili *online* prisutnosti drugih komentatora: više nego što „komuniciraju sa“ zajednicom, oni „iznose“ zajednici svoje misli. Raspravljaju, na zajednicu bacaju uvrede, krivnje i predrasude, s rečenicama ponekad gramatički nepravilnima, impulzivnim. Mreža ovdje preuzima oblik „mjesta za

davanje oduška“, bez imalo srama, bez posredovanja, niti pregovaračkog duha. To je iskonski „mi“, onaj koji „priča“, dakle izrazito instinktivan, koji napada migracijski subjekt, žrtveno janje nesigurnosti, nezadovoljstva, manjkavosti i čini to u izrazito beznadnim okolnostima: pred činjenicom iz crne kronike, jednako kao na marginama sportskih događaja.

Ne radi se zasigurno o iskustvu posebno poticajnom za kvalitetu rasprave, ali kako bi se moglo pričati o govoru mržnje, barem uspoređujući se sa sudskom praksom, potrebno je da postoji namjera proizvodnje djela ili nagovaranja na diskriminacijske postupke realno štetne za tuđu slobodu. Stoga, u najvećem broju slučajeva, nalazimo se u onoj „srednjoj zemlji“ u kojoj intervencija komentatora nije sankcionirana zakonom, ali nije niti „neutralna“ ni bezazlena.

Na taj način, ako je moguće zamisliti akcije „ušutkavanja“ mreže ili pak „čišćenja“ općenito web stranica od izraza mržnje, moguće je prepoznati instrumente i akcije koje novinarski sustav može primijeniti da bi suzbio pojavu i širenje barem u onim *online* prostorima u svojoj nadležnosti i odgovornosti.

Trenutno, iskustvo nas vodi do 3 načina intervencije koje se prakticiraju prilično nesustavno u talijanskoj novinarskoj sceni (i ne samo), i koje do danas možda nisu dovoljne:

1. regulacija prostora za raspravu, pristupa i obveza komentatora da potpišu svoje intervencije (identifikacija izvora). Vezati nasilni izraz za svoj identitet može biti, po nekima, kočnica i zbog toga što anonimnost teži „štititi“ onog koji vrijeđa a ne onog koji je vrijeđan, koji često ima ime i prezime ili, u svakom slučaju, nacionalnost. Ipak, s obzirom na proučavane slučajeve, smatramo da je ovo prilično „slab“ instrument, posebno zato što u nekim prostorima za raspravu postoji gotovo izložen „ponos“ nasilnog komentatora;
2. aktivno kontroliranje rasprave, da zna promptno intervenirati i ne ostavi prepuštenu samoj sebi zajednicu. Radi se o sve potrebnijem poslu upravljanja zajednicama koje zahtijevaju redefiniranje novinarskog rada i uključivanje kompetentnog osoblja u redakcije. To podrazumijeva i utvrđivanje politike aktivnosti kontroliranja, kako bi čitatelj znao „pravila igre“;
3. korištenje „nagrada i kazni“, odnosno instrumenata koji će s jedne strane olakšati otvorene rasprave i istaknuti vrijednost različitosti mišljenja, ali s druge strane intervenirati kako bi zaustavili degeneraciju rasprave u rasistički govor mržnje; na primjer, potičući „dobre prakse“, valorizirajući one čitatelje „pune poštovanja“ i pozivajući ih da signaliziraju nekorektnu uporabu prostora za rasprave.

Ipak ne smijemo zaboraviti da govor mržnje pronalazi na mreži posebnu afirmaciju i tendenciju, ali ima važne povezujuće elemente s neposrednim iskustvom. Nasilan komentator, rasist i uvredljiv misli da može računati na ozračje mišljenja koje ga, sve u svemu, podržava: „kažem ono što drugi misle“, „tjeraju me da budem rasist“, neke su od retorika govora mržnje.

I vjerojatno se od integriranog pristupa, između *offline* i *online*, između novinarskih sustava i drugih aktera socijalizacije, mogu stvoriti efikasnija rješenja upravljanja i sprječavanja, kojima će gradnja „kulture poštovanja“ biti krajnji cilj. Iz tog je razloga važno raditi na proaktivan način: kako u definiciji vještina upravljanja raspravama na mreži na međunarodnoj razini, tako i putem akcija izobrazbe i podizanja svijesti na svim razinama, pa tako i za informacijske operatere.

Bibliografija

Miconi A., *Teorie e pratiche del web*, il Mulino, Bologna, 2013.

Paccagnella L., Vellar A., *Vivere on line. Identità, relazioni, conoscenza*, il Mulino, Bologna, 2016.

Rainie L., Wellman B., *Networked. Il nuovo sistema operativo sociale*, Guerini, Milano, 2012.

Shirky C., *Uno per uno, tutti per tutti. Il potere di organizzare senza organizzare*, Codice, Torino, 2008.

Sorrentino C., Bianda E., *Studiare giornalismo*, Carocci, Rim, 2013.

Poglavlje 2

Iskustva, projekti, istraživanja, alati

2.1 Alati digitalnog građanstva: projekt PAeSI Regije Toscana

Autori: **Francesco Romano** i **Chiara Fioravanti**

Institut teorija i tehnika pravnog informiranja Nacionalnog vijeća za istraživanje (Istituto di Teoria e Tecniche dell'Informazione Giuridica del CNR)

Javna uprava i digitalno građanstvo

“Digitalno građanstvo” je u enciklopediji Treccani definirano kao skup “prava i obveza građana” nastalih nakon “razvoja *e-uprave* i korištenja usluga putem mreže” Naime, digitalno građanstvo, na način koji je već više puta naveden (vidi na primjer članke 3., 4., 9., 12. Zakonika o digitalnoj upravi (tal. CAD)), manifestira se i na pravo građana i poduzeća da imaju puni pristup podacima i uslugama javne uprave. Javna uprava mora, stoga, biti u stanju osigurati maksimalnu jednostavnost tom pristupu te smanjiti potrebu fizičkog dolaska u svoje urede i službe. Drugim riječima, mijenja se odnos između javne uprave i građana koji se nalaze u centru administrativnog postupanja. Pored toga, nove tehnologije su i koristan alat za motiviranje i poticanje sudjelovanja građana “ u demokratskom procesu” cilj kojega je i “unaprijediti ostvarivanje političkih i građanskih prava, onih osobnih kao i kolektivnih” (članak 9, *sudjelovanje u elektroničkoj demokraciji*, Zakonika o digitalnoj upravi). Ukratko, ovaj oblik građanstva nije u suprotnosti s tradicionalnim, već se podrazumijeva proširenjem istog, budući da građani mogu ostvarivati svoja prava i obveze na jednostavniji i neposredniji način, koristeći pritom digitalne alate.

Nedavno je Zakonom br. 124 od 7. kolovoza 2015.g. (Punomoć vladi u pogledu reorganizacije javne uprave), u članku 1, znakovito nazvanim “Povelja digitalnog građanstva”, potvrđena nužnost usvajanja zakonodavnih uredbi kojima će vlada izmjeniti i nadopuniti CAD da bi se “građanima i poduzećima, čak i korištenjem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, osiguralo pravo na pristup digitalnim putem svim podacima, dokumentima i uslugama koje su im potrebne” te se na taj način “pojednostavio pristup uslugama i smanjila potreba fizičkog dolaska u javne urede i službe”.

Čak i *Digitalna agenda za Europu* (jedna od sedam ključnih inicijativa programa *Europa 2020*) daje prijedlog da se na najbolji mogući način koristi potencijal informacijskih i komunikacijskih tehnologija (ICT) u cilju poticanja inovacije, gospodarskog rasta i razvoja. Na kraju i *Europska povelja za prava građana u društvu znanja*, s posebnim naglaskom na informatičke tehnologije, regulira četiri temeljna prava: pravo pristupa, pravo na informaciju, pravo na obrazovanje, pravo na sudjelovanje.

Regija Toscana je, na lokalnoj razini, donijela zakon koji se odnosi na pravo građanstva na mreži: regionalni zakon br. 54 iz 2009. godine. Posebice članak 5 ovog zakona (Građanstvo, identifikacija i digitalne usluge) definira digitalno građanstvo kao «pravo i kao obvezu, ako je ista propisana državnim ili regionalnim propisima, pristupa i korištenja telematičke mreže za digitalne usluge javne uprave građanima i rezidentnom stanovništvu, poduzećima, udruženjima, institucijama koje imaju sjedište, odnosno prebivalište, ili posluju na području regije Toscana. ». Isti članak 5 predviđa i da Regija mora poduzeti sve da njene internetske stranice i digitalne usluge koje pruža budu dostupne, korisive i da sadrže informacije koje je jednostavno pronaći. Pored toga, zakon se osvrće na važnost da spomenute informacije dostupne putem mreže budu stavljene na raspolaganje «jasnim jezikom, da budu vjerodostojne, da ih se jednostavno može razumijeti, da sadrže kvalitetne i jednoobrazne podatke i informacije». «Digitalno i konkurentno građanstvo» je i ime jedne od akcija

koje razvija Regija Toscana u okviru svoje Digitalne agende: upravo u okviru ove akcije je uključen projekt PAeSI.

Mrežna stranica za dijeljenje javnih informacija: Portal PAeSI

PAeSI (Javna uprava i imigranti strani državljani) – www.immigrazione.regione.toscana.it – je portal Regije Toscana, realiziran u suradnji s Institutom za teorije i tehnike pravnog informiranja (tal. ITTIG) Nacionalnog vijeća za istraživanje (tal. CNR) i Prefektore iz Firenze, koji postaje jedinstveno mjesto pristupa telematičkoj mreži za upravne postupke i propise iz područja imigracije. Portal se obraća pružateljima usluga za imigrante koji rade kod pravnih subjekata ili udruženja i u uredima za odnose s javnošću (tal. URP), a koji su zaduženi za informiranje i usmjeravanje stanovnika iz Trećih zemalja i talijanskih i stranih poslodavaca u pogledu propisa i postupaka. Ovom uslugom su stavljeni na raspolaganje informativni listovi na kojima su detaljno opisani postupci vezani uz imigraciju, koje su potvrdile osobe mjerodavne za postupke, dakle, normativna baza podataka koja sadrži talijanske propise o imigraciji, kao i obavijesti i detaljna objašnjenja odgovarajućih tematika. Informacije o upravnim postupcima su zajedno s normativnom bazom podataka najrelevantniji sadržaj portala. Spomenute informacije su predstavljene u formi informativnih listova standardne strukture u kojima su detaljno opisani brojni postupci potrebni za ostvarivanje različitih novčanih potpora. Sadrže sve bitne informacije o pojedinim postupcima kao što su: osnova stjecanja, opis, vremenski rok, podaci o odgovornoj osobi i nadležnoj službi, uvjeti potrebni za pokretanje postupka, dokumentacija koju je potrebno priložiti, potrebni obrasci, način podnošenja zahtjeva i prihvaćanja novčanih potpora, referentni propisi, dodatne informacije.

Svrha portala je doprinijeti ujednačavanju i prenošenju informacija o upravnim postupcima putem mreže, na području Toskane, koje se odnose na građane Trećih zemalja. Spomenuti projekt je ukazao na činjenicu da objava postupaka *online* dovodi do redefiniranja i ujednačavanja postupaka pažljivijim definiranjem istih. Odluka o realizaciji portala za informiranje koji se obraća operaterima, a ne direktno krajnjim korisnicima, građanima Trećih zemalja, opravdava se činjenicom da su obavijesti o propisima i postupcima vezani uz imigraciju u svojoj osnovi "indirektne" obavijesti.

Naime, kompleksnost materije i poteškoće zbog prirodno slabog poznavanja talijanskog birokratskog ustrojstva, kao i jezične poteškoće, razlog su što osobe koje nisu stručnjaci iz ovog područja, a posebno ako dolaze iz strane zemlje, mogu imati problema u razumijevanju propisa o imigraciji. Stoga je potrebna intervencija operatera koji će im objasniti i pružiti informacije o ovoj materiji. Sadržaji postavljeni na portalu su, stoga, planirani i realizirani da ih koriste «zaposlenici», iskusni korisnici materije o imigraciji koji su u stanju razumijeti ovaj specifičan državni tehničko-pravni jezik.

U okviru razvoja portala pojavila se potreba da se izradi posebna «pojednostavljena» sekcija u kojoj će strani državljani moći izravno pronaći neke informacije o uslugama vezanim uz imigraciju, dakle bez posredničkih informacija operatera, a na način predviđen *Integriranim planom za imigracijske politike 2012 -2015* Regije Toscana u odnosu na akcije predviđene Projektom PAeSI.

Ovo pojednostavljenje je potom nadopunjeno onim postignutim u području projekta *InfoMedia* Prefektore iz Firenze (Informacija i posredovanje, financiran sredstvima Europskog fonda za integracije), a čiji cilj je bio i prijevod pojednostavljenog sadržaja portala, koji je potom stavljen na raspolaganje korisnicima na deset jezika.

Pojednostavljenje upravnih sadržaja za nove građane

Dio ovog konteksta čini i izrada podatkovnih listova na portalu PAeSI na kojima su jednostavnim jezikom navedeni potrebni postupci. Aktivnost se odvijala prema specifičnoj metodologiji kod koje se, s jedne strane, vodilo računa o raspoloživim programskim alatima koji su već u upotrebi za pisanje jasnih i učinkovitih dopisa upravnog sadržaja kao i za sastavljanje dostupnog sadržaja web-stranice, a s druge strane, korišteni su podaci prikupljeni i obrađeni u okviru odgovarajućih *fokusnih skupina* i tematskih intervjua. U aktivnosti su bile angažirane razne vrste subjekata, kao što su

posrednici za jezik i kulturu, funkcioneri i operateri sa informativnih punktova za strance, nastavnici talijanskog kao drugog jezika (L2) i građani iz zemalja koje nisu članice EU, a žive u Italiji, a sve to u cilju usvajanja dodatnih smjernica i specifičnih pokazatelja, odnosno olakšavanja razumijevanja spomenutih sadržaja ovoj specifičnoj fokusnoj grupi korisnika. Raspoloživi programski alati su obuhvaćali “Uputstvo o upotrebi riječi” koje je napisao lingvist Tullio De Mauro, upute za pojednostavljeno pisanje dopisa upravnog sadržaja na talijanskom jeziku, upute za pojednostavljeno pisanje dopisa drugih zemalja, popis terminologije s mogućim «rizikom diskriminacije» koju smo sami sastavili, a koja sadrži pojmove i smjernice za sastavljanje dostupnih sadržaja na web-stranicama i društvenim mrežama.

Aktivnost se odvijala u sljedećim fazama:

1. odabir informativnog materijala o upravnim postupcima koje treba pojednostaviti;
2. provjera i ponovno navođenje termina čak i upotrebom automatskih alata za provjeru čitljivosti;
3. pojednostavljenje rečeničnih struktura;
4. izmjena organizacije teksta;
5. provjera novog sadržaja pisanog jednostavnim jezikom s pravnog aspekta od strane nadležne osobe zadužene za postupke;
6. organiziranje fokusnih skupina i polustrukturiranih intervjuja te analiza rezultata;
7. izrada smjernica, pravila i sugestija za pojednostavljeno pisanje upravnih sadržaja u interkulturalnim okvirima.

Pored izrade pojednostavljeno pisanih podatkovnih lista o potrebnim postupcima, a koji su danas dostupne *online* u posebnoj sekciji na portalu, rezultat aktivnosti su i prikupljeni podaci i informacije, dobiveni ili primjenom programskih alata u specifičnom području primjene (postupci u području imigracije), ili kroz društveno istraživanje (fokusne skupine i intervjui). Spomenuti podaci obuhvaćaju:

- popis teško razumljivih pojmova i njihovi odgovarajući zamjenske pojmovi;
- popis pojmova “s rizikom diskriminacije” i njihovi odgovarajući zamjenski pojmovi;
- teško razumljivi izrazi i odgovarajući zamjenski pojednostavljeni izrazi;
- strategije za pomoć pri razumijevanju tekstova;
- odrađivanje optimalne strukture sadržaja kao pomoć za razumijevanje postupaka (uključujući i grafički prikaz).

Kod rezultata aktivnosti ističe se dijeljenje ciljeva pojednostavljenja javnog upravnog sadržaja, onog sadržaja koji je namijenjen stranim korisnicima, s operaterima javne uprave koji su zaduženi za predmetno područje. Naime, oni su pored toga što pružaju informacije korisne za pojednostavljenje, isto tako postali svjesni problematike i raspoloživih alata za učinkovitiju komunikaciju sa strancima. Naime, javna uprava djeluje, i sve će više djelovati, u interkulturalnom kontekstu budući da će svakim danom sve veći broj korisnika koji stupaju u interakciju sa javnim službama biti upravo strani državljani. Stoga je važno da javne institucije nauče komunicirati sa svim svojim korisnicima na prikladan i učinkovit način, kako bi svi građani mogli ostvariti svoje pravo na informaciju, ali i kako bi se obrazovalo neko buduće građanstvo koje će morati ne samo poznavati političku i institucionalnu organizaciju pojedine zemlje, već se i naučiti na suživot s osobnim, društvenim kulturnim i političkim različitostima.

Da bi se prevladala «digitalna podjela» i potakao razvoj punog građanstva, uključujući i ono digitalno, nije dovoljno dati građanima samo digitalne kompetencije, već je potrebno i obrazovati i učiniti odgovornim «proizvođače» i isporučitelje *online* usluga javne uprave kako bi one bile planirane i realizirane na način da njihovo korištenje bude što je moguće jednostavnije i po mjeri svih građana.

Ostale usluge digitalne javne uprave: neki od projekata Instituta teorija i tehnika pravnog informiranja - Nacionalnog vijeća za istraživanje (tal. ITTIG-CNR)

ITTIG-CNR se već godinama, kroz vlastite studije i ciljane projekte istraživanja, bavi temom digitalizacije javne uprave: već početkom devedesetih se informatizacija javne uprave smatrala jednim od poticaja koji treba koristiti da bi se postigla bolja učinkovitost i transparentnost talijanske javne uprave (nije slučajno da se tajništvo za koordinaciju *Telematičke mreže Regije Toscana* – (tal. *Rete Telematica Regionale Toscana* - RTRT) dugo godina nalazilo na institutu). Doprinos ITTIG-a na ovom polju odvijao se, u prvom redu, kroz planiranje i realizaciju javnih informacijskih sustava (banke podataka, mrežne stranice, portali) koji su trebali biti lako dostupni i staviti na raspolaganje otvorene i relevantne podatke građanima ili specifičnim kategorijama korisnika. Početkom ovog stoljeća ITTIG je, primjerice, sudjelovao u realizaciji portala *NIR – Online propisi* (tal. *Norme in rete*) kojim je bio predviđen jedinstveni portal za preuzimanje zakona i ostalih državnih dokumenata. Tehnologije i metodologije usvojene u tom projektu ponovno su korištene, primjerice, kod portala *Normattiva* gdje je moguće pogledati ažuriranu verziju (važeći tekst) određenog zakonskog teksta. Spomenute tehnologije i metodologije su potom primijenjene za pojednostavljenja pristupa i interoperabilnost normativnih baza podataka više općinskih vijeća (korišten je standard *XML*). ITTIG je sa svojim analitičarima sudjelovao i u radnim grupama koje su godinama pripremale priručnike namijenjene onima koji pišu zakone. Ne samo stoga da rezultat budu jasniji zakoni u pogledu ječnog izražavanja, već i stoga da se dobiju tekstovi koji će, sa formalnog stanovišta, biti ujednačeniji (dakle, usklađeniji u pogledu strukture članaka, ali i u pogledu navođenja referentnih akata), kako bi se ubrzalo postupanje i prenošenje pomoću informatičkih uređaja. Iz istog razloga ITTIG je, zajedno s akademijom *Accademia della Crusca*, koja je uspješno distribuirala Vodič za sastavljanje upravnih akata, osnovao radnu grupu. Radna grupa koja je napisala Vodič nastavila je s promidžbom njegove distribucije i upotrebe, čak i putem Udruženja za kvalitetu upravnih akata (tal. *Associazione per la qualità degli atti amministrativi - AQUAA*), a bila je i predlagač i drugih inicijativa iz područja jasnoće upravnog jezika. Pored toga, ITTIG je surađivao i kao organizator portala *PACTO* - Portal za izradu i pristup općinskim aktima i aktima drugih lokalnih institucija regije Toscana (tal. *Portale per la produzione e l'accesso agli Atti dei Comuni e degli altri enti locali della Toscana*) za objavu jezičnih standarda i informatičkih alata za pisanje akata javne uprave i za projektiranje softvera za zajedničko sastavljanje upravnih akata i mjera (nazvanim PaDocs). U pogledu digitalne javne uprave, ITTIG upravo realizira brojne druge projekte i istraživanja, što se jednostavno može provjeriti u posebnoj sekciji na njegovoj internetskoj stranici (<http://www.ittig.cnr.it/progetti/>): analitičari ITTIG-a, primjerice, surađuju na europskom projektu kojim se želi učiniti dostupna aplikacija putem koje će se uspostavljati kontakt između građana i lokalne policije, a sudjeluju i u europskom projektu iz područja civilne zaštite ciljevi kojeg su povezivanje javnih operatera, nadležnih za nesreće, i građana, koji odobravanjem predloženih prijedloga daju mišljenje kako ju poboljšati.

ITTIG je sudjelovao i u projektima za informiranje građana o sadržaju određenih dokumenata javne uprave (često teško dostupnim čak i za zaposlenike) tj. njihovih financijskih izvještaja, a u cilju povećanja sudjelovanja građana i strukovnih udruženja u odlukama Općina u kojima žive i rade. Pritom mislimo na projekt *Elektronička tehnologija za sudjelovanje u financijskim izvješćima* (tal. *Tecnologia Elettronica per la partecipazione al Bilancio*), *TeleP@B*, za konzultaciju financijskih izvješća općina putem telematičke mreže za stanovnike dvadeset i devet općina Regije Toscana, od čega 21 planinskih; 13 planinskih općina i zajednica općina Empolese Valdelsa koje čini oko 200.000 stanovnika. Sve u cilju unapređenja dijaloga između javnih institucija i građana, ITTIG je surađivao kod izrade studije izvedivosti za uvođenje civilnih medija u regionalno vijeće Piemonte (koje je Henry Jenkins definirao kao “svaku upotrebu bilo kojeg medija koji promiče ili proširuje civilni angažman”).

Tko želi znati više

Razni autori, *Guida alla redazione degli atti amministrativi - Regole e suggerimenti*, Prvo izdanje, veljača 2011., Firenze, Ittig-Cnr, 2011.

G. Cogo, *La cittadinanza digitale: nuove opportunità tra diritti e doveri*, Rim, Edizioni della sera, 2010.

T. De Mauro, *Guida all'uso delle parole Come parlare e scrivere semplice e preciso Uno stile italiano per capire e farsi capire*, Rim, Editori riuniti, 1980.

Zakonodavna uredba br. 82 od 7. ožujka 2005., *Codice dell'amministrazione digitale*, www.normattiva.it

C. Fioravanti, F. Romano, *Proposta per un modello di apprendimento partecipativo per la semplificazione del linguaggio amministrativo in materia di immigrazione*, 2016; str. 333 do str. 336, u Quarta giornata interculturale Bicocca, zbornik radova, dostupno na adresi Youtube.com
Regionalni zakon br. 54 od 5. listopada 2009., *Istituzione del sistema informativo e del sistema statistico regionale. Misure per il coordinamento delle infrastrutture e dei servizi per lo sviluppo della società dell'informazione e della conoscenza*, <http://raccoltanormativa.consiglio.regione.toscana.it>

D. Ielo, *L'agenda digitale: dalle parole ai fatti: sanità, scuola, ricerca, start up, smart city, infrastrutture, appalti, anticorruzione, radiotelevisione*, Torino, Giappichelli, 2015.

M. Santerini, *Cittadinanza e intercultura*, u G. Favaro i L. Luatti, *L'intercultura dalla A alla Z*, Milano, Franco Angeli, 2004.

P. Mercatali, F. Romano, R. Fabrizi, G. Becchi, *Digital Budgets for Town Administrations. Participation, Transparency and Reverse Process Engineering* in: Proceedings of 1st International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV2007) Macao, Kina 10-13 prosinca 2007.

F. Faini, *Informatica e Pubblica Amministrazione*, u *Corso di Informatica Giuridica*, G. Taddei Elmi, Napoli, Simone, 2016.

G. Peruginelli, M. Ragona, *L'informatica giuridica in Italia. Cinquant'anni di studi, ricerche ed esperienze*, Napoli, Esi, 2014.

Mrežno izdanje

Digitalna agenda Toscana - <http://www.regione.toscana.it/agendadigitale>

Udruženje za kvalitetu upravnih akata (AQuAA) - www.aquaa.it

Definicija digitalnog građanstva na stranici Treccani.it –

http://www.treccani.it/enciclopedia/cittadinanza-digitale_%28Lessico-del-XXI-Secolo%29/

Civilni mediji u parlamentarnom okruženju. Raspoloživi alati i mogući scenariji za upotrebu, svibanj 2013

https://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg17/attachments/dossier/file_internets/000/000/065/I_media_civici_in_ambito_parlamentare_ed_provv_maggio_2013.pdf

Smjernice za web-stranice javnih uprava

http://archivio.digitpa.gov.it/sites/default/files//linee_guida_siti_web_delle_pa_2011.pdf

Portal Normattiva

<http://www.normattiva.it/>

Portal PAeSI

www.immigrazione.regione.toscana.it

Portal za izradu i pristup općinskim i aktima drugih lokalnih ustanova u Toscani

<http://www.tecnodiritto.it/pacto/>

RTRT – Telematička mreža regije Toscana

<http://www.rtrt.it/>

2.2 Interkulturalno uključivo obrazovanje 2.0

Autori: **Simone Natali**, **Alan Pona** (Društvena zadruga “Pane&Rose” iz Prata) i **Tiziana Chiappelli** (Sveučilište iz Firenze)

Kako se u školi mogu koristiti internet i informatičke tehnologije za zajedničko učenje uz eksperimentiranje i suradnju? Vrlo često se misli da se dječaci i djevojčice, dok koriste multimedijalne uređaje, izoliraju iz *realnog* svijeta te da gube kontakt i bitne odnose na užrb *virtualnih* informacija i osoba. No, internet i društvene mreže te općenito informatička sredstva – od računala, tableta do pametnih telefona - samo su sredstva koja mogu biti u službi više funkcija i ciljeva: škola ne može ignorirati postojanje i važnost koju oni imaju u svakodnevnom životu, štoviše treba se potruditi da vrednuje njihov potencijal. U ovom dijelu ćemo govoriti o iskustvu koje pokazuje kako se mogu koristiti mogućnosti koje nam nudi informatička tehnologija u odnosu na kurikularne predmete, istraživati ne samo informacije iz virtualnog svijeta već i sam virtualni svijet u njegovim sastavnim dijelovima kojeg korisnici nikada nisu upoznali (Što je server? Gdje se čuvaju podaci i kako se pohranjuju? itd.), uvesti elemente dekonstrukcije stereotipa i predrasuda, a istovremeno učvrstiti odnose suradnje i prijateljstva i u realnom kontekstu. Za školu 2.0, uključiviju, interkulturalnu i svjesniju sredstava koje svakodnevno koristimo.

Kontekst projektiranja: Prato

Prema podacima Upravnog odjela za obrazovanje Grada Prato, koji su objavljeni u publikaciji Pratska škola: Izvješće za 2015.g. (tal. *La scuola pratese: rapporto* 2015) škole u gradu Prato pohađa 8.990 učenika koji nemaju talijansko državljanstvo, što iznosi 24,3% u odnosu na ukupan broj učenika. Prema posljednjim podacima Talijanskog ministarstva obrazovanja (MIUR), time je znatno premašen prosječan broj takvih učenika na državnoj razini koji iznosi 9,2%. Prato je tako, između gradova i općina, zauzeo prvo mjesto u Italiji po postotku učenika stranog podrijetla u odnosu na ukupan broj učenika.

Projekt: Easy.com

Projekt kojeg je financirala Zaklada Telecom Italia, realiziran je tijekom školske godine 2015. – 2016. u tri škole Općine Prato, glavnog partnera u projektu. Cilj projekta Easy.com je bio olakšati pristup znanju kroz nove tehnologije i upoznati učenike s brojnim sredstvima suvremene komunikacije: riječ, izgovorena ili napisana na listu papira, postala je, uz pomoć multimedijске tehnike, slika ili znak na ekranima računala.

Unutar tri razreda, «digitalna laboratorija», niže srednje škole, ponuđene su pojednostavljene didaktičke radionice, koje su se izvodile pomoću školskih alata, kao što su multimedijalne interaktivne školske ploče (tal. LIM), ili alata dobivenih u sklopu projekta, kao što su primjerice prijenosna računala. Ovi su razredi tako postali mjesta s posebnom namjenom u kojima se doista mogu razvijati informatička znanja, vještine i kompetencije potrebne za izgradnju škole i društva znanja.

Metodologija: ALC-C3I

Metodologija suradničkog učenja jezika (tal. ALC - Apprendimento Linguistico Cooperativo) objedinjuje suradničko učenje (tal. AC - *Apprendimento Cooperativo*) i jezičnu i potporu u stjecanju znanja (tal. FL -*Facilitazione Linguistica e degli apprendimenti*): iz suradničkog učenja proizlaze pažnja na četiri temeljne metodološke točke (*Pozitivna međuovisnost, Osobna odgovornost, Ravnomjerno sudjelovanje, Simultana interakcija*) i paket didaktičkih suradničkih postupaka; iz jezične i potpore u stjecanju znanja proizlaze tehnike za tekstualnu potporu i pojednostavljenje, usmjeravanje pažnje na izgovorenu riječ profesora, pažnja na postupke učenja

jezika, poštivanje *Zajedničkog europskog referentnog okvira za jezike*; rad usmjeren na jezično-komunikacijske vještine; pažnja usmjerena na aspekte interkulturalne pedagogije. ALC model je tijekom godina unaprijeđen uvođenjem četiri edukativna načela (C3I): *Razredna atmosfera, Međuovisnost, Interkultura i Uključivost*.

Lab 2.0: Sjever i Jug

Ciljevi. – Ciljevi ovog laboratorijskog programa iz područja zemljopisa bili su višestruki, disciplinarni i sveobuhvatni. Grupni rad je bio usmjeren na vještinu čitanja specifičnog teksta iz zemljopisa, *zemljopisne karte*, i na proučavanje – čak i putem medija i informatičkih i mrežnih uređaja – disciplinarnog teksta specifičnog jezika (istraživanje i odabir ključnih koncepata teksta, razumijevanje mikrojezika zemljopisa, izrada mentalnih i konceptualnih mapa).

Kod suradničkog učenja jezika su, u prvom redu, bili zacrtani ciljevi socijalnog i komunikacijskog tipa: uspostavljanje razredne atmosfere koja odiše vedrinom, dobrodošlicom i poštovanjem, razvoj socijalnih vještina, vještina slušanja i pomaganja drugima, a poseban naglasak je bio na samopoštovanju pri savladavanju osjećaja i stresa.

Kroz pozitivnu međuovisnost i osobnu odgovornost poticao se i razvoj radnih vještina unutar suradničkih timova, preuzimanje odgovornosti, poštivanje vremena i potreba drugih, razvoj vještine rješavanja problema kroz kreativno mišljenje.

Program u laboratoriju. – Tijekom prve radne/obrazovne jedinice cilje je bio kreirati razrednu atmosferu koja će se odlikovati vedrinom i suradništvom, kroz rad u malim grupama učenika spremnim na suradnju i prijateljski odnos. Razred je podijeljen u radne grupe od kojih je svaka imala 4 učenika (radne grupe su bile iste cijelo vrijeme trajanja programa), a sastav grupe je bio određen prema kategorijama: svaki učenik je dobio papirić na kojem je bilo navedeno ime jednog naroda i svaki je od njih trebao pronaći one učenike na čijem je papiriću bio naveden narod koji je živio na istom kontinentu. Na kraju je formirano 5 grupa (jedna za svaki kontinent) učenika (svatko od njih s drugim državljanstvom). Nakon formiranja grupe, učenici su dali ime grupi. Cilj prve socijalne aktivnosti je bio podučiti razred međuovisnom radu, približavanjem i stvaranjem kontakata među učenicima na način da se potiče međusobna komunikacija među svim učenicima i povećaju razmjena i interakcija. Cilj socijalnih vještina je bio razvoj sposobnosti posredovanja između različitih ideja i formuliranje zajedničkih odluka.

Četiri člana grupe su sjedila na 4 stolice, postavljene dvije naprijed i dvije otraga, simulirajući tako raspored sjedala u automobilu. Sve su grupe bile spremne istovremeno krenuti na put. Prije kretanja se od njih tražilo da riješe niz problema i otkriju koje će mjesto osoba zauzeti u automobilu. Svaki član grupe je imao svoju poziciju: sjever, istok, jug, zapad. Nastavnik/facilitator je pročitao razredu prvi problem, grupe su se savjetovale. Nastavnik/facilitator je ponovno pročitao problem i članovi grupe su zauzeli mjesta koja su odgovarala rješenju problema. Nakon toga je grupa dobila dovoljno vremena za diskusiju i odabir rješenja/ rasporeda sjedenja, a onda je uslijedila provjera: nastavnik/facilitator je objavio rješenje problema i zajedno su kontrolirali jesu li se svi članovi grupe pravilno smjestili na svoja mjesta u automobilu. Nakon trećeg problema grupe su pozvane da razmisle o usvojenim strategijama i da zapamte što veći broj informacija iz teksta kojeg je pročitao facilitator. U drugom dijelu susreta grupe su počele raditi na osobnom računalu priključenom na mrežu. Nakon kratkog upoznavanja s *Google Drivom* i upotrebom-prednostima razmjene dokumenata, grupe su ispunile dokument *Pronađimo se*. Unutar datoteke grupa je potražila na mreži informacije o narodima iz prve aktivnosti (kontinent, glavni grad, stanovnici, površina, BDP, jezici koji se govore, religije, predsjednik, sjever/jug svijeta). Cilj je bio senzibilizirati učenike s informatičkim alatom i s traženjem informacija putem mreže.

Druga radna/obrazovna jedinica je započela zajedničkom aktivnosti *Sjever i jug razreda: razvrstajmo se!* čime je uvedena tema razvrstavanja i mogućih različitih obilježja kod analiziranja razlika u svijetu. Djeca su pozvana da ustanu i udalje se sa svojih mjesta, te da se rasporede kako žele po cijeloj učionici. Potom se od njih tražilo da se razvrstaju u redove koji će imati silazni ili

uzlazni redosljed, a prema kriterijima koje im odrede nastavnici (prema starosnoj dobi; od «najstarijeg» prema «najmlađem», prema datumu rođenja, prema visini, prema duljini kose, itd.). Od grupe se zahtjevalo da surađuje kako bi se u najkraćem mogućem vremenu uspjelo doći do cilja. Prilikom nekih razvrstavanja nije bio dopušten međusobni razgovor: djevojčice i dječaci su radili u tišini sporazumijevajući se samo pomoću alternativnih neverbalnih kanala komunikacije. Spomenuta aktivnost je potaknula razred na suradnju i stvorila se ugodna i prijateljska atmosfera: svi su imali priliku surađivati i biti odlučujući dijelovi u postizanju zajedničkog cilja. Razred je sudjelovao u različitim vrstama komunikacije: od verbalne do neverbalne komunikacije. Kod druge aktivnosti, koja je nosila naslov *Svi smo jedna nacija*, radne grupe su sudjelovale u didaktičkoj vježbi u kojoj su korišteni digitalni izvori: radilo se s dijeljenjem dokumenta, traženjem informacija na mreži i učenjem novih koncepata koje je trebalo definirati i analizirati.

Razred je podijeljen u iste grupe kao i kod prethodne radne/obrazovne jedinice. Nakon što su im dodijeljene suradničke pozicije, grupe su radile u datoteci dijeljenja dokumenata. Od grupa se tražilo da ispune dokument na način da na mreži potraže informacije o raznim svjetskim ljestvicama (neki predložena obilježja su bila: najnaseljenija zemlja, sloboda tiska, rodni jaz, demokracija, bruto nacionalna sreća, pretilost, itd.). Grupe su morale i sastaviti kratku definiciju za svako obilježje te potražiti i ostale rezultate prema obilježjima koje je odredila grupa.

Na kraju grupnog rada, pred svima su pročitana razvrstavanja na svjetskoj razini, a druge grupe su morale pogoditi kojim obilježjima odgovaraju.

Aktivnost je okončana zajedničkom raspravom o kriterijima za razvrstavanje uobičajenim za svjetski Sjever i Jug. Cilj ovog drugog susreta je bio senzibilizirati grupe za analizu, tijek traženja podataka i dekonstrukciju razvrstavanja na makro razini kroz proučavanje standardnih obilježja i senzibilizaciju s novim stajalištima.

U trećoj radnoj/obrazovnoj jedinici igralo se s obrađenim slikama, «*Sord e Nud*». Projicirane su izmjenjene i obrađene slike planisfere (zakrenute za 90°, 180°, 270° i 360°; udvostručene i sa simetričnom slikom postavljenom zrcalno). Grupe su imale zadatak opisati što vide, pronaći sličnosti («slika podsjeća na ..», «čini nam se...») te ispričati što su slike u njima pobudile. Uslijedilo je, potom, suradničko učenje prema dodijeljenim pozicijama, pod nazivom *U potrazi za izvorima*. Višedisciplinske teme koje su se obrađivale bile su sljedeće: raspodjela bogatstva, siromaštvo, pothranjenost, nepismenost. Susret je u cijelosti bio posvećen istraživačkom radu i kritičkoj provjeri izvora informacija dobivenih na mreži kao i senzibiliziranju za upotrebu različitu od digitalne tehnologije. Od grupa se zahtijevao rad na kratkim tekstovima (jedan tekst za svaku grupu): «Distribucija bogatstva: ista i pravedna?», «Siromaštvo u bogatom svijetu, zašto?», «Pothranjenost: umire li se doista od gladi?», «Nepismenost». U svakom tekstu su se pojavljivale ključne riječi i poticajna pitanja. Grupa je morala pročitati, razumijeti i analizirati tekst: svaka grupa je tražila na mreži značenje pojedinih ključnih riječi, napisala objašnjenje, prikupila informativni i dopunski materijal o datom tekstu, provjerila izvore informacija i ispunila dobiveni zajednički dokument.

Kod zajedničke aktivnosti kojom je započela četvrta radna/obrazovna jedinica, grupe su podijeljene u parove, a čitao se jedan specifičan tekst iz zemljopisa: politička karta različitih kontinenata. Zadatak parova je bio riješiti zadani problem u učenju i igri: nadopuniti slijepu zemljopisnu kartu koju je dobila svaka grupa, a pomoću informacija koje je imala druga grupa. U drugoj aktivnosti grupe su morale izraditi grupnu studiju u kojoj su morali razumijeti dodijeljeni tekst, i svoja saznanja nadopuniti traženjem dodatnih informacija na mreži.

Posljednja radna/obrazovna jedinica je bila posvećena provjeri/vrednovanju usvojenog znanja i izradi osvrta na program. Prva faza provjere se sastojala od ispunjavanja obrasca *online*, sa pitanjima iz sadržaja čitavog programa (kako iz zemljopisa tako i iz informatike): od grupa se

tražilo da zajednički razmišljaju o pitanjima i napišu odgovore, a imali su i mogućnost konzultiranja izvora na mreži. Nakon toga je uslijedila usmena provjera odgovora koje su dale grupe: nastavnik je postavljao pitanja i svaki učenik je pozvan da pred svima izloži odgovor kojeg je sastavila grupa. U fazi sastavljanja odgovora, grupa je bila odgovorna za učenje i usvajanje znanja pojedinaca. To je omogućilo svim učenicima da vježbaju usmeno izlaganje. Ovakav način provjere može postati izvor zadovoljstva i samopoštovanja ako je izlaganje pojedinca bilo pozitivno; u isto vrijeme, ublažava osobne frustracije budući da odgovornost za odgovor snosi grupa, a pojedini učenik je samo glasnogovornik te grupe.

Po dovršenom programu učenici su dobili priliku dati svoj osvrt i osobno mišljenje o programu, navesti svoje nedoumice i mogućnosti koje su imali tijekom susreta. Ovo izvješće želimo zaključiti riječima sam djece:

- Hvala vam na radu u kojem smo mogli sudjelovati: naučili smo surađivati i učvrstili ste našu povezanost.
- Naučio sam da je server računalo uključeno 24 sata ... nisam znao, mislio sam da je to nešto kompliciranije.
- Moji mailovi nisu u virtualnom svijetu
- Zabavili smo se učeći zajedno
- Lijepo je učiti pomoću računala: otvorili smo beskrajne putove informacijama.

Više informacija

Gentile M., Chiappelli T., *Intercultura e inclusione. Il Cooperative Learning nella classe plurilingue*. Milano, Franco Angeli, 2016.

Gentile M., Nistri J., Pelagalli P., Chiappelli T., *Il metodo ALC: Apprendimento Linguistico-Cooperativo. Prato: Progetto Implementazione del Portale Immigrazione e sua Gestione Sperimentale a Livello Locale* – Ministero rada i socijalne politike, 2014.

Natali S., Pona A., Troiano G. *Quaderni operativi. 2 Vol. Progetto LINC: Linguaggi Inclusivi e Nuova Cittadinanza*. Prato, 2015: Fondo Europeo per l'Integrazione di Cittadini di Paesi Terzi 2007-2013.

Pona A., L2. *La facilitazione linguistica e degli apprendimenti nella classe plurilingue. Appunti per la scuola*. Napoli, Tecnodid, 2016.

2.3 Internet, alat s dva lica

Autorica: **Catherine-Amélie Chassin**

Sveučilište iz Caena i Glavni tajnik Međunarodnog instituta za mir i ljudska prava

Internet je sjajan izvor dokumentacije no može dovesti do nepremostivih tragedija. Dana 10. listopada 2012. Gauthier, osamnaestogodišnjak iz Bresta je izvršio samoubojstvo jer nije mogao platiti 200 € koje je od njega tražila jedna mlada žena kojoj je poslao svoj video uradak. Istog dana život si je oduzela petnaestogodišnja Amanda Todd iz Kanade iz identičnog razloga, a prije toga je na Youtube postavila video snimku u trajanju od 9 minuta u kojoj priča o kalvariji kroz koju je prošla (*My story: struggling, bullying, suicide and self-harm*) (1). Obje tragedije koje su se dogodile u istom trenutku pokazuju grozotu koja se može iznjedriti iz slobodne ponude na webu.

Pored bogatstva dokumentacijske građe, Internet se može koristiti i da bi se nekog ocrnilo. Posljednjih godina u Francuskoj je porastao broj slučajeva u kojima, na primjer, neki zaposlenik na svom zidu na Facebooku objavljuje uvrede o svom poslodavcu. Kasacijski sud, najviša sudbena vlast u Francuskoj, presudila je 2013. godine u jednom slučaju koji je postao ogledni primjer (2): jedna je zaposlenica napisala na svom zidu na Facebooku da treba «istrijebiti sve te daveži od šefica» i da je potrebno eliminirati «sve naše šefove, a posebno šefice frustrirane babuskare koje nam zagorčavaju život». Pored jezičnog kolorita kojim su mailovi napisani, pitanje koje je postavljeno odnosilo se na činjenicu podliježu li takve uvrede pod krivičnu odgovornost ili ne; čak i unatoč činjenici da je poruka bila ograničena samo na «prijatelje» na Facebooku, sudac je smatrao da odgovor može biti samo potvrđan. Za Sud uvredama, objedama i klevetama nije mjesto na zidu Facebooka, čak i ako njihov sadržaj nije javan. Sloboda izražavanja koja je zajamčena temeljnim zakonima, ograničena je ipak pravom na privatnost i na poštovanje, čak i na internetu. Drugim riječima, autori se ne mogu pozivati na anonimnost u trenutku kad francuski suci dostave nalog Facebooku i Twitteru da bez oklijevanja otkriju pravi identitet vlasnika takvih profila (3).

Ovo poštivanje privatnosti na internetu nije ograničeno samo na vrijeđanje: ono se odnosi i na širenje fotografija i/ili audio i video snimaka što nije dozvoljeno bez prethodne suglasnosti osoba koje sa na njima nalaze. Naime, ako je snimka napravljena uz suglasnost osobe, njihova objava se neće moći sankcionirati: u tom slučaju ne postoji krivično djelo. Tako je presudio Kasacijski sud 2016. godine (4). U tom slučaju se radilo o čovjeku koji je na internetu objavio fotografiju svoje bivše djevojke na kojoj je snimljena u trudnoći i bez odjeće, i to dok je par živio zajedno i uz njenu dozvolu. Sudac je potvrdio da se, budući da se radilo o fotografiji koja je snimljena uz dozvolu djevojke, daljnje korištenje fotografije *online* ne može smatrati krivičnim djelom.

Tu je problem ucjene kojoj su bili izloženi neki adolescenti i mlade osobe, u trenutku kad su odlučili dobrovoljno, putem interneta, poslati bližim i manje bliskim osobama više ili manje hrabre fotografije i/ video snimke. Kod mladog Gauthiera problem je bio u činjenici da kibernetičko nasilje nije samo po sebi kažnjivo, kako tumači francuski zakon i da je on, prema informacijama iz tiska, suglasno poslao video snimke (5). Naravno, kazneni postupak je moguće pokrenuti na temelju podstrekivanja na samoubistvo (kazneni zakonik, čl. 223-13); no, u ovom slučaju, a opet prema informacijama iz tiska, počinitelji podle ucjene su se nalazili u Internet caféu na Obali Bjelokosti što *de facto* onemogućuje pokretanje bilo kakvog kaznenog postupka. Internet, dakle, postaje alat za uništavanje drugih.

Ostaje hipoteza koja je konačnici najjednostavnija, a kod koje se objavljivanje povezuje sa fotografijama i/ili audio i video snimkama napravljenim bez dopuštenja druge strane. Zakon, dakle, predviđa s jedne strane krivično djelo kažnjivo zatvorskom kaznom u trajanju do jedne godine i novčanom kaznom do iznosa od 45.000 eura (Kazneni zakonik, čl. 226-1), a s druge strane kršenje

privatnosti (Građanski zakonik, čl. 9). Na taj način može biti sankcionirana objava ukradenih fotografija putem interneta, posebno ako se radi o osobama koje se definiraju «ljudima».

Teško je, stoga, utvrditi graničnu liniju između mogućeg i nemogućeg, posebno kada je riječ o javnim osobama. U predmetu koji se ticao Caroline od Monaca, Europski sud za prava čovjeka je uspostavio mrežu kriterija (6) pomoću kojih je moguće dodijeliti različite kriterije da bi se odredilo je li dopuštena ili ne objava neke fotografije ili video snimke: u obzir je potrebno uzeti ugled osobe, njeno prethodno ponašanje, uvjeti u kojima su snimljene fotografija ili video snimka te sadržaj/predmet teksta naveden u prilogu, a upravo taj aspekt je odlučujući da bi se moglo postaviti pitanje radi li se o voajerizmu ili o informaciji. U predmetu iz 2014.g. koji se ticao bivše ljubavnice jednog od šefova vlade, Sud je precizirao da elementi koji se odnose na intimnost ni u kom slučaju ne mogu biti objavljeni (7).

Na kraju moramo naglasiti upotrebu Interneta kada se on koristi kako za objavu zabranjenih elemenata (na primjer dječje pornografije), tako i za regrutiranje sljedbenika religioznih (sekti) ili militantnih skupina (nedavni slučajevi konvertiranja mladih putem društvenih mreža i regrutiranja za borbu uz bok skupine Daesch), samo su neki od primjera. U ovom drugom slučaju se može, dakle, govoriti o kibernetičkom terorizmu, najnoviji zakoni iz područja borbe protiv terorizma, a posebice onaj iz studenog 2014.g., omogućavaju intervenciju i dopuštaju davanje naloga o zatvaranju web-stranica koje veličaju terorizam (8). Ove mjere su, ipak samo simbolične: stranica zatvorena u Francuskoj može se ponovno otvoriti istog dana, sa sjedištem u drugoj zemlji, te tako ignorirati francusku zabranu. Jedini odgovor koji preostaje je krivična odgovornost, veličanje terorizma je u Francuskoj kazneno djelo (Kazneni zakonik, čl. 421-2-5). Što se tiče žrtava, koje su često iznevjerene «lajkanjem» stranica ili njihovom registracijom, jedina alternativa je izvući ih iz cjelokupnog sustava.

Internet je, dakle, u Francuskoj kao i u drugim zemljama, alat s dva lica: potpuna sloboda i izvor znanja s jedne strane, izvor degradacije i destrukcije s druge strane. Zadatak svake države je pronaći pravu ravnotežu.

Napomene

(1) Dostupan on-line: <https://www.youtube.com/watch?v=vOHXGNx-E7E>

(2) Kas. civ. 1a, 10. travnja 2013., predmet br. 11-19.530, dostupan on-line na stranici: www.legifrance.gouv.fr

(3) Voy. p.ex. C. app. Bordeaux, 20. prosinca 2012., aff. 12/06236, dostupan on-line na stranici: www.legifrance.gouv.fr

(4) Kas. krim., 16. ožujka 2016., 15-82.676, consultabile on-line sul sito: www.legifrance.gouv.fr

(5) Vidi članak R. Durupt, *Le Monde*, 29. listopada 2012., on-line u arhivu časopisa: www.lemonde.fr

(6) Sud HRE, Gde Ch. 7. veljače 2012., *Von Hannover c. Njemačka* (kom. 2), žalba br. 40660/08 i 60641/08, dostupno na internetskoj stranici Suda: <http://hudoc.echr.coe.int>

(7) Sud HRE, 14. siječnja 2014., *Ruusunen c. Finlandia*, žalba br. 73579/10, dostupno na internetskoj stranici Suda: <http://hudoc.echr.coe.int>

(8) Zakon 2004-575 od 21. lipnja 2004. o digitalnoj ekonomiji, čl. 6-1, uveden Zakonom 2014-1353 od 13. studenog 2014. o borbi protiv terorizma.

2.4. Nacionalna kampanja „Ne govoru mržnje na internetu“ Ministarstva socijalne politike i mladih Republike Hrvatske

Vijeće Europe u ožujku 2013. godine pokrenulo je Kampanju „No Hate Speech Movement“, sa svrhom podizanja svijesti javnosti o rizicima i štetnosti govora mržnje za kulturu demokracije i poštivanje ljudskih prava na Internetu i animiranja mladih na promoviranje ljudskih prava na Internetu. Ministarstvo socijalne politike i mladih Republike Hrvatske prihvatilo je poziv Vijeća Europe za uključivanje u provedbu ove kampanje, odnosno implementaciju kampanje na nacionalnoj razini te je u svibnju 2013. godine formiralo Nacionalni odbor za provedbu nacionalne kampanje „NE govoru mržnje na Internetu“. Članovi/ce Nacionalnog odbora bili su predstavnici državnih tijela, udruga koje djeluju u području zaštite ljudskih prava, Hrvatske radiotelevizije, Nacionalnog vijeća učenika i Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu. Kampanja je predstavljena javnosti u siječnju 2014. godine, u prostorijama Vlade Republike Hrvatske.

Opći cilj nacionalne kampanje je proaktivnim djelovanjem na Internetu i u zajednici, informirati i senzibilizirati javnost, posebno djecu i mlade, o poštivanju ljudskih prava kao i o negativnim utjecajima govora mržnje. Ciljane skupine kampanje u Republici Hrvatskoj su djeca i mladi pogođeni govorom mržnje, počinitelji govora mržnje, te šira javnost. Kampanjom se ukazuje na negativne posljedice govora mržnje na Internetu te posljedice diskriminatornog i neprihvatljivog izražavanja, koje može poticati na diskriminaciju te voditi širenju stereotipa i predrasuda u javnosti.

Aktivnostima Kampanje također se potiče na poštivanje ljudskih prava i uvažavanje različitosti kojima je osnova nacionalno podrijetlo, rasna i etnička pripadnost, boja kože, ekonomski status/imovinsko stanje, spol, rodni identitet, spolna orijentacija i drugo. Mladi ljudi igraju ključnu ulogu u Kampanji, sudjelujući u online i offline aktivnostima, a Kampanja kao takva predstavlja alat za zbližavanje mladih, ujedinjenih zajedničkim ciljevima i vrijednostima.

Kampanja je implementirana kroz suradnju nadležnih tijela državne uprave i udruga koje djeluju u području zaštite ljudskih prava te udruga mladih i za mlade.

Obzirom da se Kampanja prvenstveno provodi on-line, izrađena je Internet stranica Kampanje www.dislajkammrznju.hr te facebook profil „Dislajkam mržnju – NE govoru mržnje na Internetu“. Web stranica sadrži savjete djeci i mladima što učiniti u slučaju ako je govor mržnje usmjeren prema njima, ako netko u njihovoj prisutnosti koristi govor mržnje, te druge edukativne materijale.

Ministarstvo socijalne politike i mladih u srpnju 2013. godine objavilo je Poziv za prijavu projekata udruga usmjerenih prevenciji nasilja nad i među djecom i mladima, koji je sadržavao područje „Prevencija nasilnog ponašanja nad i među mladima na društvenim mrežama“. U okviru provedenih projekata, udruge su tijekom 2013./2014. godine poduzele brojne aktivnosti, odnosno održale su edukacije za aktiviste iz udruga mladih i za mlade, u školama su provele radionice i organizirale debate te su održale okrugle stolove namijenjene predstavnicima centara za socijalnu skrb, domova za djecu i udruga udomitelja na temu govora mržnje na Internetu i dr. U sklopu projekta udruge Medijska tvornica u Zagrebu je 6. svibnja 2014. održan humanitarni koncert namijenjen mladima pod nazivom „Nasilje nije cool“. Na koncertu su nastupili poznati glazbenici, a prihod od prodaje ulaznica bio je namijenjen Savjetovalištu "Luka Ritz".

U sklopu provedbe Kampanje, Ministarstvo socijalne politike i mladih u veljači 2014. godine objavilo je i Poziv učenicima i učenicama na aktivno uključivanje u nacionalnu kampanju te izradu

video uradaka na temu „Zašto dislajkam mržnju na Internetu“. Na Poziv je pristiglo 70 video uradaka mladih osoba srednjoškolske i osnovnoškolske dobi s tematikom štetnosti mržnje na Internetu. Radovi koji su osvojili najveći broj glasova su radovi učenika i učenica Osnovne škole Orehovica – video uradak pod nazivom „Dislajkaj mržnju“ te Grafičke škole u Zagrebu – video uradak pod nazivom „Budi u mojoj koži – Dislajkaj mržnju na Internetu“.

Pobjednicima Poziva, na svečanosti održanoj uručene su glavne nagrade koje su uključivale tablet računala, Europske iskaznice za mlade te četiri noćenja u omladinskim hostelima po izboru (Omladinski hostel Dubrovnik, Pula, Rijeka, Zadar i Zagreb). Europske iskaznice za mlade te noćenja u hostelima osigurao je Hrvatski ferijalni i hostelski savez. Utješne nagrade i zahvalnice za sudjelovanje dostavljene su na adrese svih škola i ustanova socijalne skrbi prijavitelja video uradaka.

Ujedno su, u 2014. godini, u sve osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj distribuirani plakati u cilju informiranja mladih i poticanja na uključivanje u Kampanju.

Nadalje, temeljem Poziva Ministarstva socijalne politike i mladih za prijavu projekata udruga usmjerenih prevenciji nasilja nad i među djecom i mladima i sklopljenih ugovora tijekom 2014./2015. godine, provedeni su projekti udruga u sklopu kojih su održane brojne radionice namijenjene djeci i mladima, njihovim roditeljima i zaposlenicima škola, zatim distribuirani su plakati i letci srednjim škola i organizacijama, održana je edukacija mladih aktivista, organizirano je obilježavanje „Dana sigurnijeg Interneta“, proveden je individualni rad s djecom, mladima i roditeljima i kontinuirano telefonsko i on-line savjetovanje putem dvije telefonske linije (Savjetodavna linija za djecu i roditelje), održana je javna promotivna kampanja u sklopu koje su na najposjećenijim mjestima u Zagrebu postavljeni štandovi putem kojih se građane informiralo o projektu, izložba fotografija na temu promoviranja tolerancije, nenasilja i sigurnog korištenja Interneta te su snimljeni i distribuirani edukativni filmovi na temu govora mržnje.

U 2015. godini Ministarstvo socijalne politike i mladih objavilo je novi Poziv za prijavu projekata udruga usmjerenih prevenciji nasilja nad i među djecom i mladima temeljem kojeg su sklopljeni ugovori s udrugama partnerima u provedbi kampanje u 2015./2016. godini. Kreirane su i edukativne radionice na temu prepoznavanja i reagiranja na pojavu govora mržnje, namijenjene provedbi u školama. Radionice „Što je govor mržnje“ udruge Hrabri telefon te „Govor mržnje“ udruge Igra predstavljene su voditeljima županijskih stručnih vijeća za školske preventivne programe na stručnom skupu održanom u rujnu 2015. godine u Zagrebu.

Kampanja je predstavljena na konferencijama održanim u Zagrebu, Splitu i Bruxellesu, a promovirana i u sklopu Dječjeg tjedna koji je održan u listopadu 2015. Tom prilikom prikazivan je spot Kampanje, korišteni vizuali (logo, promotivni materijali), održane su edukativne aktivnosti na temu Kampanje, a događanje je otvorila ambasadorica kampanje, televizijska i radijska voditeljica Iva Šulentić.

Završno, krajem 2015. godine, povodom obilježavanja 10. prosinca – Međunarodnog dana ljudskih prava, organiziran je posjet Osnovnoj školi Borovje, tijekom kojeg je s učenicima 7. i 8. razreda provedena radionica „Što je govor mržnje“. U provedbi aktivnosti sudjelovali su predstavnici/ce Ministarstva unutarnjih poslova, Ministarstva socijalne politike i mladih, Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske te udruge Hrabri telefon.

Ministarstvo socijalne politike i mladih osigurava daljnju provedbu aktivnosti povezanih s ciljevima kampanje temeljem redovitih natječaja za prijavu projekata udruga u području prevencije nasilja nad i među djecom i mladima.

2.5. „Zaustavimo nasilje u školama“: mobilna aplikacija učenika Srednje škole Mate Blažine iz Labina

Internet kao suvremeni medij otvorio je mnogobrojne mogućnosti djeci i mladima. Pomoću njega svakodnevno uče, stječu nova znanja, informiraju se, ali i stječu nove prijatelje i poznanstva. No, osim tih pozitivnih aspekata internet kao medij generira porast virtualnog nasilja poput zadirkivanja, uvreda, ismijavanja, slanja i dijeljenja ružnih i prostih slika i poruka. Stoga je potrebno pomoći djeci i mladima da shvate rizike i odgovornosti koje suvremena komunikacija nosi sa sobom.

Projekt THIN LINE – ”Stop Bullying in Schools” zajednički je međunarodni projekt Grada Labina i Srednje škole Mate Blažine s jedne strane, te norveškog grada Sandnesa i njihovog Gradskog vijeća mladih s druge, koji je proveden od siječnja do rujna 2014. godine. Cilj ovog projekta bio je usredotočiti se na digitalno nasilje i njegovu prevenciju te razviti svijest o digitalnom nasilju na svim razinama – od učenika u školi do političara kao donositelja odluka, te steći bolje razumijevanje vlastite uloge u demokratskom sustavu i europskom građanstvu. U skladu s tim ciljem istražena su sredstva koja se koriste u borbi protiv digitalnog nasilnog ponašanja u obje zemlje i specifičnosti pomoću kojih problem pokušati riješiti na lokalnoj razini. Projekt je financiran je sredstvima iz EU programa "Mladi na djelu", pod-akcije "Demokratski projekti mladih", u sveukupnom iznosu od 67.000 eura.

Veoma značajan doprinos u postizanju ovog cilja dala je posebna mobilna aplikacija pod nazivom „Zaustavimo nasilje u školama“ razvijena na norveškom i hrvatskom jeziku. Aplikacija se koristi kao pomoć u prevenciji i osvješćivanju važnosti digitalnog (elektroničkog) nasilja. Hrvatska verzija aplikacije prilagodba je norveške mobilne aplikacije „Stopp mobbing i skolen“ nastale 2012. i 2013. godine, a kreirala ju je norveška novinska agencija Stavanger Aftenblad, uz pomoć mnogobrojnih stručnjaka koji proučavaju nasilje među mladima ili se bave mladima. Agencija je dala suglasnost za njezin prijevod, korištenje i besplatnu distribuciju u Republici Hrvatskoj u sklopu projekta THIN LINE.

U izradi hrvatske verzije norveška aplikacija služila je kao nit vodilja čiji su sadržaji tada prilagođavani hrvatskim zakonima i protokolima, a kao najznačajniji izvor, uz njihovu suglasnost, korišteni su materijali hrvatskih institucija i udruga koje se bave prevencijom nasilja među mladima, a to su: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Hrabri telefon, Savjetovalište Luka Ritz, Ministarstvo unutarnjih poslova i Pravobranitelj za djecu. U rujnu 2014. aplikacija je predstavljena široj javnosti, a u tome je naročito pomogao i promotivni spot koji su sudionici projekta snimili u Norveškoj u sklopu razmjene učenika.

Kao jedan od rezultata projekta kreiran je i video uradak sa zajedničkih susreta koji je dao uvid u samu strategiju razvoja aplikacije i tijek projekta. S obzirom da je tema projekta, između ostalog, bila važnost medija u suvremenom društvu, uz pomoć novina, radija i lokalnih TV kuća radilo se na širenju rezultata i vidljivosti projekta, a stvorena je i zajednička grupa na društvenim mrežama.

Svi partneri zajedničkim su djelovanjem naučili više o digitalnom nasilju te usvojili nova saznanja o tome kako spriječiti digitalno nasilno ponašanje u budućnosti. U sklopu projekta održana su dva susreta u trajanju od pet dana - prvi u travnju 2014. godine održan je u norveškom gradu Sandnesu, a drugi u lipnju 2014. u Labinu za vrijeme međunarodne radionice Škole demokracije Vijeća mladih.

Putem radionica i zajedničkog dijaloga mladi iz Hrvatske i Norveške zajedno su radili na temu digitalnog nasilja. Partneri su zajednički aktivno sudjelovali u razvoju metodologije i izradi obrazovnih materijala te pomogli u širenju i promociji rezultata projekta aktivnim uključivanjem u prijenos dobrih praksi na lokalnoj razini i inozemstvu. Političari i dužnosnici također su bili aktivno uključeni te su pozvani na radionice i intervjue, gdje su im predstavljena istraživanja mladih, a od njih je zatraženo da predstave svoja stajališta i razmišljanja na temu digitalnog nasilja.

S obzirom na to da je cilj projekta THIN LINE usredotočiti se na digitalno nasilje i njegovu prevenciju te razviti svijest o digitalnom nasilju, sudionici projekta proučavali su višeslojnost cyberbullinga uz pomoć radionica „foruma teatra“, tehnike koja obuhvaća skup igara i vježbi kojima se sudionici prvo opuštaju, upoznaju, dolaze u kontakt sa svojim tijelom i glasom, upoznaju druge, uče o radu u timu, a kasnije pojedinačno ili u skupini definiraju probleme koji ih dotiču, a odnose se na zajednicu u kojoj žive.

Tijekom školske godine 2014./2015. sudionici projekta i Gradsko vijeće mladih Srednje škole Mate Blažine, koje djeluje u sklopu projekta „Labin – zdravi grad“, predstavljali su aplikaciju „Zaustavimo nasilje u školi“ široj javnosti s ciljem prevencije nasilja među mladima te njegovanja pozitivnih društvenih vrijednosti. Predstavnici škole smatraju da predstavljanje mobilne aplikacije čim većem broju škola i učenika daje veliki doprinos preventivnim aktivnostima koje za cilj imaju senzibilizirati mlade o pojavnim oblicima nasilja, poučavanju o mogućnostima rješavanja situacija nasilja na odgovoran način i potpori u naporima škola u stvaranju sigurnog i ugodnog okruženja.

U povodu Svjetskog dana prevencije nasilja nad djecom i Međunarodnog dana djeteta 20. studenoga 2014. u Srednjoj školi Mate Blažine sudionici projekta THIN LINE predstavili su aplikaciju učenicima svoje škole i vijećnicima Gradskog vijeća mladih osnovnih škola. Također, predstavljen je Školski preventivni program pod nazivom „Koracima prijateljstva do prevencije vršnjačkog nasilja“.

Predstavljanje mobilne aplikacije održano je i povodom „Dana ružičastih majica 2016.“ u Srednjoj školi Mate Blažine za učenike šestih razreda Osnovne škole Matije Vlačića i Osnovne škole Ivo Lola Ribar iz Labina. Dan ružičastih majica (Pink Shirt Day) međunarodni je program prevencije vršnjačkog nasilja, a obilježava se posljednje srijede u veljači. U isto vrijeme labinski srednjoškolci predstavljali su aplikaciju u Osnovnoj školi Vladimira Nazora Vrsar. Predstavnice Srednje škole Mate Blažine u simboličnim ružičastim majicama govorile su o najvažnijim savjetima koje donosi ova aplikacija, vrstama nasilja i kako nasilje spriječiti ili zaustaviti. Osnovnoškolci su pokazali veliki interes za izlaganja i prezentaciju aplikacije te su imali prilike učiti o tome kako se oduprijeti nasilju, kako reći odlučno „ne“ svim oblicima nasilja i potražiti pomoć odraslih i institucija.

U sklopu školskog preventivnog programa „Koracima prijateljstva do prevencije vršnjačkog nasilja“, Srednja škola Mate Blažine sustavno, i nakon završetka projekta THIN LINE, provodi program podizanja svijesti o problemu vršnjačkog nasilja kako bi se ono spriječilo ili prijavilo, te s ciljem umanjivanja njegovih posljedica.

Na poziv Županijskog stručnog vijeća ravnatelja osnovnih škola učenici Srednje škole Mate Blažine predstavili su mobilnu aplikaciju „Zaustavimo nasilje u školama“ i način njezina preuzimanja na Stručnom skupu za ravnateljice i ravnatelje osnovnih škola Istarske županije, održanom u Umagu 4. ožujka 2016. godine. Aplikacija je, s obzirom na sve učestalije pojave oblike rizičnog i nasilnog ponašanja među mladima u našem društvu, zainteresirala ravnateljice i ravnatelje koji će iskustvo i rezultat učenika i njihovih voditelja i stručne službe Srednje škole Mate Blažine prenijeti u svoje škole, a po potrebi i nazvati učenike i predstavnike ove škole da im predstave mogućnosti aplikacije.

2.6 Što moraju činiti roditelji kako bi Internet bio sigurno mjesto? Podaci i analiza međunarodnog istraživanja

Prema posljednjem istraživanju koje je proveo FOSI (Family Online Safety Institute) pod nazivom "The Realities of Cyber Parenting: What Pre-teens and Teens Are Up To Online", a koje je realizirano u suradnji s Intel Security i objavljeno u lipnju 2015.g., najveću zabrinutost roditelja djeteta koje surfa internetom izaziva mogućnost da bi ono sudjelovanjem u raznim razgovorima moglo doći u kontakt s pedofilima.

Istraživanje se bavilo ispitivanjem ponašanja *online* i navikama koje djeca u ranoj adolescenciji i adolescenti, dobne starosti od 8 do 16 godina, imaju na društvenim mrežama, a pratila se i zabrinutost roditelja. FOSI i Intel Security su studiju proveli na globalnoj razini i intervjuirali su preko 17 tisuća roditelja i djece u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Ujedinjenom kraljevstvu, Njemačkoj, Francuskoj, Španjolskoj, Brazilu, Japanu, Indiji, Australiji i Singapuru.

Istraživanje je pokazalo da, kada se radi o *online* aktivnosti, 28% roditelja je najviše zabrinuto da bi njihova djeca nesvjesno mogli doći u kontakt s predatorima/pedofilima, dok 21% roditelja strahuje da bi mogli, općenito, stupiti u razgovor s nepoznatim. Zabrinutost je opravdana zbog činjenice da je 27% djece u ranoj adolescenciji i adolescenata reklo da su doista stupili ili da su namjeravali stupiti u kontakt s nepoznatom osobom *online*.

Ali što moraju učiniti roditelji kako bi Internet bio sigurno mjesto? «Roditelji moraju često i izravno razgovarati sa svojom djecom o njihovom ponašanju dok se nalaze *online* te moraju s njima raspravljati o opasnostima i koristima mreže», rekao je Gary Davis, odgovorna osoba za sigurnost potrošača Intel Security. «Ova vrsta transparentne komunikacije – nastavlja Davis – može pomoći u izgradnji čvršćeg povjerenja između roditelja i djece te potaknuti djecu da im daju više informacija o svojim razgovorima *online*, te obavijestiti roditelje ako primijete sumnjive aktivnosti u *online* konverzaciji».

Od intervjuiranih roditelja koji koriste društvene mreže, njih oko 84% prati ili su povezani sa svojom djecom u nadi da će na taj način imati pristup njihovim razgovorima i informacijama koje objavljuju. Oko 94% roditelja vjeruje da znaju što rade njihova djeca kada su *online*.

Najveći dio roditelja (89%) smatra da je važno da njihova djeca steknu veću sigurnost *online* ili da pohađaju obuku o informatičkoj sigurnosti primjerice o tome kako bolje zaštititi svoje osobne podatke. Istraživanje je pokazalo da 83% djece smatra da su zabrinuti za privatnost svojih osobnih podataka, a 79% uči o sigurnosti *online* od svojih roditelja.

Oko 55% intervjuirane djece predadolscntne i adolescentne dobi smatra da druge osobe pristupaju njihovim osobnim podacima, a najgore je što se to može dogoditi njihovim informacijama *online*. Ipak, 29% djece uključene u istraživanje je izjavilo da zna lozinku drugih osoba. Od djece koja znaju i koja su koristila lozinke nepoznatih ili poznatih osoba, njih 56% je izjavilo da ih koriste da bi vidjeli razgovara li osoba sa bivšim, 38% kaže da želi vidjeti privatne fotografije, a 24% ima «okrutne namjere» prema drugoj osobi.

Dok su roditelji zabrinuti zbog pedofila i predatora, a manje za kibernetičko nasilje, 35% mladih izjavljuje da su žrtve nasilja na društvenim mrežama. Od onih koji su maltretirali druge osobe (kibernetički nasilnik), 61% je tako postupilo jer je osoba bila zločesta prema njima dok je 26% reklo da je razlog taj što im se osoba nije sviđala.

Oko 61% dječaka i djevojčica između 13 i 16 godina, 69% dječaka između 8 i 12 godina i 73% djevojčica između 8 i 12 godina je izjavilo da im je na društvenim mrežama važan broj «sviđa mi se» i «najdraži». Iz studije proizlazi da 28% djevojčica između 8 i 12 godina kaže da ih čini sretnim 25-50 «sviđa mi se» ili «najdraži» dok 21% dječaka iste dobne grupe čini sretnim 50-100 «sviđa mi se» ili «najdraži».

Oko 56% intervjuirane djece rade *selfije* i potvrđuju da dobivaju veći broj “sviđa mi se”, dok ih 20% smatra da veći broj «sviđa mi se» dobiju za grupne fotografije.

I još: 52% roditelja je mirno ako njihova djeca imaju na društvenim mrežama kao prijatelje odrasle osobe. Od ove grupe 93% roditelja odobrava ako je osoba njihova rodbina ili netko koga poznaju, a 56% roditelja bi dopustilo svojoj djeci da budu prijatelji s nastavnicima.

Oko 31% roditelja smatra da njihove kćeri u dobi od osam godina provode na mreži između 10 i 15 sati tjedno, što je 5 sati kraće u odnosu na dječake. Dječaci i djevojčice između 8 i 12 godina izjavljuju da njih 76% odnosno 71% «provodi najveći dio vremena» na mobilnim uređajima na kojima gledaju video snimke, dok kod djece između 13 i 16 godina to radi njih 66%. Oko 71% djevojaka između 13 i 16 godina kaže da provode «najveći dio vremena» u slanju i primanju poruka.

Na kraju istraživanja FOSI daje ovih pet savjeta kibernetičkim roditeljima:

- *Poveži se* sa svojom djecom. Razgovaraj u posebnim prilikama i često o opasnostima kojima su izloženi *online* te vodi računa da uvijek postoji otvorena komunikacija s njima. Razgovarajte o važnim vijestima ili o slučajevima koji su se dogodili u školi.
- *Odredi pravila u pogledu lozinke*. Naime, da bi pokazali svoje drugarstvo i povjerenje, adolescenti dijele svoje lozinke na društvenim mrežama sa prijateljima ili poznanicima. No radilo se prijatelju ili ne, radi se o opasnoj navici. Bilo bi dobro, dakle, odrediti posljedice kod povrede ovog temeljnog pravila za lozinku.
- *Čitaj recenzije aplikacija*. Čitanjem karakteristika aplikacija, kao što su dobna granica i mišljenja kupaca, moguće je procijeniti je li pojedina aplikacija prikladna za vaše dijete.
- *Ostvariti pravo pristupa*. Roditelji bi morali znati lozinke za pristup računima svoje djece na društvenim mrežama kao i šifre za pristup uređajima koji im omogućavaju da imaju potpuni pristup.
- I na kraju, posljednji korak je da *proučite uređaje* koje koriste vaša djeca, kao i kako otvoriti račun na društvenim mrežama. Biti informiran o novostima i društvenim mrežama jako je važno da bi se razumijelo kako funkcioniraju i kako mogu pomoći vašoj djeci.

(iz sažetka istraživanja koje je provelo FOSI – www.fosi.org)

Poglavlje 3

Naše priče

3.1 Svijet na dohvat klika

Autori: **Luigi Falco** i **Gianni Bainsi**

Već nekoliko desetljeća napredak čovječanstva doseže nezamislive horizonte. Nove tehnologije rapidno transformiraju kulturu i kulture tako da neki naučnici govore o kulturnoj mutaciji koja je toliko upečatljiva da dovodi do tranzicije *Homo sapiens* u *Homo communicans*, čovjeka komunikacije. Nakon tradicionalnih uređaja za komunikaciju (tisak, radio, televizija, kinematograf) dolazimo do kibernetičkog prostora u kojem je internet majka svih mreža.

O internetu se može govoriti kao o hibridnom mediju, u smislu da predstavlja skup raznih oblika komunikacije, koji je doveo do revolucije u području navika i društvene interakcije.

Očigledna promjena u odnosu promatrač-akter, kod korištenja novih informatičkih tehnologija, dovodi u krizu konsolidirane i tradicionalne modele komunikacije. Korisnik mreže ne slijedi više zacrtane puteve već odabire svoju rutu i upušta se u avanturu tražeći na mreži informacije koje ga zanimaju i koje su mu dostupne. Svatko može odlučiti s kim stupiti u vezu, u kojoj grupi sudjelovati, koju igru igrati i slično.

Novi virtualni prostor svakako nije jednostavan već se radi o novom okruženju u kojem postoje velika bogatstva, ali i isto toliko opasnosti. Internet neizbježno vodi društvo prema promišljanju i redefiniranju okruženja, ne samo kada je riječ o znanju već i o djelovanju.

Od mono ka multimedijalnosti je slogan novog načina vođenja komunikacije. Integriranje sredstava nije samo zbroj istih već produkt sinteze teksta, slike, glazbe i slično gdje prostor dijele masovnomedijska tradicija i multimedijaska inovacija.

U ovom kontekstu koji se mijenja velikom brzinom, dužnost nam je razmisliti o značenju koje imaju i koje će i ubuduće imati velike promjene na kvalitetu života svakog člana samog društva, bio on sa ili bez posebnih potreba.

Poteškoće u situacijama ekstremnog hendikepa su višestruke no, isto je tako istina da su predrasude jake i da je jednostavnije probleme izbjegavati negoli se s njima suočavati. Svi imamo potrebu širiti svoje horizonte jer je različitost prilika za sazrijevanje koja se može usporediti s putnikom koji luta ovom planetom u potrazi za odnosima koji nadilaze biološke okvire.

Kao asistent u nastavi imao sam sreću susresti «specijalne» osobe koje su mi doslovno promijenile život. Između mnogih Gianni zaslužuje da ga se posebno istakne.

Već od rođenja boluje od spastične tetrapareze (danas ima 44 godine), ne boji se uloviti u koštac s društvom već uvijek prihvaća izazove koje život pred njega postavlja. Skakao je u paru padrobranom, vozio se s pravim vozačem relija, pohađa tečaj ronjenja, voli se utrkivati na atletskoj stazi.

Gianni je za nas istovremeno i izazov i provokacija: njegov život nam može biti samo poticaj za savladavanje prepreka i prevladavanje čvrstih uvjerenja. Gianni je čvrsto uvjeren da ako osoba izgubi snove, nestaje i svaka želja za životom, sanjati je potrebno čak i onda kada su snovi odraz realnosti. Njegova priča je priča o osobi s posebnim potrebama koja, iako svjesna svojih ograničenja, ne želi biti etiketirana kao invalid kojeg treba sažalijevati.

Velika strast koju Gianni ima prema informatici pomogla mu je da s većom sigurnošću i staloženo prihvati svakodnevnu borbu sa životnim preprekama. Kako i sam kaže: - *Informatika je za mene bila velika mogućnost da nakon završene osnovne škole ostanem u kontaktu sa svijetom te mi je omogućila da prevladam neizbježnu izoliranost između četiri zida. Dolaskom interneta sam mogao istraživati nove granice i proširiti prijateljstva udobno sjedeći pred računalom.*

Gianni s poletom priča o svojim pristupima ovom informatičkom alatu i čini to s lakoćom onoga koji nosi na svojim leđima veliko iskustvo.

- Kada je započela ova tvoja informatička avantura? Pitam ga radozno

- Imao sam 12 godina kad su mi roditelji za Božić 1984. godine poklonili prvo računalo, bio je to slavni Commodore 64. Koristio sam ga najviše za igranje video igrica. Tek sam kasnije kupio iglični štampač i pokušavao sam nešto pisati. Jednu od prvih igračih konzola kupio sam 1990. godine.

- Tvoja strast je, dakle, započela s video igricama.

- Da, upravo tako. Provodio sam večeri i noći s prijateljima i sa svojim bratom Ivanom. Za preokret je zaslužan moj prijatelj Marcello i zahvaljujući njemu je moj pristup postao profesionalniji, a ne samo igrarija. Njemu mogu zahvaliti za sve što sam tijekom godina naučio. Bez njegove pomoći moje bi znanje ostalo na razini školskog, što ne bi bilo dovoljno da uđem u virtualni svijet globalne mreže i multimedija. Strpljivo me učio kako znalčki koristiti računalo i otkrivao mi sve trikove zanata. Unatoč tome, moj prvi pristup informatici bio je prilično dramatičan. Više puta sam zaglibio u greškama i napravio «nepopravljivu» štetu, najčešće zbog toga što sam bio neiskusn.

Strast prema informatici, zajedno s njegovom željom da bude što samostalniji, potaknula ga je da zajedno s Marcellom otvori internetsku stranicu s besplatnim softverom: <http://elefantsoftware.weebly.com>, ime koje je, na nekoj vrsti talijaniziranog engleskog, smišljeno nakon izlaska njegove prve knjige «Slon u kolicima» (tal. “L’elefante in carrozzina”) u izdanju Armanda, 2010.

- Kako se rodila ideja za izradom ove posebne stranice kao što je elefantsoftware?

- Na stranici se nalaze softveri koji se mogu besplatno skinuti, a namijenjeni su osobama s posebnim potrebama (i ne samo njima). Prvi program koje je objavljen bio je “DVD Slim Free” pomoću kojeg se mogu kreirati, prilagoditi svojim potrebama i štampati naslovnice za medije kao što su cd, dvd, blueray, itd. Vremenom su uneseni mnogi drugi programi i jedna od lijepih stvari koja nam se više puta dogodila je da su naše programe preveli na mnoge jezike, besplatno i na svoju inicijativu, potpuno nepoznate osobe iz svih dijelova svijeta. Zamisli, imamo i prijevode na hrvatskom, ruskom i kineskom!

- Svatko, dakle, ima slobodan pristup bez dodatnih troškova?

- Posjetitelji mogu, ako to žele, donirati novac.

- Gianni, pročitao sam da je jedan tvoj i Marcellov zajednički prijatelj bio inspiracija za vaš rad.

- Da, Graziano, postao je nepokretan nakon teške bolesti koja je naglo uznapredovala i koja ga je polako dovela u stanje da je mogao pomicati samo glavu te je potpuno postao ovisan o drugima. Prekrasna osoba koja nas je uvijek dočekivala s osmjehom, čak i prije pozdrava osmjeh bi ozario njegovo lice. Nakon što smo postali prijatelji i vidjeli koliko jako želi moći barem nešto sam napraviti, potpuno samostalno, dosjetili smo se i napravili jednu vrstu Joysticka koje je na sebi imao mikroprekidače i bio spojen elektronički sa računalom pomoću kruga stare tipkovnice, a svime je mogao upravljati ustima. Pomoću ove male inovacije Graziano je mogao koristiti računalo ne pomoću običnog miša već pomicanjem kursora na zaslonu jednostavnim pokretom glave. Bilo je prekrasno kad sam mu dolazio u posjetu, a on je sam pretraživao internet, slušao muziku, gledao slike i pisao. Posljednjih godina Graziano gubi i sposobnost micanja vratom. Tako nam je sinula ideja da napravimo prilično složen program koji je u stanju čitati pokrete očiju pomoću obične web-kamere, a sve da bi Graziano i dalje mogao koristiti računalo. Danas se na našoj stranici nalaze besplatni programi kao što su “Clikka Mouse”, “Joy To Mouse” i “Eye To Mouse” (ovaj posljednji

je još u fazi razvoja) koji omogućuju mnogim osobama s fizičkim poteškoćama koristiti računalo, a to možemo zahvaliti isključivo Grazijanu. On je bio naša inspiracija i njemu smo, nakon njegove smrti, posvetili cijeli svoj rad.

Mnoge od svojih današnjih prijatelja Gianni je upoznao, osim zahvaljujući svojim mnogobrojnim strastima, putem društvenih mreža ili tako što im je pomagao riješiti male i velike informatičke probleme, ili dok je podučavao druge kako koristiti neke od složenijih programa.

Puno noći je proveo «ključajući», kako kaže on, pred računalom kako bi usvojio nova znanja, proučio novine uvedene u posljednje softvere, projektirao i izmišljao nove programe.

- Što za tebe, Gianni, predstavlja računalo?

- Za mene je to neophodan alat za komunikaciju, otvoreni prozor u svijet, mjesto susreta i razmjena. U mom slučaju, a nadam se i u mnogim drugim slučajevima, virtualna navigacija je velika mogućnost za uspostavljanje kontakata izvan granica svoje sobe. Moguće je komunicirati sa stotinama osoba, podijeliti emocije u realnom vremenu, razmjeniti mišljenja i materijale svake vrste, pratiti događaje iz blizine, gledati u oči osobama sa drugih kontinenata ...

Jednom rječju, svijet na dohvat klika.

3.2 Web čini dobro mom «lijenom» tijelu

Autor: **Jeanne Delehelle**

Zovem se Jeanne, idem u srednju školu, sada pohađam prvi razred Ekonomske škole. Unatoč jakim motoričkim tegobama, koje su posljedica nedostatka kisika tijekom poroda, mogu nastaviti pohađati školu (i voditi život adolescenta). Moja majka se uspjela izboriti za to da bih se ja mogla školovati. «Znate gospođo, vašoj kćeri možemo samo pomoći u socijalizaciji» rekla joj je nastavnica jedne male škole. Nisu nikada mislili da bih mogla učiti kao neka normalna djevojčica. Ali samo je tijelo «uništeno», mogu, dakle, koristiti u cijelosti svoju glavu. Sada ću objasniti kako sam mogla pratiti različite školske programe, čak i uz pomoć informatičkog sustava.

Integracija djeteta s posebnim potrebama u «normalan» razred nije tako jednostavna za nastavnike i učenike. Kako raditi s učenikom koji ne govori ili ne hoda? «Hoću li biti na visini zadatka i imati u svom razredu osobu *Inferma Motore Cerebrale*? To su riječi različitih nastavnika koji nikada nisu u svom razredu imali učenika sa teškoćama kao što sam ja, koja imam samo «glavu» koja funkcionira kako treba. Pored toga, još se borim kako bih mogla učiti kao «normalni» učenici no, bilo je teško pronaći svoje mjesto. Naime, na početku svog školovanja ostajala bih na kraju razreda sa svojim asistentom u nastavi jer je nastavnica mislila da se ne mogu uključiti u rad. Pažnja koja mi je upućivana je, isto tako, bila ograničena, potvrdile su to njene riječi upućene mom asistentu u pogledu moje majke »Gospođo P, da znate što mislim o tome«. Nakon tih riječi, majka me upisala u drugu školu.

U ovoj novoj školi postoji veći centar s informatičkom opremom (računala i joystick) gdje sam savladala način komuniciranja s nastavnikom i sa učenicima iz razreda. Naravno, naučila sam rukovati tim uređajima, za mene je to bilo oslobađajuće iskustvo, mogla sam živjeti «normalnim životom» jer sam išla u školu poput druge djece. «Normalna» djeca obično kreću u školu s tri godine, a ja nisam mogla i počela sam s četiri godine. Došla sam do prvog razreda niže srednje škole, sa svojim računalom i joystickom, bez ponavljanja školske godine. Činilo mi se da će biti komplicirano koristiti ga budući da sam se njime, zbog nekontroliranih pokreta, koristila lijevom rukom. U trećem razredu niže srednje škole su mi predložili da pišem lijevom nogom budući da je ona bila stabilnija od ruke. Mislila sam da je to izvrsna ideja. Moći ću pisati jednostavnije i malo brže; i dalje mislim da je za mene to bolji način izražavanja. Pisala sam zadaću i rješavala zadatke pomoću digitalnog uređaja, pisala sam na tipkovnici na zaslonu klikanjem na svako pojedino slovo pomoću joysticka, nisam baš bila brza. Zbog toga i nisam dobila završnu svjedodžbu, iako sam na raspolaganju imala više vremena no, nedovoljno da bi se test do kraja riješio. Nije mi mogla pomagati neka osoba koja bi umjesto mene pisala jer ne mogu govoriti.

Već otprilike tri godine imam tablet. Kao i kod računala, i njega koristim pomoću lijeve noge. Iako mi pisanje brže ide na tabletu, ne mogu ga nositi u školu. Stoga sam dala zahtjev da mi se omogući da mogu koristiti tablet sljedeće godine, budući da mi je efikasniji za rad. Tablet je jako zanimljiv jer se lako prenosi i jednostavan je za korištenje.

Sada ću vam objasniti kako pretražujem web pomoću joysticka i tipkovnice na zaslonu. Često koristim osobno računalo za komuniciranje s prijateljima, za slušanje muzike ili za pisanje tekstova o svom privatnom životu. Mogu koristiti svoju lijevu nogu za upravljanje joystickom i za pretraživanje raznih web-stranica.

Vjerujem da su informatički uređaji poticaj za slobodu izražavanja osoba koje ne mogu komunicirati na drugi način nego preko digitalnog sustava, važno je da ove osobe mogu razumijeti

osobe koje se oko njih nalaze. Pored toga, mogu pisati kada god žele tekstove u kojima će izraziti svoje osjećaje o raznim temama, na primjer o svom životu i svojim prijateljima. I ja imam svoju Facebook stranicu koja se zove «Život jednog borca» na kojoj pišem o teškim trenucima koje sam prolazila.

I na kraju jedno iskustvo o mom tijeku liječenja. Pisanje mi omogućava da poboljšam svoje mentalno zdravlje. Naime, objavljujući svoje tekstove, osobe koje prate moju stranicu mogu ostaviti svoje poruke u komentarima, što je za mene interesantno i ohrabrujuće. Činjenica da pišem na webu pomaže mi da zaboravim svoje «lijeno» tijelo, mogu pričati s prijateljima, pronaći informacije o raznim web-stranicama i, na kraju, mogu učiti i pisati zadaću. Ali povrh svega, mogu se zabaviti slušanjem muzike, svoje velike strasti, što bi bilo nemoguće bez brojnih stranica s direktnim prijenosima. Bez te usluge bih morala kupiti mnoge CD-ove koje bih stalno slušala, ne bih imala muzičku kulturu ovakvu kakvu imam danas. Imam i mobilni telefon pomoću kojeg mogu slati SMS poruke svojim prijateljima.

Ako ne mogu komunicirati preko postavki na računalu, mogu pisati slova lijevom nogom. Brzo sam naučila slova kako bih mogla razgovarati sa svojom obitelji. Najprije su mi pokazivali slova abecede i ja bih dala znak kada se radilo o točnom slovu određene riječi. Čim sam naučila čitati, uspijevala sam ih pisati nogom. Radi se triku za razgovor s obitelji i prijateljima. Kad idemo na izlet, na primjer na školski izlet, uspijeva mi da me razumiju.

I na kraju, vjerujem da je digitalno doba, doba slobode za svaku osobu. Za osobe s poteškoćama kakve imam ja, informatički uređaji su dragocjena pomoć. Kako u slobodno vrijeme ili u školi tako i za stručno usavršavanje, njihova pomoć je neophodna. Ne bih nikada mogla ići u školu da nisam ima ovaj uređaj. Ipak sam svjesna da nisam još dovoljno učinkovita u učenju i radu. Naime, pomoću joysticka i tipkovnice na zaslonu ne uspijevam dostaviti na vrijeme sve svoje zadaće. Stoga se pitam bih li mogla, pomoću drugog digitalnog uređaja, možda biti samostalnija u svom radu te se nadam da će se informatička tehnologija razvijati u tom smjeru. Osim ako, budući da postoji «para-sport» ne budu izmišljeni i «para-ispiti»!!!

Nadam se svim srcem da će moje iskustvo otvoriti put takvom budućem razvoju.

3.3 Internet: prilike i opasnosti, prednosti i mane

Autori: Učenici Ekonomske škole Pula i Srednje škole L. Da Vinci Buje

U današnje je vrijeme Internet zaslužan za mnogo dobra, ali i za mnoge loše stvari. On nam u mnogočemu može pomoći: pruža brze i uvijek dostupne informacije. Mnogima bi život bez Interneta bio nezamisliv. Mnogi koriste Internet kako bi pronašli partnere, te se priključuju na mnoge društvene mreže, i tu dolazi do – prijatni i mogućih problema jer nikad sa sigurnošću ne znamo tko se krije iza pojedinog profila. Vrlo je često iskorištavanje slika djece, njihova zloupotreba. O tome govore vijesti, članci u novinama...Žalosno je to što se za takve slučajeve ne bi ni saznalo da djeca ne pokleknju pred zlostavljačem i često naude sebi, a zlostavljač se i dalje krije iza lažnog imena.

Zlostavljana djeca se vrlo rijetko traže pomoć, jer su uplašena, jer se srame, jer se nadaju da će sve to mučenje prestati: ismijavanje, vrijeđanje, iznošenje privatnosti, samo su neke od stvari koje se događaju. Djeca gube samo pouzdanje, zatvaraju se u sebe i postaju nepovjerljiva.

Dovoljno je pogledati neke „ask“ profile. Žalosno je što neki u tome uživaju, a ta vrsta zabave može biti jako opasna. I što je najgore, mnogi zlostavljani, kako bi se izvukli, i sami postanu zlostavljači.

Lara Tarticchio
III b, Ekonomska škola Pula

Današnje je doba zasigurno doba tehnologije, pa onda i Interneta koji smatram jednim zasebnim svijetom punim kojekakvih prilika i neprilika...

Prednosti Interneta su mnogobrojne, i zaista nam je u puno pogleda olakšao život. Njegova je i velika prednost, neograničena dostupnost informacija. No, na žalost, postoji i njegova ružna strana: nekolicina ljudi koristi Internet kako bi izrazili svoje frustracije i omalovažili druge. Kao korisnica mnogih društvenih mreža, mogu iz vlastitog iskustva reći kako svakoga dana nailazim na kojekakve slike, grupe na Facebooku, ili tekstove koji vrijeđaju određenu skupinu ljudi, ili pojedince. Najgore je to, što ti koji vrijeđaju i psihički zlostavljaju, nailaze na podršku pri tom ne misleći kakvu bol golemu bole nanose drugima. Da ovo nije mali, ni beznačajan problem, dokazuje činjenica da nezanemarlivi broj mladih zbog cyber nasilja izvrši samoubojstvo.

Nasilje je na Internetu teško spriječiti, jer je teško kontrolirati privatnost. Evo i drugog problema, koji je u podlozi prvog – nemamo privatnost. Mnogi o tome i ne razmišljaju, ali ja sam svjesna toga da kada na Internetu uđemo u društveni svijet, više iz njega nema izlaza. Poruke koje smo slali, slike koje smo objavljivali i sve što smo radili, zauvijek ostane tamo. Iako ne možemo zaštititi svoju privatnost, možemo pripaziti što objavljujemo, kakve tekstove pišemo. Tako na FB-u možemo pronaći naslove poput ovog: „Najveće drolje u Zagrebu“ i naići na slike obnaženih „tinejdžerica“ koje su na toj ili na nekoj drugoj sličnoj stranici završile bez njihovog znanja i odobrenja. Te su cure izložene javnom linču, a njihov je ugled ozbiljno narušen. Jedna od sličnih stranica, išla je i korak dalje i objavila ime i prezime, te grad u kojem žive djevojke sa slika.

Zaprepašujuće je i to što mnogi ne smatraju ovo oblikom nasilja! I ova činjenica govori o tome da cyber nasilje svakim danom postaje sve veći problem.

Nisam stručna i ne znam kako riješiti ovaj problem, ali mislim da svatko od nas može, koliko je u njegovoj moći, pripaziti što objavljuje, kako se jednog dana ne bi sramio, jer je na Internetu sve - javno. Privatnosti, jednostavno, ne postoji.

Gorica Karlović
III b, Ekonomska škola Pula

Već nekoliko godina internet je jako prisutan u životu svakog od nas i koristi se u razne svrhe: za razonodu, traženje informacija, pretraživanje, ali i za zadovoljavanje vlastite radoznalosti, te je i iz tog razloga koristan. Međutim i «on», unatoč brojnim prednostima, ima i svoju «tamnu» stranu.

Naime, pred nekoliko desetljeća pojavile su se društvene mreže kao što su Facebook, Skype, Instagram, Twitter te tako su i mlađi dobili mogućnost razgovarati sa svojim prijateljima i sklapati virtualna prijateljstva.

Od kada su društvene mreže uvedene u Americi 1997. godine, u relativno su se kratkom vremenskom roku masovno proširile, budući da su bile velika novina.

Kao posljedica toga, život današnjih adolescenata je podijeljen u dva dijela: s jedne strane se nalazi realni svijet, a s druge onaj virtualni koji je, vremenom, zauzeo sve veći prostor te sve više guši njihov realni život. Stoga mladi, pogotovo danas, sve više komuniciraju sa svojim vršnjacima putem društvenih mreža, ne samo vodeći privatne razgovore već objavljuju i fotografije i komentare vidljive velikom broju osoba što se virtualnim putem, dijeljenjem, povećava i u vrlo kratkom vremenu ono što je inicijalno bilo «privatno» postaje javno.

Adolescentima je često važno mišljenje drugih o fotografijama ili tekstovima koji se na njih odnose. Iskorištavajući tu činjenicu koja je zajednička mnogima, pojedine osobe mogu okaljati reputacije druge osobe postavljanjem lažnih ili uvredljivih informacija na društvene mreže putem kojih će one vrlo brzo postati javne. Adolescent koji je postao žrtva, zamišljajući reakcije svojih vršnjaka i u nemogućnosti podnijeti poniženje kojem je izvrnut, postaje okružen nevidljivom mrežom koja se polako pretvara u kavez koji je nemoguće uništiti: na taj način dolazi do kibernetičkog nasilja. Ono je manje rašireno od pravog nasilja, ali je puno ozbiljnije budući da se može provoditi u bilo koje doba dana i noći, ne dajući žrtvi mira. Ponekad, iz tog razloga, u nekim ekstremnim situacijama, može doći do samoozljeđivanja adolscenta ili čak do pokušaja samoubistva.

Kibernetički nasilnik se javlja u anonimnom obliku i može neometano provoditi nasilje. Prema nekim psiholozima, radi se o agresivnoj osobi kojoj je empatija stran osjećaj i koja ne voli poštivati pravila, osobi koja želi biti viđena i voli skretati na sebe pažnju, a vrlo vjerojatno ima obiteljskih problema. Da bi pokazao svoju suporiornost, kibernetički nasilnik uvijek traži slabije od sebe, često «samotnjake», niskog stupnja samopoštovanja te je u stanju, vremenom, uništiti njegov život.

Žalosno je i pomisliti da su društvene mreže, mjesta za dijeljenje misli, stavova i virtualnih susreta, samo figure okrutne igre koja ima korijene u diskriminaciji i neznanju, u rukama osoba koje zaboravljaju vrijednosti ljudskih prava za koja su se muškarci i žene uvijek borili, a kako bi ostvarili sve ono na što imamo pravo samim činom rođenja: *“Čovjek je stvorio internet za čovjeka i on sam po sebi nije ni nešto pozitivno, a ni negativno, ali će kroz naše djelovanje to postati ovisno o tome bude li se o njemu sudilo kao o najboljoj ili najgoroj kreaciji»*

Evelin Jakac
IV opća gimnazija – Srednja talijanska škola “Leonardo da Vinci” Buje - Buie

Danas svi mogu sve jednostavnije ostvariti pristup internetu. Za mnoge je to vrsta razbibrige, a za neke može postati prava opsesija. Znamo li doista u što se upuštamo boraveći na mreži često prethodno neinformirani o svim opasnostima koje možemo susresti? Jesmo li doista sigurni da virtualna mreža ne može skrivati negativne aspekte koji mogu nanijeti štetu ljudskom biću?

Istina, udobnost koju nudi internet nije upitna. Jednostavnost kojom se pale računalo ili mobilni telefon i kojom se pristupa internetu je zapanjujuća. Čitav svijet nam je na dohvat ruke. Nitko nije prije razmišljao o tome da bi se u jednoj tisućinki sekunde mogle naučiti i otkriti nove stvari. Svatko se informira o onome što ga najviše zanima. Nema više potrebe za odlaskom u knjižnicu, ili konzultirati stručnu osobu, da bi se naučilo nešto novo. Dovoljan je jednostavni «klik» i igra je gotova. Što je jednostavnije, to se lakše može nabasati na mnoge opasnosti. Prisutna je nezaustavljiva potreba komentirati svaku stvar. Svatko komentira i biva komentiran. Zabrinjavajući je način na koji su društvene mreže tu potrebu učinile normalnom. Kibernetičko nasilje je termin koji je sve poznatiji u svim zemljama. Djeca pred zaslonom računala u sebi doživljavaju onaj osjećaj snage i moći. Mnogi od njih su dospjeli na nišan; ismijani i verbalno zlostavljani. To je dovelo do toga da ima sve više samoubojstava zbog samoće, depresije, tuge i slično. Nitko ne može točno znati s kim se dopisuje ili razgovora. Ne smiju se podcijeniti ni slučajevi pedofilije koja je prisutna na mreži. Treba biti oprezan što se radi, a pogotovo kako se radi. Internet je stvoren da bi olakšao svakodnevnice i daje odgovore na razna pitanja. Stvoren je i za razbibrigu, ali u razumnoj mjeri. Potrebno je uvijek sa sigurnošću znati radimo li ono što radimo, bez ikakve opasnosti. Zašto da korisna i zabavna stvar postane nešto što bi nas moglo doživotno povrijediti.

Leonardo Favretto

IV opća gimnazija – Srednja talijanska škola “Leonardo da Vinci” Buje - Buie

Treći dio

Prozor u svijet. Digitalizacija, nova lica nejednakosti

Poglavlje 1

***Digital divide*, svijet podijeljen na one koji imaju i na one koji nemaju internet. Podaci i analiza međunarodnog istraživanja**

1.1 Internet: “luksuz” za više od polovice svjetskog stanovništva

Među oblike društvene nejednakosti spada i tehnologija vezana uz pristup internetu. Prvi i najpoznatiji oblik digitalne podjele (eng. digital divide) je onaj zemljopisni: dakle, udaljenost koja razdvaja države koje imaju pristup brzom internetu (širokopojasnom) od onih koje nemaju.

Unatoč naporu međunarodne zajednice da se proširi dostupnost pristupa širokopojasnom internetu u cijelom svijetu, novo izvješće Komisije za širokopojasni pristup i digitalni razvoj Ujedinjenih naroda, a koju su osnovale Međunarodna telekomunikacijska unija ITI (eng. International Telecommunication Union) i UNESCO, pokazuje da se proces odvija iznimno sporo. Izvješće Ujedinjenih nacija za 2015. godinu (peto u nizu) otkriva da samo 3,2 milijarde osoba u cijelom svijetu ima širokopojasne priključke, a što je samo 300.000 više u odnosu na 2014. godinu. To znači da samo 43% svjetskog stanovništva ima danas pristup brzom internetu; ostatak ne može koristiti socijalne i gospodarske prednosti koje imaju na raspolaganju oni s pouzdanim pristupom webu.

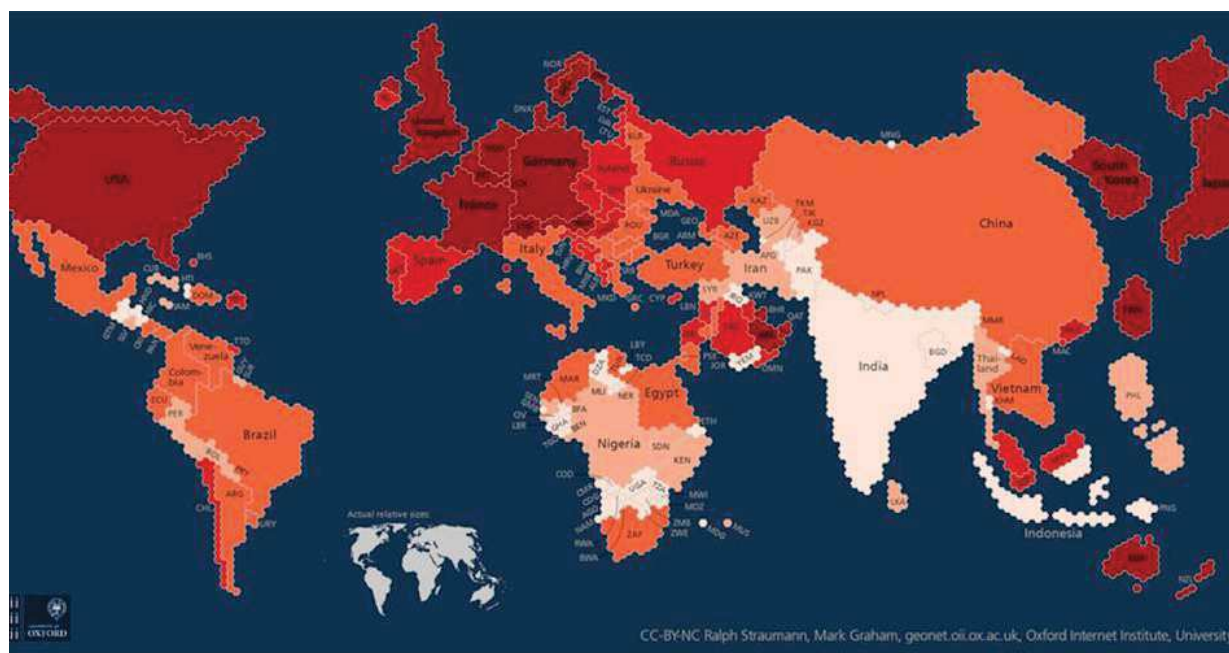
Procjenjuje se da ukupan broj osoba u cijelom svijetu koji nema pristup brzom internetu iznosi oko četiri milijarde (čak 57% svjetskog stanovništva). Dakle, ako 40% svjetskog stanovništva ima pristup internetu, njih gotovo 60% je bez izravnog pristupa. Problem je posebno evidentan u 48 zemalja koje se svrstavaju u «manje razvijene zemlje» u kojima 90% stanovništva nema pristup internetu. Ako se situacija ne bude promijenila, upozorava se u spomenutom izvješću, doći će do komunikacijskog jaza između bogatih i siromašnih zemalja, smanjenja jezičnog i kulturnog bogatstva (zastupljeno je samo 5% od 7.100 jezika kojima se govori u svijetu) te manjeg sudjelovanja žena (u zemljama u razvoju muškarac pristupa mreži 25% više od žena, a čak 50% više u zemljama subsaharske Afrike) Brojke ne govore samo o razlici od zemlje do zemlje. Digitalna podjela je fenomen koji naglašava i društvene nejednakosti. U Africi tek prosječno oko 23% stanovništva ima pristup internetu. Naglašene su i razlike prema ekonomskoj situaciji, godinama, naseljenosti, spolu. Broj žena koji pristupa mreži je doista malen i iznosi oko 12%.

Države s najvećim postotkom mogućnosti priključivanja ostaju iste kao i 2014. godine, a prva mjesta zauzimaju zemlje Srednjeg Istoka ili Azije. Na vrhu liste je Južna Koreja sa 98,5%, slijedi Qatar (98%), Saudijska Arabija (94%) i Ujedinjeni Arapski Emirati (90%) dok Sjedinjene Američke Države bilježe skromnijih 80%. Jedino područje u kojem Sjedinjene Američke Države prednjače na svjetskoj razini je podatak koji se odnosi na “Internet of everything” sa 6,1 spojenih uređaja po stanovniku, što je mnogo više nego kod usporedivih država u Zapadnoj Europi.

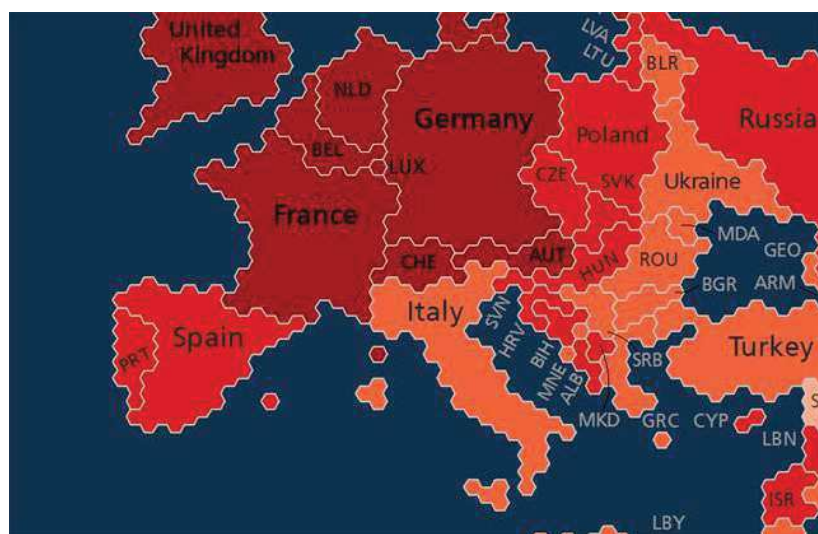
Kada se radi o nacijama s najvećim postotkom korištenja interneta od strane rezidentnog stanovništva, Europa zauzima prvo mjesto, budući da se može pohvaliti sa prvih deset mjesta kada je riječ o upotrebi (vodi Island sa 98%, Norveška i Danska sa 96% svaka – Sjedinjene Američke Države su na 16. mjestu sa 87%). Azijske zemlje i zemlje Srednjeg Istoka na vrhu su liste prema korištenju mobilne širokopojasne mreže (Macao sa tri pretplate u mobilnoj telefoniji po stanovniku, Singapur sa 1,5 po stanovniku i Kuvajt sa 1,4 po stanovniku; Sjedinjene Američke Države su bile na 19. mjestu sa samom jednom pretplatom u mobilnoj telefoniji po stanovniku).

1.2 Karta digitalnih nejednakosti

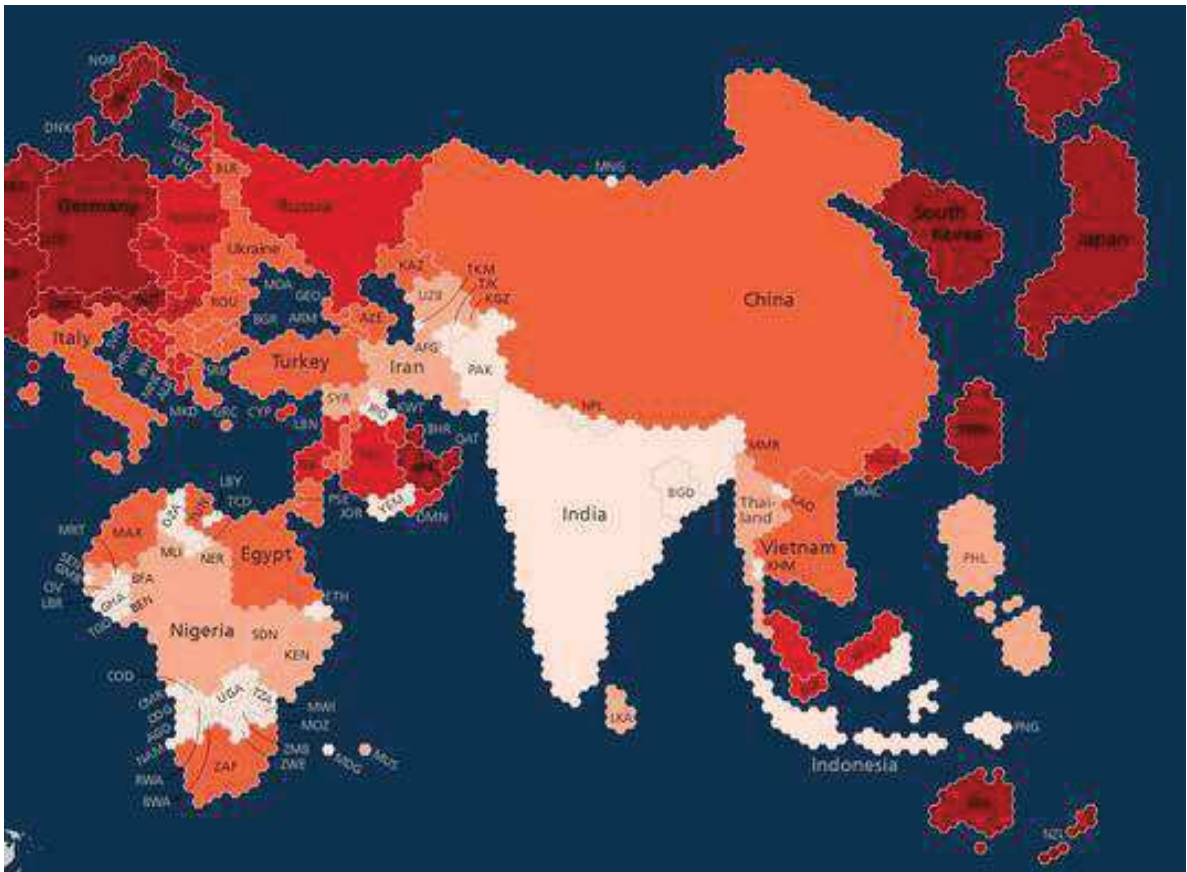
Karta koju su izradili engleski znanstvenici pokazuje da rasprostranjenost mreže još uvijek ima oblik leopardovih mrlja, posebice u Africi.

Kada se ne bi uzele u obzir fizičke veličine, nego samo zemljopisni pregled pristupa internetu na različitim kontinentima, stvari bi bile puno drugačije od onih na koje smo naviknuti. Afrika bi u cijelosti bila velika kao Japan. Australija kao Holandija, a Rusija osam puta manja od Kine. Karti su izradila dva engleska znanstvenika, Ralph Straumann i Mark Graham, sa instituta Oxford Internet Institute.

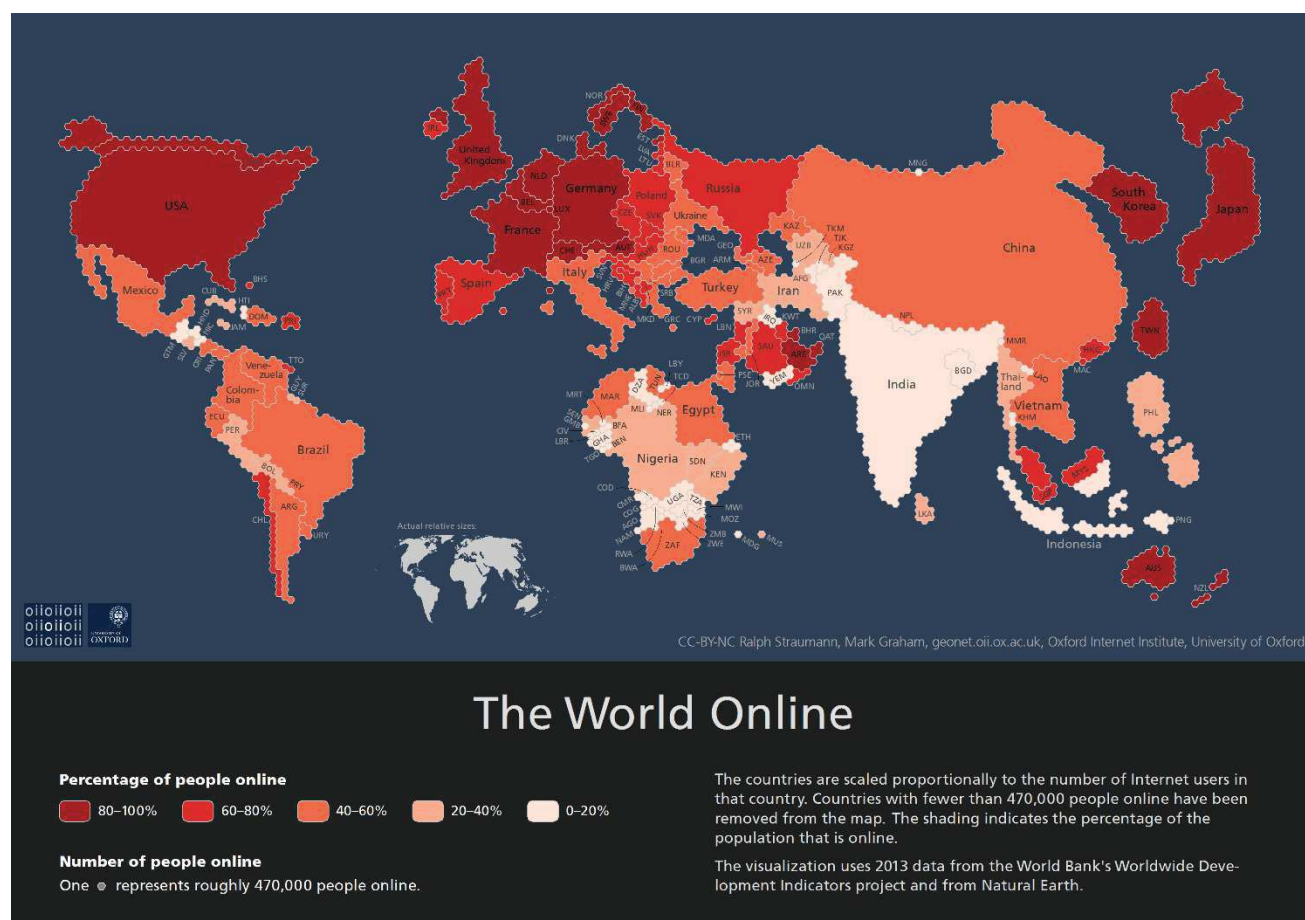
Da bi se razumijelo kako funkcioniraju karte, evo uvodnih napomena. Svaki heksagon predstavlja manje ili više 470 tisuća internetskih korisnika. Na primjer Albanija: ima gotovo dva milijuna internetskih korisnika, na ukupan broj od dva milijuna i sedamsto tisuća stanovnika, što znači da je to gotovo njena prirodna veličina. Ako zemlja nema više od 470 tisuća internetskih korisnika, nije ni prikazana. Stoga je sada kartu moguće jasnije protumačiti.

Rezultati koji proizlaze su jako zanimljivi. U prvom redu ukupni podaci. Kako je već rečeno, 3,2 milijarde ljudi u svijetu ima pristup internetu. Nakon čega je vidljivo da Azija sudjeluje u rezultatu s 1,24 milijarde korisnika, dakle 46%. Samo u Kini ih ima 600 milijuna, dakle nešto manje od polovice njenog stanovništva. SAD i Latinska Amerika su više ili manje na istoj razini: 297 milijuna/287 milijuna. Općenito gledajući, broj zemalja kod kojih je premašen prag od 470 tisuća korisnika je porastao u razdoblju od 2011. do 2013. godine.

Afrika ima 1,1 milijardu stanovnika, ali samo 200 milijuna osoba ima pristup mreži. U odnosu na 2011.g., taj broj je povećan, iako unutrašnjost kontinenta ostaje i dalje podijeljena. Prosjek povećavaju zemlje kao što su Južnoafrička Republika, Kenija, Nigerija, Egipat i Maroko. Subsaharske zemlje ne dosežu ni 10%.

1.3 Koliko košta digitalna podjela?

Potrebno je zapitati se: zašto digitalna podjela ima još uvijek takve razmjere? Sigurno je da treba uzeti u obzir nedostatak financijskih sredstava, kako u rukama institucija tako i rukama građana. No, ne radi se samo o tome. Nažalost, problem je i u nepismenosti, koja je još jako raširena, i u nedostatku minimalnih kompetencija potrebnih za pristup webu. Siromašne zemlje karakteriziraju ograničena financijska sredstva i nedostatak pouzdane komunikacijske infrastrukture. Potom, treba voditi računa da u mnogim zemljama nedostaju i sadržaji na lokalnom jeziku. Posebno bi se trebala razmotriti i situacija u zemljama u kojima postoji internet, ali vlast skriva određene sadržaje iz političkih ili religioznih motiva.

Prema mnogim analitičarima mrežu treba smatrati javnim dobrom. Internet ne utječe samo na smanjenje troškova u području industrije, usluga i trgovine; nije samo mjesto susreta. Internet je glavno sredstvo kojim se prenose informacije, istinsko oruđe za političko i društveno obrazovanje. Kada bi se 4 milijarde korisnika koji danas nisu priključeni na mrežu imali priliku priključiti na internet, svjetski BDP bi porastao za 7.000 milijardi dolara. Ovaj podatak je naveden u posljednjem izvješću Price Waterhouse Coopers (PWC) koje je sastavljeno na zahtjev Facebooka. Iako se mogu javiti mnoge sumnje u pouzdanost i kredibilnost izvješća kojeg je naručio onaj koji ima ogromne interese u ovom području i kome odgovara veće ulaganje u razvoj mreže, pokušati ćemo analizirati neke od činjenica koje proizlaze iz studije, a koje su korisne za našu analizu.

Britanski Network, specijaliziran za konzultacije i revizije financijskih izvješća, izračunao je koliki bi bio potencijalni utjecaj realizacije sna divova kao što su Google i Facebook: proširenje broja priključaka na mrežu na cijelu zemljinu kuglu i eliminacija digitalne podjele. Procjena koja se temelji na bazi uzorka od 120 zemalja svijeta u vremenskom razdoblju od 10 godina, pokazuje značajne koristi posebice u pogledu gospodarskog rasta (zahvaljujući i planovima o digitalizaciji koje su prihvatila poduzeća) i smanjenja indeksa siromaštva u svijetu. Prema izvješću “Connenting the World. The mechanisms for global inclusion” (<http://www.strategyand.pwc.com/ctw>), pristup mreži bi bila dobra prilika i za operatere iz područja telekomunikacija te za isporučitelja sadržaja. Prvi bi dobili potencijalno tržište vrijedno oko 400 milijardi dolara. Za isporučitelje sadržaja (eng. *content provider*) kolač bi bio manji, ali sigurno primamljiv: 200 milijardi dolara, kako procjenjuje PWC. No stvarnost nam govori da ne možemo uživati u svim tim koristima budući da postoje mnoge barijere koje onemogućavaju da internet postane alat doista dostupan svima.

Analitičari iz PWC-a naglašavaju da je posljednjih godina došlo do usporavanja napredovanja globalne uključenosti zbog pristupnih barijera vezanih u najvećoj mjeri uz troškove i brzinu postojeće infrastrukture. Studija navodi da bi cijena interneta trebala biti niža najmanje 70% da bi ga koristilo 80% svjetske populacije. No, 90% stanovništva ipak živi u područjima gdje postoji pokrivenost: problem leži u tome da ga veći dio ne može sebi priuštiti. Za 66% populacije internetski promet od 500 MB košta više od 5% njihovih mjesečnih prihoda (prag koji stručnjaci smatraju limitom da bi se moglo razgovarati o mogućnostima pristupa mreži)

U svijetu kakav je on danas, gdje se informacija nalazi na prvom mjestu, digitalna podjela je pravi hendikep. Situacija je posebno štetna za poduzeća jer uvelike kasne s aspekta konkurentnosti. Bilo da posluju na domaćem ili, što je još važnije, na međunarodnom tržištu, poduzeća se obračunavaju na tržištu koje ne može ne uzimati u obzir digitalnu komunikaciju i pravodobnu reakciju u realnom vremenu, povezanost logistike i informatike, nove oblike promocije i brand managementa, a da se ne spominje aktivnost na društvenim mrežama i motorima za pretraživanje.

1.4 Bogati i siromašni adolescenti koriste internet na različit način

Kako je već naglašeno, postoje velike razlike između naprednijih zemalja (na primjer Skandinavije i Italije), ali i unutar samih zemalja: drastičan primjer digitalne podjele je jarak koji u Sjedinjenim Američkim Državama odvaja urbana područja i velike gradove od planinskih i ruralnih područja. U skandinavskim zemljama, suprotno od onog što se dogodilo u Italiji, administrativnim pojednostavljenjem se kroz edukaciju došlo do e-uprave, što je obuhvatilo djelatnike javne uprave i korisnike.

I na kraju, postoji i treća vrsta digitalne podjele, prikriivena, ali ne manje važna, a to je svijet mladih. Među ovim dijelom društva postoje možda i veće razlike, a koje su za budućnost sigurno važnije. Jedna od najčešćih predodžbi je da su mladi «svi jednaki», zatupljeni, nakrivljeni nad pametnim telefonom, izmjenjuju nebitne informacije na društvenim mrežama. Nažalost, i jedna od najgrubljih i netočnijih. Istina je da i u svijetu mladih mladih dolazi do polarizacije: s jedne strane doista postoje mladi koji su «robovi» komunikacijske tehnologije, podložni, nesposobni za upravljanje vlastitim vremenom, s nedostatkom discipline kad je riječ o medijima. S druge strane postoje mladi koji koriste tehnologiju pažljivo i zrelo, koji integriraju stare i nove medije, vole čitati, koriste sredstva koja su im na raspolaganju za realizaciju razvojnih projekata. Oni prema svom profilu, kako primijećuju neki analitičari, odgovaraju profilu mladih koji su pronašli posao u Italiji ili u inozemstvu, ili su ga uspjeli sami kreirati. Možda ne predstavljaju većinu, ali svakodnevno iskustvo nam govori da ih nema malo. Dobar projekt iz područja kulture (i zapošljavanja) koji bi bio povoljan za Italiju mora već u startu razumijeti i vrednovati uloge ovih pripremljenih mladih osoba: ali se pritom ne smiju zaboraviti ni njihovi lošiji vršnjaci.

U tom pogledu vrijedi se osvrnuti na činjenice koje proizlaze iz istaživanja OECD-Pisa – Program međunarodnog ispitivanja znanja (eng. Programme for International Student Assessment) pod

nazivom "Are there differences in how advantaged and disadvantaged students use the Internet?" provedeno u srpnju 2016, a u kojem se analizira postoje li razlike u načinu na koji internet koriste učenici u povoljnom i nepovoljnom položaju. Ako je pristup mreži isti za sve, način na koji se ona koristi nije: u tome je najveća nejednakost, kaže OECD.

Često se pažnja poklanja vremenu koje djeca utroše boraveći na mreži. Uočeno je da u mnogim zemljama djeca iz dobrostojećih obitelji i oni skromnijeg porijekla provode manje ili više istu količinu vremena priključeni na mrežu. Razlike izlaze na vidjelo u načinu na koji se koristi internet: prema istraživanju koje je provela Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) bogata djeca su sklonija koristiti web za traženje informacija, čitanje vijesti i ažuriranje znanja dok su oni koji dolaze iz obitelji s nižim dohotkom skloniji koristiti *chat*, igrice ili gledati video snimke.

Podaci iz studije su prikupljeni su okviru programa OECD-a za mjerenje znanja učenika u raznim zemljama (Istraživanje Pisa), kojim su obuhvaćena djeca od 15 i više godina, te je analizirana razina napredovanja u matematici, prirodnim predmetima i jezicima. Rezultati izvješća, koje se temelji na podacima prikupljenim u više od 40 država, kažu da i onda kada bogati i siromašni učenici imaju jednak pristup tehnologijama, digitalna podjela ipak nije prevladana u svijetu u kojem se ove tehnologije koriste.

Učenici skromnijeg podrijetla su 2012. godine proveli *online* barem istu količinu vremena kao i njihovi dobrostojeći vršnjaci, što se uzima kao srednja vrijednost za zemlje OECD. Čak u 21 od 42 zemlje učenici su proveli više vremena na internetu od prosjeka. U 5 nordijskih zemalja, isto kao i u Hong Kongu, Nizozemskoj i Švicarskoj, više od 98% siromašnije djece ima pristup internetu u svom domu. S druge strane, u nekim zemljama sa nižim dohotkom po glavi stanovnika, tinejdžeri siromašnijeg porijekla imaju pristup mreži samo u školi: ovo vrijedi za 50% učenika u Turskoj, 45% u Meksiku, 40% u Jordanu i 38% u Čileu i Kostariki.

No, ono što učenici rade u svim spomenutim zemljama kada se nađu pred računalom je izravno povezano s njihovim društvenim i ekonomskim statusom. A nejednakosti su prisutne i u onim zemljama u kojima svi mladi jednostavno pristupaju internetu. «Isti pristup ne znači i iste mogućnosti», kaže se u izvješću iz kojeg je vidljivo kako unatoč tome što mreža nudi enormne mogućnosti za usvajanje novih znanja, za poboljšanje vlastite kompetencije ili pronalaženje novog posla, siromašnija djeca su manje sklona koristiti internet u tom smislu stoga što su manje svjesna o mogućnostima koje im nudi digitalna tehnologija. Drugim rječima, nemaju znanja ili umijeća pretvoriti mogućnost pristupa mreži u mogućnosti druge vrste.

1.5 Mi i ovisnost o internetu, Giovanni M. Ruggiero i Michela Muggeo (www.stateofmind.it)

Netko previše, a netko premalo, moglo bi se reći. Ako je polovica planete još bez priključka na internet, kao što smo vidjeli, upotreba i zloupotreba koje putem interneta i društvenih mreža čini osoba koja je priključena, izaziva pitanja i potiče na diskusiju.

Kao što u prilog tome naglašavaju dva psihologa i psihoterapeuta, pretjerano korištenje interneta je povezano s emocionalnim problemima koji nas muče kao što su tjeskoba, depresija, stres ili ljutnja. Web se koristi kao način da se «manje osjećaju» poteškoće ili da ih se pokuša prevladati. Ruggiero i Muggeo zastupaju mišljenje da je osobnost onoga tko razvije ovisnost o internetu često već određena i sklona ovisnosti, impulzivnosti, traženju iskustava i novih senzacija te povremenim agresivnim ispadima. Što kaže psihologija o našem odnosu prema mreži, između nekadašnjih pobuda i novih napasti: studije i simptomi.

Internet i mi: što o tome ima reći psihologija? Je li utjecaj negativan ili nema ničeg novog pod suncem? Opija li nas ili smo oduvijek majmuni kojima je potrebna droga? Imaju li pravo konzervativne struje ili optimisti koji vjeruju u napredak? Ne bismo željeli ostaviti dojam da je samo internet izvor emocionalnih patnji. No, mi smo dva psihoterapeuta te ćemo, stoga, govoriti o psihološkom problemu: ovisnosti o internetu (eng. *Internet addiction*). Mi smo jednostavno stručnjaci za psihološke boljke i razgovaramo o onom što najbolje znamo.

Okriviti internet bi bilo previše jednostavno. A napisati «ovisnost o internetu» je previše općenito. U biti, ne opija nas internet već neke aktivnosti koje se odvijaju na ovoj platformi (...).

Virtualno iskustvo mijenja ovisnost. Naravno, i internet ima u tome svoj udio. Ničeg novog pod suncem, seks i kocka oduvijek su bile ljudske želje. No, virtualno iskustvo mijenja ovisnost. Kibernetički seks je vrsta seksualne ovisnosti koja ima u sebi «prednosti weba»: anonimnost i jednostavnost pristupa. Jednostavno je ostati u privatnosti vlastitog doma i biti obuzet fantazijama koje su nemoguće u stvarnom životu. Slična stvar je i kod igara na sreću, kod kocke: jednostavnost pristupa u svakom trenutku dana i noći i sa bilo kojeg mjesta, sa bilo kojeg priključenog uređaja.

Danas je do interneta lako doći na gotovo svim radnim mjestima, putem pametnih telefona, i na javnim mjestima. A kompulzivno korištenje interneta može u velikoj mjeri ometati radnu aktivnost onog koji ga zlorabi te postati pravi poremećaj.

Ono što čini upotrebu interneta opijatnom, ovisnošću je pretjerano korištenje mreže na uštrb rada i društvenih odnosa i nemogućnost isključivanja usprkos negativnim posljedicama na stvarni život.

Signali za alarm koji ukazuju na moguću ovisnost o internetu su:

- Gubitak osjećaja za vrijeme provedeno *online*: često ostaješ priključen na mrežu dulje negoli što si želio? *Nekoliko minuta se pretvara u nekoliko sati? Nerviraš li se kada te netko prekida?*
- Problemi kod obavljanja zadataka, kod kuće ili na poslu: *dešava ti se obavljaš posao u kasnijim satima jer si koristio internet iz različitih razloga? Kod kuće zanemaruješ kupovinu, perilicu rublja ili ostale obveze kako bi više vremena provodio na mreži?*
- Povlačenje od obitelji i prijatelja: *misliš da te u stvarnom životu nitko ne razumije za razliku od tvojih prijatelja online? Sve manje vremena provodiš s prijateljima ili obitelji, a sve više priključen na mrežu?*
- Osjećaji krivnje u pogledu korištenja interneta: *nervira te kad ti drugi stalno govore da ugasiš računalo ili odložiš pametni telefon? Ne govoriš uvijek istinu koliko vremena stvarno provodiš online?*
- Osjećaj euforije kad si priključen na mrežu: *koristiš li internet kao ispušni ventil kada si žalostan, pod stresom ili tražiš seksualno uzbuđenje? Jesi li pokušao smanjiti korištenje interneta i nisi uspio?*

Internet je sigurno koristan. Njegove prednosti su što je uvijek spreman, na dohvata prsta. Međutim, nisu za sve krive tehnologija i modernizacija. Pretjerano korištenje interneta je povezano s emocionalnim problemima koji nas muče kao što su tjeskoba, depresija, stres ili ljutnja. Web se koristi kao način da se «manje osjećaju» poteškoće ili da ih se pokuša prevladati. Osobnost onoga tko razvije ovisnost o internetu je često već određena i prisutna je sklonost ka ovisnosti, impulzivnosti, traženju iskustava i novih senzacija te povremenim agresivnim ispadima (Ko *i dr.*, 2010; Park *i dr.*, 2012; Ma, 2012).

Ukratko, postoji oscilacija između vječitih ljudskih i novih tehnoloških slabosti. Svi imaju pomalo pravo (...). Ono što se do kraja ne razumije je utjecaj koji korištenje weba ima na osobe koje su ovisne o internetu u odnosu na one koji taj problem nemaju. Znanstvena literatura navodi da se korištenje interneta održava zahvaljujući jako bezazlenoj podršci kao što su primjerice zabava, razbibriga ili traženje informacija. Dakle, čini se da nema razloga okrivljavati internet.

No, ako to može vrijediti za većinu korisnika, čini se da drugi mehanizmi, oni više vezani uz impulzivnost, djeluju na održavanje najgoreg ponašanja. Dakle, internet nije opasan, ali iz nekih iz nas izvlači najgore.

Da bismo bolje razumijeli ovu dilemu, talijanska znanstvenica Michaela Romano, istražila je kako vrijeme provedeno na internetu utječe na osobe koje već jesu ili koje još nisu redovni korisnici interneta. Rezultati jasno govore: korištenje interneta ima veliki negativni utjecaj na raspoloženje, posebice u grupi onih koji su već ovisnici interneta. Jednom riječju, internet ne predstavlja opasnost, ali kod onog koji je već pretjerao i koji je već ovisan o internetu, sam internet dodatno multiplicira

poteškoće te jača spiralu ovisnosti. Svi smo pomalo robovi vječnih strasti, ali kod onog koji je već posrnuo internet učvršćuje lance.

Bibliografija

Romano M., Osborne L.A., Truzoli R., Reed P. (2013), *Differential Psychological Impact of Internet Exposure on Internet Addicts*, PLoS ONE 8(2): e55162. - <http://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0055162>

Ko C.-H., Hsiao S., Liu G.-C., Yen J.-Y., Yang M.-J. et al. (2010), *The characteristics of decision making, potential to take risk, and personality of college students with Internet addiction*, "Psychiatry Research", 175: 121–125.

Park S., Park Y., Lee H., Jung H., Lee J. et al. (2012), *The effects of behavioral inhibition/approach system as predictors of Internet addiction in adolescents*. *Personality and Individual Differences*.

Ma H. (2012), *Internet addiction and antisocial internet behavior of adolescents*, "International Journal of Child Health & Human Development", 5: 123–130.

(prema "Linkiesta", 12. travnja 2015. - www.linkiesta.it)

1.6 Društveni pokreti i pokreti za prava 2.0

Autor: **Tiziana Chiappelli**

Sveučilište iz Firenze

Scenarij 2.0 i ljudska prava

Mogu li informatičke i komunikacijske tehnologije pomoći društvenim pokretima za ljudska prava? I po kojoj cijeni, ako se neka cijena mora platiti? U ovom članku ćemo raspravljati o izazovima i rizicima vezanim uz informatičke i komunikacijske tehnologije (ICT) za društvene pokrete te ćemo dati kratke primjere o tome kako su društvene mreže – posebice putem mobilnih/pametnih telefona - omogućile sudjelovanje velikog djela stanovništva u pokretima za ljudska prava. Zahvaljujući ICT tehnologijama, vijesti o kršenju prava mogu u realnom vremenu doprijeti do velikog broja ljudi ili subjekata koji se mogu aktivirati u hitnim situacijama te pokrenuti društvene aktivnosti i pokrete, budući da se prikupljanje podataka i njihovo širenje odvija brže, ekonomičnije i dostupnije je, a pogotovo stoga što u mnogim slučajevima pomaže da se premoste cenzure te da se dođe i do drugih informacija pored onih koje se objavljuju službenim kanalima. U članku će se kratko govoriti i o rizicima kojima upotreba digitalnih tehnologija izlaže aktiviste i osobe uključene u društvene pokrete za ljudska prava: sad već rasprostranjene ICT tehnologije postavlja u prvi plan osjetljiv i hitan problem kako zaštititi i promicati slobodu izražavanja, a istovremeno zaštititi privatnost podataka navedenih na mreži. Način na koji će poduzeća, javne ustanove i nadnacionalne organizacije odgovoriti ovim rizicima i dilemama utjecati će na živote milijardi korisnika ovih tehnologija – i ne samo – u cijelom svijetu te će odrediti buduće društvene pokrete za ljudska prava.

ICT tehnologije i suvremeno društvo: odnos u stalnoj evoluciji

Uloga ICT tehnologija u suvremenim društvima je u stalnom razvitku, uz često nepredvidivi razvoj, koji radikalno mijenja način na koji se osobe odnose prema svojoj okolini. Uzmimo na primjer revoluciju koju je izazvao Whatsapp kada je uvedena mogućnost da se, u realnom vremenu, sa sve četiri strane svijeta i uz vrlo ograničene troškove (potrebno je samo imati internetski priključak) čitavoj grupi ljudi dostave poruke i multimedijalni sadržaji. Radi se o tehnologiji niskog praga, koju mogu jednostavno koristiti i oni manje «informatički» pismeni, slična je SMS poruci, ali beskrajno funkcionalnija, omogućava slanje snimljenih glasovnih poruka, fotografija, video snimki, a uskoro i dokumenata i sve to pomoću mobilnog telefona. Mobilni uređaji se sve više koriste za pristup internetskim sadržajima i sve se viši širi trend prema izdvojenim sustavima za pohranu podataka («oblak za pohranu» podataka u *online* sustavima za pohranu). Pored toga, količina sadržaja koje generiraju sami korisnici, pogotovo putem društvenih mreža, širi se *online* geometrijskom brzinom. Sve to utječe na dinamičku interakciju između društva i ICT tehnologija, na kontinuirano remodeliranje načina njihove upotrebe i na neprekidni razvoj novih tehnoloških uređaja, toliko da čak i izmjene koje su naizgled male, kao što je sustav za imenovanje domene mreže, mogu imati duboke posljedice na cijelo virtualno i realno okruženje. I naša fizička okolina, kao što su naš dom i mjesto rada, usklađuju se s mogućnostima koje nudi ICT tehnologija kao što je to, primjerice, mogućnost daljinskog nadzora i programiranja kućanskih električnih aparata, koji su sve više spojeni na mrežu: ušli smo u takozvanu eru «interneta stvari».

ICT, etičke dileme i prijetnje društvenim pokretima i braniteljima ljudskih prava

Ova intenzivna interakcija između ICT tehnologija i društva nosi sa sobom veliki broj novih mogućnosti, ali i novih rizika za društvene pokrete i ljudska prava. U mnogim dijelovima svijeta je, zahvaljujući ICT tehnologiji, postalo jednostavnije koristiti čitav niz prava vezanih uz slobodu

izražavanja, udruživanja i okupljanja; društvene mreže koje pružaju veći pristup informacijama o kršenju ljudskih prava, čak i u udaljenim mjestima i često putem direktnih izjava svjedoka (na primjer video snimke koje prolaznici prikazuju na ulici, a koje su objavljene na youtubeu, whatsappu, i slično), korisni su alati za promicanje društvene odgovornosti, uključivanja i sudjelovanja građana te mogu podržati masovnu mobiliziranost u realnom vremenu koja je uspjela utjecati na odvijanje činjenica i orijentaciju donositelja političkih odluka. Uz ove pozitivne aspekte postoje i neka sjenovita mjesta kao što je nemogućnost davanja jamstva o kvaliteti i istinitosti objavljenih informacija, nesrazmjer ICT tehnologije zbog raznih razina pristupa internetu i pismenosti (prema dobnim grupama, društvenim razredima, mjestima ...) pa sve do problema sigurnosti u pogledu objave osobnih podataka i evidentiranja onih osoba ili grupa koje se smatraju «opozicijom» od strane kontrolnih tijela: dok se s jedne strane čini da je presretanje putem interneta mogućih terorističkih ćelija povezanih s Isisom važna i pravedna stvar, sigurno zabrinjava kontrola koju vrše pojedine vlade i druge moćne sile nad osobama i grupama koje zahtijevaju poštivanje ljudskih prava ili su dio aktivističkih pokreta ili jednostavno zastupaju gledišta koja se razlikuju od onih službenih.

Fizička sigurnost i digitalna sigurnost, branitelji ljudskih prava i društveni pokreti

Izvešće *ICTs and Human Rights Practice*, koje je Ella McPherson (2015) pripremila za Ujedinjene nacije upozorava: “fizička sigurnost branitelja ljudskih prava je usko vezana uz njihovu digitalnu sigurnost i korištenjem ICT tehnologija postaju izloženi kako fizičkim tako i digitalnim napadima.” Nažalost, ovi su napadi vrlo česti tako da se već može govoriti o «povijesti ratova informacija» između aktivista i onih koji na njih vrše represiju zbog njihovog društvenog angažmana. Vrsta ovih digitalnih napada je široka: od zastrašivanja, diskreditiranja *online*, cenzure, do praćenja i slično. McPherson govori o nedavnim primjerima kada su pojedine mrežne stranice koje su lažno objavljivale da isporučuju instrumente zaštite, ubacivale onda *malware* u uređaje sirijskih aktivista te im krale tajne informacije i oštećivale im sustav. Drugi slučaj koji su prijavile razne organizacije za ljudska prava je onaj o otmici jednog aktivista u Libiji do koje je došlo nakon što je primio prijeteću poruku na Facebooku. Zna se za još jedan slučaj koji je malo poznat u Italiji, ali je jako alarmantan, a ovaj put se tiče cijele nevladine organizacije: praćenje *online* komunikacije i elektronske pošte Amnesty Internationala od strane britanske vlade.

Nevladina organizacija Freedom House, koja se bavi demokracijom, ljudskim pravima i političkim slobodama, počela je od 2010. godine sustavno pratiti ovu vrstu fenomena te je osudila činjenicu da se svake godine sve više u cijelom svijetu povećavaju cenzura i nadzor internetskih podataka, a što dovodi do brojnih hapšenja. Među inima i hapšenja branitelja ljudskih prava i osoba uključenih u društvene pokrete u raznim vrućim područjima zemljine kugle (ali i novinara, običnih građana koji su sudjelovali u manifestacijama, itd.): postalo je, dakle, potrebno pored fizičke zaštite osigurati i učinkovitu digitalnu zaštitu identiteta i najosjetljivijih podataka o osobama koje su uključene u društvene pokrete i borbu za ljudska prava.

Društveni pokreti i scenarij 2.0: nekoliko primjera

Ako se opasnosti koje su se pojavile razvojem ICT tehnologije ne smiju podcijeniti i obvezuju da se pronađu nova rješenja i novi etički kodeksi, njihova upotreba – a posebno ona putem društvenih mreža – imala je i sve će više imati temeljnu ulogu za društvene pokrete i ljudska prava u pogledu otkrivanja slučajeva njihovih kršenja, za pokretanje inicijativa kojima se ono osuđuje i suzbija te organiziraju aktivnosti kojima je cilj potaknuti društvene promjene. Evo nekoliko primjera.

Arapsko proljeće. Poznata je uloga kibernetičkih aktivista za izbijanje, širenje i razvoj arapskih pobuna: obavještavanjem putem Facebooka i Twittera – koje se širilo poput virusa i u realnom vremenu – o prekomjernom korištenju sile od strane policije prema prosvjednicima i dostavljanjem obavijesti o mjestu i satu održavanja prosvjeda, čime su se pripadnici raznolikih slojeva društva

brzo organizirali, postali su glas naroda koji je prosvjedovao na trgovima i ulicama te doprinijeli da se pokret proširi na čitav arapski svijet i postane poznat na globalnoj razini.

Black lives matter. Korištenje Youtuba za objavu snimki zlostavljanja i ubistava američkih crnaca u Sjedinjenim Američkim Državama od strane policije nije samo omogućilo dokaze o učenjenom, bez obzira na izjave policije, već je iniciralo široke kampanje za senzibilizaciju i prave pokrete kao što je, primjerice, Black lives matter (“Životi crnaca su bitni”), transnacionalni pokret za prava crnaca u svijetu i suzbijanje širenja rasizma korištenjem *hashtaga* #BlackLivesMatter.

Rasistički napadi na migrante. Slučaj kršenja prava, ksenofobni i rasistički napad i uključivanje mreže, kojem sam osobno prisustvovala, odnosi se na agresiju kojoj su bili izloženi subsaharski migranti u Tangeriju. Naoružana grupa Marokanaca je u kolovozu 2014. godine napala imigrante u četvrti Boukhalef te ih optužila da su nasilno zauzeli kuće u izgradnji koje su ostale prazne i nedovršene zbog izbijanja krize na tržištu nekretnina. Tom prilikom je prisustvo španjolske aktivistice koja je odmah pomoću mobitela slala izvješće o nasilju putem Twittera, primoralo policiju da intervenira. Drugi slučaj napada, vijest o kojem se odmah proširila i napad je zaustavljen, i u ovom slučaju zahvaljujući brznoj reakciji društvenih mreža, završio je, nažalost, ubistvom jednog dječaka. Ranije bi, bez ICT tehnologije, takvi slučajevi bili poznati samo prisutnima i malom broju ljudi, a nasilje bi se moglo neometano odvijati.

Prava žena. Posljednjih godina se povećao broj svjedočanstava – a posebno putem ICT tehnologije – o nasilju nad ženama, bilo na razini osobe bilo općenito. Silovanja i ubistva u Indiji, otmice mladih djevojaka od strane snaga povezanih s Isisom u području pod utjecajem Daesha, da bi od njih napravili seksualne robinje, borbe za prava koje vode feministice odjekuju na internetu i iniciraju sve veće pokrete koji osuđuju i koje se senzibiliziraju s teškom situacijom žena u mnogim dijelovima svijeta. Među posljednjim primjerima je *Ni Una Menos* (“Ni jedna manje”), kolektivni prosvjed kao “krik” protiv zlostavljanja ženskog roda od strane muškaraca koji je nedavno osudio okrutno ubistvo mlade Argentine nakon što je prethodno bila silovana (listopad 2016.g.): aktivistice, feministkinje iz cijelog latino-američkog svijeta – i ne samo one – započele su protest optužujući vlade država Središnje Amerike za zatvaranjem očiju budući da su, prema njihovoj optužbi, nastavili podržavati nasilno i macho-ponašanje prema ženama. *Ni Una Menos* se pretvara u transnacionalni pokret zahvaljujući sve raširenijoj komunikaciji putem weba i whatsapp te se već proširio preko oceana i stigao do Europe.

Govoriti o nasilju i podupirati društvene promjene putem ICT tehnologije

U svim navedenim primjerima vidljivo je kako društvene mreže i ICT tehnologija općenito, mogu temeljito utjecati na proširenje svijesti u pogledu ljudskih prava: ovakvo trenutno i direktno objavljivanje raznih slučajeva nasilja sve više donosi na vidjelo kako je problem poštivanja ljudskih prava raširen na svjetskoj razini, da društvene patnje pojedinaca ili grupa nisu samo periferni fenomen ili vezane samo uz određena područja i uz specifične kulture. Stoga se mora smatrati strateškim doprinos koji ICT tehnologija može dati u izgradnji i proširenju globalnih mreža u cilju potpore društvenih pokreta u uvjerenju da virtualne inicijative mogu dovesti do realnih promjena.

Više informacija

Chiappelli T., Trentanove F. (2015), "The role of social media in Maghreb after the Arab springs between migrants and associations: the case of Boukhalef (Tangier, Morocco)" objavljen u RiMe, Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, CNR, vol. 15.12.2015. <http://rime.to.cnr.it>.

Freedom House (2015) *Freedom on the Net 2015*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/freedom-net-2015>.

McPherson E. (2015) *ICTs and Human Rights Practice: A Report Prepared for the UN Special Rapporteur on Extrajudicial, Summary, or Arbitrary Executions*, Cambridge, UK: University of Cambridge Centre of Governance and Human Rights.

http://www.cghr.polis.cam.ac.uk/research-themes/human-rights-in-the-digital-age-1/ICTS_and_Human_Rights_Practice.

New Tactics in Human Rights, 'Incorporating Social Media into Your Human Rights Campaigning', New Tactics in Human Rights, 2013

<https://www.newtactics.org/conversation/incorporating-social-media-your-human-rights-campaigning>.

Scott-Railton J., Marquis-Boire M. (2013), "A Call to Harm: New Malware Attacks Target the Syrian Opposition", The Citizen Lab, 21 .06.2013.

<https://citizenlab.org/2013/06/a-call-to-harm/>

Poglavlje 2

Iskustva, projekti, istraživanja, instrumenti/alati

2.1. Digitalna podjela u Italiji. Generacijski i kulturni jaz Italije priključene na internet

Autori: **Giacinto Matarazzo** i **Cosimo Dolente**, Zaklada Ugo Bordoni iz Rima

Rijetko se javno mnijenje, a ni stručnjaci, ne mogu složiti kolika je digitalna podjela u Italiji, no prestanimo «se dijeliti» na frakcije i pokušajmo ih analizirati, možemo definirati fenomene i ponašanja kako bismo identificirali probleme i možda skicirali potrebna rješenja.

Krenuli smo od podataka navedenih u izvješću o istraživanju koje je proveo «Internet@Italia 2014. Upotreba interneta od strane građana i poduzeća», a sastavili su ga Istat i Zaklada Ugo Bordoni. U izvješću se pokušavaju dati odgovori na neka vrlo općenita pitanja:

- Na koji način internet učvršćuje ekonomsko i *društveno tkivo* zemlje?
- Kako *reagira* društveni organizam? (osobe, obitelji, poduzeća, organizacije) na podražaje iz internetskog ekosustava?
- *Koje je vrste digitalna podjela* ili razne digitalne podjele koje se mogu vidjeti u specifičnim segmentima talijanskog društveno-ekonomskog tkiva?

Za točne informacije različitih u njemu obuhvaćeni aspekata pogledati samo izvješće, a mi smo pokušali obraditi tri najvažnija aspekta: prirodu digitalne podjele, različite načine upotrebe mreže od strane mladih i manje mladih te najveću društvenu marginalnost onih koji nisu korisnici mreže.

Priroda digitalne podjele u Italiji

Digital Agenda Scoreboard (2015) procjenjuje da 98% talijanskih obitelji ima mogućnost pristupa internetu uz brzinu od 2 Mbit/s putem DSL i HSPA (3G) pristupne tehnologije. No, digitalna podjela, takozvana «druge generacije», je i dalje prisutna kada se radi o tehnologijama priključka na mrežu uz najveće brzine, što je vidljivo iz podataka o pokrivenosti VDSL i FTTP s jedne strane i LTE s druge strane. Međutim, čak i u svjetlu usluga koje su sada dostupne *online*, veliki dio stanovništva ne koristi internet (36% Talijana nema internet), ne čini se da on proizlazi iz slabih performansi mreža, kakvim se smatraju.

O kojim, dakle, varijablama ovisi korištenje interneta? Sigurno od mnogih: raspoloživosti priključka, cijeni, starosnoj dobi, spolu, stupnju zaposlenosti, dohotku, regiji ili gustoći stanovništva u općini prebivanja, itd. Statistička analiza, pomoću metode logističke regresije, pokazuje da je starosna dob najvažnija varijabla kod tumačenja obujma korištenje interneta, nakon čega slijede školska sprema i profesionalni status (zaposlen, student, umirovljenik, domaćica, itd.) Sve ostale varijable u koje spadaju i one tehnološke prirode (raspoloživost i vrsta priključka) imaju puno manju ulogu u istim uvjetima.

Starosna dob predstavlja, dakle, onaj duboki jaz između onih koji koriste ili ne koriste globalnu mrežu. Nakon toga slijede varijable koje više pripadaju sferi kulture kao što su *stupanj obrazovanja* i *profesionalni status* koji su ti koji dovode do daljnjeg jaza u različitim segmentima talijanske populacije, čak i među mlađim ljudima. Nako dobne granice od 34 godine, smanjuje se korištenje interneta kako se dobna starost povećava, da bi se ono ponovo pospiješilo nakon 55 godine života. Radi se o digitalnoj podjeli dobne prirode.

Analiza provedena prema dobnim skupinama dovodi na vidjelo dodatne digitalne podjele s naglaskom na stručnu spremu i profesionalni status: ulazak u sferu obrazovanja i rada, posebice nakon 35 godina, znatno povećava mogućnosti unutar svake dobne skupine na koje je podijeljena talijanska populacija. Radi se o digitalnoj podjeli kulturne prirode. Ako analiziramo sljedeće varijable imati ćemo, iako definitivno od manje važnosti, digitalnu podjelu *teritorijalne* prirode, *gospodarske* prirode, *tehnološke* prirode.

Različiti modeli korištenja mreže

Često se govori o antropološkoj razlici između mlađih i starijih dobnih skupina; prvi, rođeni u doba postojanja mreže, a drugi *digitalni imigranti*, koji su joj se morali prilagoditi.

Grafikon 2 – Osobe koje koriste internet barem jednom tjedno prema vrsti aktivnosti koju obavljaju *online* prema dobnim skupinama. Godina 2014. (razlika postotnih poena u odnosu na ukupnu srednju vrijednost)

Grafikon 2 prikazuje aktivnosti koje obavljaju korisnici interneta *online*, podijeljeni u tri različite dobne skupine. Ističu se dvije glavne skupine korisnika prema godinama:

- s jedne strane *mladi* (11-34 godina) kod kojih prevladavaju aktivnosti vezane uz komunikaciju, «virtualnog» tipa: radi se o “novim” aktivnostima, nastalim s pojavom mreže (Facebook, Instagram, YouTube, Twitter dio su njihove svakodnevnice);
- s druge strane *manje mladi* (od 35 godina na dalje) koji najčešće koriste mrežu kao «zamjenu» za tradicionalne aktivnosti (traženje informacija *online*, obavljanje bankarskih usluga, rezervacija karata, elektronska pošta, preuzimanje obrazaca javnih službi).

Ukratko: s jedne strane su mladi koji su rođeni i odrasli s globalnom mrežom, a s druge strane manje mladi i stariji, digitalni imigranti, povremeni korisnici pa do isključenih s mreže.

Takva razlika se vjerojatno pojavljuje u svim društvenim kontekstima u kojima se nalaze i mladi i stari: obitelj, škola, posao, mjesta za političku i društvenu participaciju: radi se o digitalnoj podjeli dobne prirode. Ovaj bi se aspekt trebao uzeti u obzir kod projektiranja sustava i usluga namijenjenih krajnjim korisnicima. Slučaj škole je simbolički primjer.

Analiza koja se provodila u dvije skupine (učenici 14-17 godina; zaposleni diplomanti iz sektora obrazovanja) potvrđuje da se učenici odnose različito prema mreži u odnosu na djelatnike iz sektora obrazovanja, pretežito profesora.

Štoviše, djeca iskazuju visoki stupanj digitalnih kompetencija (kako informatičkih tako i internetskih), često viših od skupine profesora. Kako najbolje iskoristiti ove «strukturalne» raznolikosti dva svijeta? Svesti sve na pitanje *tehnološke raspoloživosti* bilo bi nedorečeno. Možda bi se trebalo prihvatiti da ako, s jedne strane, školska učionica ne može biti konkurencija mreži u pogledu raspoloživih informacija i znanja, s druge strane može ponuditi ono što mreža nije u stanju (ili što može ponuditi uz veće poteškoće), a to je razmišljanje o stečenim znanjima. Upravo polazeći od ovih jednostavnih razmatranja trebalo bi preustrojiti čitav obrazovni ciklus.

Društvena marginalnost onih koji nisu korisnici globalne mreže

Križanje korištenja i nekorištenja interneta sa društveno-kulturnim varijablama daje zanimljive rezultate. Na donjem grafikonu je prikazana učestalost društveno-kulturnih aktivnosti koje su obavljali korisnici i oni koji nisu korisnici kako slijedi:

- išao (u posljednjih 12 mjeseci) barem jednom u kino, kazalište, diskoteku, na koncert klasične ili druge vrste glazbe, u posjetu spomenicima ili muzejima, na sportska događanja;

– pročitao barem jednu knjigu godišnje ili tjedni list (barem jednom tjedno), razgovarao o politici barem jednom mjesečno te, na kraju, mišljenje o osobnoj situaciji u budućnosti (u budućih pet godina).

Korisnici interneta su, ukupno gledano, jasno iskazali veću učestalost obavljanja društveno-kulturnih aktivnosti u odnosu na one koji nisu korisnici.

Aktivnost kod koje postoji najveća razlika, gotovo pedeset postotnih poena, je odlazak u kino. Kino posjećuje 65,9% odraslih korisnika interneta u odnosu na 16,8% onih koji nisu korisnici. Slijedi čitanje knjiga sa 56,3% korisnika u odnosu na 21,8% onih koji nisu korisnici, što čini razliku od 34,5 postotna poena, u posjetu spomenicima i izložbama (40,2% korisnika i 9,2% onih koji ne koriste). Oni koji ne koriste internet, pored toga, razgovaraju puno manje o politici (gotovo 26 postotnih poena manje) i samo 1,11% od njih smatra da će im se osobna situacija popraviti u odnosu na 37% korisnika mreže (- 26 poena). Treba primijetiti da su mnoge aktivnosti ostale ispod praga od 10% kod onih koji ne koriste mrežu: odlazak na koncerte druge vrste (5,5%), odlazak u diskoteku (5,7%), posjeta muzejima i arheološkim iskopinama (7,3%), odlazak u kazalište (7,7%) i odlazak na sportske manifestacije (9,5%), pored, kako je već rečeno, posjete muzejima ili izložbama ili odlazak na koncerte klasične glazbe.

Još interesantniji aspekt je onaj da se iste razlike uočavaju i u istim dobnim skupinama (grafikon 5).

Privremeni zaključak

Promatrani zajednički, podaci ukazuju na usklađenost konteksta: u svakom od segmenata koji su razmatrani u istraživanju (građani, obitelji, poduzeća sa više od deset djelatnika, mala poljoprivredna poduzeća, mikro poduzeća) mreža tvori dubok jaz između korisnika i onih koji mrežu ne koriste te daje svoj doprinos u određivanju različitih ponašanja kako u društvenom tako i u ekonomskom kontekstu. Internet, možda više od nekadašnjih tehnologija, stvara jaz u društvenom tkivu i jasno, upravo «digitalno», odvaja osobe u pogledu svih varijabli segmentacije: dob, spol, stručna sprema, mjesto stanovanja, uvjeti zaposlenosti, profesionalni položaj.

U bliskoj budućnosti će sve ono što se može digitalizirati i biti digitalizirano.

U tom procesu su inertnost osoba i organizacija često pravilo, a ne iznimka. Osobe i organizacije su jako inertne, a inercije su često dobra stva je čuvaju identitet, ona crvena nit koja veze događaje života i daje mu smisao. Istraživanje pokazuje da društvena zajednica reagira na tehnološke podražaje generiranjem različitih digitalnih podjela: one bi se morale dublje analizirati kako bi se osmislile i izradile učinkovite linije djelovanja namijenjene i za zaštitu siromašnijih segmenata društvenog organizma.

(izvor: www.chefuturo.it)

2.2 U obranu prava na otvorene edukativne izvore

Autor: **Bardhyl Jashari**

Direktor Zaklade Metamorphosis, Makedonija

Tijekom posljednjih godina *Open Educational Resources Alliance* (OER Alliance – Savez za otvorene edukativne izvore), inicijativa Zaklade Metamorphosis (uz suradnju Information Program Zaklada za otvoreno društvo), koja se sastoji od aktivista, znanstvenika i edukatora, zagovara slobodan pristup školskim udžbenicima za učenike osnovne škole u Makedoniji kao osnovni element za prava djece na kvalitetno školovanje.

Makedonska vlada je 2009. godine donijela zakon kojim su školski udžbenici postali vlasništvo države, uvođenjem kupovine autorskih prava od strane izdavača i tiskara putem javnih natječaja. Školski udžbenici se plaćaju sredstvima poreznih obveznika, a djeci ih distribuiraju škole, ali samo u papirnatom obliku. Kako bi se dodatno unaprijedio obrazovni proces, odmah nakon stupanja na snagu ovog zakona, Metamorphosis je podnijela sužbeni zahtjev vladi da isporuči besplatne školske udžbenike i u digitalnom formatu, a temeljem propisa o slobodnom pristupu. Na taj bi se način, barem djelomično, mogao smanjiti digitalni jaz, ublažile praznine u sadržaju i ponudili otvoreni edukativni izvori.

Slobodno raspolaganje Otvorenim edukativnim izvorima je temelj za Reforme obrazovnog sektora

U Makedoniji je pristup internetu jako raširen, koristi ga 69% odraslih osoba, a od toga 99% ispitanika ima između 18 i 24 godine, kako je pokazalo istraživanje koje je Matamorphosis organizirala u lipnju 2014. godine. Dok većina djece u Makedoniji ima ograničeni pristup internetu kod kuće ili u školi, nedostatak obrazovnih sadržaja na njihovom materinjem jeziku otežava njihovo pravo na besplatno obrazovanje (Članak 13 Međunarodni pakt o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima (ICESCR)), i odraziti će se na njihovo pravo na sudjelovanje u kulturnom životu i na njihov doprinos u znanstvenom razvoju (Članak 15).

Pored toga, obveza države za pružanjem kvalitetnog obrazovanja regulirana je Ustavom Republike Makedonije (Članak 44-47) i zakonima iz područja osnovnoškolskog obrazovanja, a posebice zakonom o školskim udžbenicima za osnovne škole (odnosno Zakonom o školskim udžbenicima). No, ovi zakoni ne navode izričito obvezu o objavi raspoloživih besplatnih materijala u digitalnom obliku u skladu sa zakonom o slobodnom pristupu i otvorenim edukativnim izvorima (OER). Stoga je vlada 2009. godine samo djelomično udovoljila potrebi u pogledu digitalnih sadržaja i stavila na raspolaganje, na specijalnom portalu, samo mali dio školskih udžbenika u PDF formatu.

Mnogi školski udžbenici objavljeni narednih godina nisu uvršteni na portal, a Ministarstvo za obrazovanje i znanost navodi zaštitu autorskih prava kao razlog da oni budu dostupni *online*. Pored toga, neke od dostupnih e-knjiga imaju format koji je nekompatibilan s raznim uređajima koje koriste djeca. U nekim slučajevima se primjerice, koristila datoteka s izvatkom (eng. dump) u PDF formatu tiskanih verzija čime je došlo do stvaranja ogromnih datoteka koje je bilo nemoguće preuzeti, što je sa svoje strane negativno utjecalo na samo korištenje.

S vremenom su se edukatori i proizvođači sadržaja pridružili zahtjevu Zaklade Metamorphosis, te je 2013. godine osnovan savez OER Alliance. Spomenuti pravni subjekt je dao sustavni prijedlog za rješenje problema sa školskim udžbenicima, budući da je pokušaj vlade u pogledu isporuke školskih udžbenika u digitalnom obliku bio neusklađen, fragmentiran i s propustima te nije zadovoljio potrebe učenika. OER Alliance s jedne strane, objedinjava autore sadržaja te se zalaže da obrazovni materijal tiskani pod licencom Creative Commons budu dostupni putem zbirke digitalnog

obrazovnog materijala (www.oer.mk), a s druge strane se zalaže za izmjene zakona koje bi potrebne reforme učinili obveznim za sve državne aktere.

Zbog nedostatka političke volje za suradnju sa civilnim sektorom, ova inicijativa u pogledu pružanja općeg sustavnog pristupa digitalnim udžbenicima uz odgovarajuće odredbe iz područja slobodnog pristupa Zakona o školskim udžbenicima, od čega bi korist imala cijelo društvo, nije dobila podršku vladajućih stranaka koji imaju izvršnu i zakonodavnu vlast u zemlji.

Sredstva potrebna za osnivanje otvorene i funkcionalne knjižnice s digitalnim udžbenicima su već dostupna u postojećim državnim institucijama, kao i sve funkcije izrade udžbenika prema modelu netržišnog gospodarstva, putem javne nabave roba koji bi potom postali vlasništvo države. Isporuka funkcionalnih udžbenika u digitalnom formatu donijela bi mnoge ekonomske koristi, da samo spomenemo smanjenje broja korištenih i uništenih udžbenika u papirnatom formatu, a koje bi vremenom, na kraju školske godine, bilo potrebno zamijeniti na trošak državnih sredstava ili roditelja, u obliku kazne.

Pravo djece na kvalitetno školovanje je više ugroženo zbog nedostatka sustavnog pristupa za proizvodnju i distribuciju udžbenika u digitalnom formatu. Pored toga, spomenuta situacija pogađa direktno i njihove roditelje i nastavnike, u prvom redu roditelje zbog brige o dobrobiti svoje djece, ali i kao njihove hranitelje/podršku, a kod nastavnika se to odnosi na resurse i obrazovne usluge.

Raspoloživost udžbenika u digitalnom formatu *online* poput OER-a preduvjet je povećanja kvalitete obrazovanja u učionicama, ali i za pisanje domaćih zadaća kod kuće, u mnogim školama, a posebice u nižim razredima u kojima djeca nose udžbenike kući samo krajem tjedna. Na taj način se želi smanjiti rizik oštećivanja knjiga u papirnatom obliku. Nedostatak udžbenika u digitalnom formatu obvezuje roditelje, koji bi željeli kontrolirati djecu dok uče kod kuće, da kupe novi primjerak udžbenika ili da ih fotokopiraju.

Nedostatak didaktičkih materijala na materinjem jeziku koji su besplatno raspoloživi *online*, utjecati će na očuvanje kulture na lokalnoj razini, posebno one jezične. Kada ti materijali nisu dostupni unutar obrazovnog sustava, djeca, budući da su «digitalna generacija po rođenju» traže takve sadržaje u drugim formatima. Na primjer, pristupajući sadržajima na engleskom jeziku, kao što su tutorijali na YouTubeu. Odraslija djeca koriste i verziju Wikipedije na lokalnom jeziku, najčešće kao izvor podataka za pisanje domaće zadaće. Bez pristupa kvalitetnim didaktičkim podacima, djeca često zaostaju u korištenju cjelokupnog potencijala svog materinjeg jezika kao instrumenta za svakodnevnu komunikaciju, stjecanje znanja o konceptima i izrazima u žargonu, na nestandardnom engleskom jeziku, neprikaldnom u obrazovne svrhe.

I kao sažetak: nepostojnje otvorenih edukativnih izvora koje će na raspolaganje staviti država, a koji bi u idealnim uvjetima trebali uključivati čitav raspon dopunskih didaktičkih materijala, nastavnici koji se trude pružiti kvalitetnije obrazovanje, a koji su prisiljeni raditi više sati i investirati svoja sredstva za razvoj dodatnih didaktičkih materijala u digitalnom obliku objavljenih na blogovima.

Inicijativa OER koju je pokrenula Zaklada Metamorphosis započela je s ciljem da se doprinese razvoju kritičke misli i podupru demokratski procesi u Makedoniji kroz konstruktivno korištenje novih tehnologija kao alata za povećanje kvalitete obrazovnih, znanstvenih i akademskih sadržaja u digitalnom obliku.

Cilj projekta je povećati svijest i pomoći nastavnicima u kreiranju i korištenju otvorenih edukativnih izvora. Više od 580 osoba i 20 institucija i organizacija potpisalo je Izjavu OER te su ujediniili u savezu OER Alliance. Savez ima svoju internetsku stranicu www.oer.mk i ona je centar izvora u kojem imatelji prava mogu pronaći sve informacije koje su im potrebne o OER-u, obavijesti i događaje vezane uz OER-e te učitavati i preuzimati OER-e koje su kreirali ostali korisnici. Na stranici se trenutno nalazi oko 410 izvora.

Savez je razvio i strategiju OER kojom je definirao svoj program rada. U listopadu 2015. godine sastavljen je dokument pod nazivom «Analiza pravnog okvira za obrazovanje i mogućnost uključivanja OER-a» Ova analiza je rezultat više godina rada u području OER-a i preporuka dobivenih od radne grupe koja se sastoji od članova Saveza OER.

Kao dio napora u motiviranju nositelja prava Metamorphosi je 2014. godine organizirala natječaj za Najboljeg nastavnika OER-a, na kojem su promovirana najbolja osnovna praktična iskustva i uključivanje zajednice kroz natjecanje, zalaganje i ocjenjivanje.

Upotreba interneta i ostalih novih tehnologija za pristup OER najvažnije su pretpostavke za realizaciju prava na bolje obrazovanje u Makedoniji. Zaklada Metamorphosi ima namjeru nastaviti s borbom da OER-i budu prihvaćeni od strane politike i zakonodavstva kako bi prisilili članove sustava za javno školstvo da udovolje propisima vezanim uz same OER-e.

Metamorphosis i OER Alliance će nastaviti s naporima vezanim uz reviziju Zakona o udžbenicima kao i uz s tim povezan zakon o autorskim pravima. Trenutno nastojimo dobiti pristup i prezentirati inicijativu OER i naše preporuke u Parlamentu i u drugim državnim institucijama, Nadamo se da ćemo i uspjeti, čim se riješi ova sadašnja politička kriza.

Metamorphosis namjerava i nastaviti s organiziranjem natječaja Najbolji nastavnik OER-a koji je posljednje dvije godine motivirao nastavnike u kreiranju, doprinosu i dijeljenju izvora. Ova aktivnost povećava vidljivost cijele zajednice otvorenog obrazovanja.

Poglavlje 3

Naše priče

3.1 Internet? Što je to?

Autor: **Roel Lelaka**, student prava i izvršni direktor ONG YES-TaFiTa

Nedjelja je i, kao obično, idem u Internet café provjeriti svoju elektronsku poštu, pogledati film u *streamingu*, a povremeno i preuzeti film ili glazbu. Obično se priključim na mrežu i čavrljam sa svojim prijateljima u svim dijelovima svijeta. Pričam im o svom kraju, o svojoj školi i svakodnevnom životu. Kada se negdje u svijetu spomene Madagaskar, čovjeku odmah padnu na pamet dvije stvari: istoimeni animirani film u kojem je King Julian, sa svojom krunom od ananasa, kralj ili na nedovoljno razvijenu državu. No, eto iznenađenja! Madagaskar ima i svoju drugu stranu, svoje plaže od bijelog pijeska, jedan od najraznolikijih ekosustava na svijetu poznatim po svojim endemskim vrstama i ostalim potencijalima koji se ni u kom slučaju ne smiju propustiti.

U svakom slučaju, moram čekati kraj tjedna da bih imao dobru vezu, moram prijeći dva kilometra, i to obično pješice. E da, živim na periferiji, na području koje nije do kraja pokriveno električnom energijom te tako nema ni interneta.

Pitati ćete se kako mogu živjeti u takvim uvjetima. Na svu sreću, imam svoj mali pametni telefon i solarne panele! Ovako živim već gotovo četiri godine. No znate, u Toamasini, gradu u kojem živim, imati solarne panele ne znači i da ćete cijeli dan imati električnu struju. Ovdje kiša pada šest mjeseci u godini (klima se ne razlikuje mnogo od one u Normandiji). Eto, zato moram ići krajem tjedna u Internet café jer nema internetske veze cijeli dan, ali pomoću svog pametnog telefona nastojim maksimalno koristiti internet.

Čak i oko mobilnog telefona je bilo problema. Morao sam štedjeti čitavu godinu. Morao sam još kupiti knjige i priuštiti si neka druga zadovoljstva. No, izdržao sam i kupio ga, ne onaj najbolji, ali lijepo barem izgleda tako da se, čim imam vremena, spojim na internet.

Ovdje su ponude za korištenje interneta fiksne, što znači da se potrošnja mora ograničiti prema izboru. Dakle, ili imaš pristup svim tvojim mrežnim stranicama i poštanskim sandučićima ili ograničiš potrošnju na društvene mreže. I mora se odabrati kojim stranicama virtualne zajednice želiš pristupiti, ove ponude za standardne društvene mreže su najdostupnije jer ako želim nešto dodatno moram više platiti. Na primjer, ja sam odabrao ponudu jednog od tri pružatelja internetskih usluga na Madagaskaru, za dobru mobilnu vezu moram platiti 34.500 ariarya za 1 GB prometa; što iznosi 12 eura (osnovna plaća iznosi 100.000 ariarya, dakle oko 40 eura, a povrh toga sam i student). Ali kod ovog pružatelja usluga Facebook je besplatan, uzmu ti samo 500 ariarya (0,2 eura) mjesečno ... ali ponuda ti ne omogućava da vidiš fotografije, želiš li vidjeti fotografije na Facebooku moraš više platiti. Drugi pružatelji usluga nude privlačnije pakete, ali odabir ovisi o tome gdje se nalaziš u gradu, ponekad je nemoguće spojiti se na mrežu, a i brzine spajanja na internet nisu iste.

Znate li da je, na papiru, internet u Madagaskaru jedan od najbržih u Africi? Na drugom je mjestu, nakon Ruande, 7 megabita u sekundi, čini se, ali to je samo na papiru. Brzina pristupa je apsurdna i prekidi su česti, posebice ako imate dosta veliku datoteku. Službeno stopa penetracije interneta na Madagaskaru iznosi 2%, dakle, internet ima oko 400.000 stanovnika na 22 milijuna. Samo zbog usporedbe, stopa penetracije u Francuskoj iznosi 77%. I reći ću vam jednu tajnu, mnoge osobe još

ne razlikuju internet od Facebooka. Možda zbog raširene nepismenosti među velikim brojem osoba koje još uvijek smatraju da je internet beskoristan, poput nekog uređaja za bogate ili za one koji stanuju u centru grada. Naime, broj korisnika interneta u Madagaskaru i onih koji koriste Facebook je podjednak jer je Facebook još uvijek najviše korištena internetska usluga u Madagaskaru; čini se da svi korisnici interneta imaju otvoren račun na društvenoj mreži. Mladi se više informiraju putem društvenih mreža nego putem televizije: informacija koja se nije pojavila na Facebooku biti će brzo zaboravljena u narodu.

Ponude za internet su skupe, a prekidi struje usporavaju proizvodnju. Jeste li primijetili jaz koji postoji između nas? Veliki dio potrošnje interneta u Madagaskaru otpada na društvene mreže, omladina je sve više *online*, riječ je o globalizaciji, kažu. Internet se još uvijek ne koristi dobro, to objašnjava mnoge stvari, između ostalog i, primjerice, indiferentnost administracije za digitalizaciju svojih usluga.

Govoreći o digitalizaciji usluga ispričati ću vam i drugu priču. Nedavno je započela akademska godina. Kao i svake godine trebao sam se upisati i prikupiti dokumente. U šest godina studija (izgubio sam jednu godinu), s mojim studijskim razdobljima i ispitima, razdoblja u kojima se moraš ponovno upisati su najgori dio od cijele akademske godine. I to upravo zbog spore administracije: broja papira, dugih redova, vrijeme za ovjere i odgovore. Ali u redu, to je naša svakodnevica, to je Madagaskar, zemlja «Mora Mora» (doslovno: gdje je sve sporo), imamo i izreku “Miandry fa gasy” (doslovno: treba čekati, mi smo Madagaskarci).

Uvijek se govori da je čekanje u redu nacionalni sport, nije bitno što moraš napraviti, u redu je potrebno čekati. Zamislite da svake godine moraš provjeriti imaš li još potvrđene kopije tvoje maturalne diplome. Ako nemaš, stoji u redu, ako moraš ići u Općinu uzeti izvod iz matične knjige rođenih, moraš čekati u redu. I za predaju svih papira, moraš čekati u redu! Svi znaju da bi rješenje bilo automatizacija postupka, no ništa se ne poduzima. Kako se postupci mogu digitalizirati ako u nekim uredima još uvijek koriste stare pisane mašine jer nemaju drugo? I na fakultetu, na kojem se obrazuju budući vođe, digitalizacija nije postala dio administrativnog postupka. No, nemojmo očajavati: trenutno pokušavaju instalirati internet, nema ga samo u knjižnici i u uredima.

Ukratko, građanstvo 2.0 nije još primjenjivo budući da nedostaju sredstva i interes. No ipak, bolje i ovakav internet u Madagaskaru nego nikakav. Ako administracija nastavi s kašnjenjem u sektoru digitalizacije, već su tu mladi aktivisti *online* koji prepoznaju da internet može biti vrlo snažno oružje za iskazivanje vlastitog građanstva.

